

meyer sluyser
door storm
en
duisternis

meyer sluyser
**door storm
en
duisternis**

DOOR STORM EN DUISTERNIS

MEYER SLUYSER
DOOR STORM
EN
DUISTERNIS

AVONTUREN VAN

DIRK POLDERVAERT

N.V. HET PAROOL / AMSTERDAM

© Copyright NV Het Parool Amsterdam

Illustraties en bandomslag

WIM BIJMOER

Typografie en druk Bosch | Utrecht

Inhoud

I	In handen van de vijand	9
II	'Hier koffiedik...'	29
III	Er op of er onder	48
IV	Het net sluit zich	62
V	'Sta of ik schiet'	74
VI	Op hoge golven	91
VII	In Engeland terug	103
VIII	Japan slaat toe	118
IX	Indië in nood	127
X	Een groot avontuur begint	132
XI	De wolven vallen aan	146
XII	Naar het Pool-ijs	159
XIII	Op Nova Zembla	173

KORTE INHOUD VAN HET VOORGAANDE BOEK

GETITELD: 'TUSSEN SPEURDERS EN SPIONNEN'

In de zomer van 1938 verlaat Dirk Poldervaert, onder zijn vrienden bekend als Dirk Koffiedik, de Hilversumse H.B.S. Hij krijgt een betrekking bij de reportage-afdeling van de omroep. Zijn chef is de bekende radio-reporter Gijs Bikstra. Tot het personeel van de afdeling behoort ook een zonderlinge man, die de Kreeft wordt genoemd. Zijn officiële naam is: Coendert Lagerwei.

Bij de omroep werkt ook Lien Tholen, die op de H.B.S. een klas hoger zat dan Dirk.

In de twee jaren, voordat Nederland in de oorlog werd betrokken, wroetten allerlei spionnen in ons land, die probeerden de verdediging uit te hollen door de Duitse Nazi's allerlei gegevens over militaire en andere zaken in handen te spelen.

De gedragingen van de Kreeft wekken daarom het wantrouwen van Dirk en Lien.

Met Willem Noteboom, Marietje van Witsen, Toon de Wit, Elisabeth van Elzen (bijgenaamd Lijsje Lorresnor) en twee judoca's, Henk van Straten en Katelijne, vormen ze een club, die probeert Duitse spionnen onschadelijk te maken. Daarbij komen ze in aanraking met de directeur van een transportonderneming aan de Weesperzij in Amsterdam (baas Geldrop).

Als in mei 1940 de oorlog uitbreekt, ontsnapt Dirk Poldervaert naar Londen. Hij ontmoet daar weer de Kreeft, want Coendert Lagerwei was geen spion van de Duitsers, zoals Dirk en Lien dachten, maar een overste van het Nederlandse leger, die tot opdracht had eventuele spionage bij de omroep in de gaten te houden.

In Londen raakt Dirk betrokken bij de ontmaskering van een spionage-net, dat de Duitsers hebben opgebouwd. Hij wordt daarbij geholpen door de Nederlandse journalist Gerard van Reuve. Eind 1940 besluit Dirk zich te laten aanwerven als geheim agent. Met een parachute springt hij bij Nunspeet uit een vliegtuig. Hij ontmoet in bezet Nederland Lien weer en Willem Noteboom, en ook de andere leden van de club, die ze 'de naaikrans van Lijsje Lorresnor' noemen.

Tijdens de Februaristaking van 1941 lopen Dirk, Willem, Lien en andere leden van de club in Amsterdam tussen de mensenmenigten, die tegen de Duitsers demonstreren. Bij die gelegenheid worden ze door een Duitse agent opgemerkt.

In handen van de vijand

Eind februari 1941 rinkelde in het kantoor aan de Weesperzij in Amsterdam de telefoon.

‘Hallo, met Geldrop’.

‘Met mijnheer Geldrop zelf?’

‘Jawel!’

‘U spreekt met een vriend...’

‘Wat zegt U?’

‘Dat U met een vriend spreekt. Vindt U dat zo vreemd? Ik wil U even waarschuwen. Vanavond komen ze een inval bij U doen. Ozo.’ Toen werd de verbinding verbroken.

Even bleef baas Geldrop roerloos zitten. Zijn hersens hadden tijd nodig om de boodschap te verwerken. De mededeling had hem als het ware verlamd. Maar na enkele seconden herstelde hij zich.

Hij liep snel naar de garage achter het kantoor. In een grote verhuisauto zaten Dirk en Willem te praten.

‘Smeer ’m’, fluisterde baas Geldrop gehaast, ‘Smeer ’m. We krijgen de moffen op visite. Ze hebben jullie schuilplaats ontdekt.’

In een oogwenk waren Dirk en Willem op de been. Willem greep haastig een koffertje. Hij begon allerlei papieren in te pakken. Dirk had een tas gegrepen.

‘Smeer ’m nou gauw’, zei baas Geldrop, ‘neem alleen de hoogst noodzakelijke dingen mee. De rest van de rommel ruim ik wel op.’

‘En U zelf dan?’ vroeg Dirk.

‘Als ze niets vinden, loop ik geen gevaar. Tenminste, dáár reken ik op. En ik heb wel even tijd om alles in orde te maken.’ Enkele minuten later reed baas Geldrop met veel gerucht een grote vrachtwagen naar buiten. Hij zette het gevaarte zó voor de uitgang, dat één kant van de straat onzichtbaar was. Daarop begon hij met een andere auto op wanhopige wijze te schutten, net zolang, totdat de twee auto’s dwars op straat stonden. Als er mensen in de buurt mochten zijn, moesten ze zoveel aandacht hebben gehad voor de auto’s, dat zij Dirk en Willem niet konden hebben opgemerkt, toen die steelsgewijze de garage verlieten.

Ze haastten zich de stad in. Willem had er altijd op gerekend, dat ze eens met grote haast zouden moeten verdwijnen. Het vluchtadres was niet ver.

Toen de twee goed en wel uit het gezicht waren verdwenen, begon Baas Geldrop met gewichtig uitzierend gereedschap onder de auto's te peuteren. Een kwartier later kwam één van zijn personeel van een karweitje in de stad terug.

‘Wat hebben we nou, baas?’

‘Er lag een stuk van het plaatwerk van die grote kar op de grond van de garage. Je snapt niet, dat zo'n ding eraf kan vallen. En in de garage is het zo aardedonker, dat je er niks van kunt zien. Ik dacht eerst, dat het van die wagen was, maar niks hoor. 't Is deze.’ Baas Geldrop toonde een zwaar stuk metaal. Hij had het zelf in de garage van de wagen losgemaakt, maar dat verzweeg hij wijselijk.

‘Hou op met dat gesleutel, baas’, zei de chauffeur, ‘maak je handen maar niet nog vuiler, want met het beetje zeep, dat je tegenwoordig op je rantsoen krijgt, krijg je ze voor de bevrijding niet eens meer schoon. Ik zal dat ding er wel even aanprutsen.’

‘Goed, dan zet ik die ene kar weer naar binnen.’

In de garage ontwikkelde baas Geldrop een koortsachtige activiteit. Zorgvuldig wiste hij alle sporen uit, die Dirk en Willem hadden achtergelaten. Knappe jongens, die hem iets zouden kunnen bewijzen.

Nauwelijks een uur nadat baas Geldrop het geheimzinnige telefoontje had ontvangen, dat hem waarschuwde voor het dreigende gevaar, zat hij ogenschijnlijk weer rustig achter zijn bureau in het kantoor van het transportbedrijf. Niemand van het personeel of, voor zo ver hij kon nagaan, de burens, had enig argwaan gekoesterd, toen hij eerst de grote vrachtwagens uit de garage had gereden, en ze er daarna weer in had gebracht. Voor zo ver hij wist, viel er in de garage of elders in zijn bedrijf, geen spoor te ontdekken van Dirk en Willem en van het verblijf in die schuilplaats. Wat hem betrof, mochten de Duitsers nu een inval komen doen. Maar al was aan zijn uiterlijk dan niets te bemerken, in werkelijkheid was baas Geldrop toch wel zenuwachtig. En geen wonder. De werkzaamheden voor zijn transportbedrijf hadden hem in de jaren vóór 1940 verschillende malen verplicht naar Duitsland te reizen. Daardoor

had hij als het ware van vlakbij meegemaakt hoe het bewind van Hitler sinds 1933 het Duitse volk in een steeds wurgender greep had gepakt. Hij herinnerde het zich nog heel goed. Toen de Nazi's pas de macht in de regering van Duitsland hadden veroverd, zeiden vele mensen tegen elkaar: 'Och, het zal wel niet zo'n vaart lopen. De soep wordt nooit zo heet gegeten als ze wordt opgediend.' Hitler en zijn trawanten deden het in het begin schijnbaar heel kalmpjes aan. Wie niet beter wist, dacht, dat vlak na 1933 alles in Duitsland normaal verliep. Maar baas Geldrop had ruimschoots gelegenheid gehad achter de schermen te kijken. Een aantal malen was hij in Duitsland in aanraking gekomen met mensen, die aan den lijve hadden ondervonden hoe de Nazi's optraden. Mensen, die werden vervolgd vanwege hun geloof. Of mensen, wier politieke opvattingen de Nazi's niet aanstonden. Als baas Geldrop zich herinnerde wat die mensen hem hadden verteld, werd het hem toch wel angstig te moede. De Nazi's beschikten over een groot aantal ruwe klanten, die in de afgeslotenheid van concentratiekampen of gevangenissen, de weerloze mensen op beestachtige wijze mishandelden. Toen baas Geldrop daar de eerste keer van hoorde, had hij de verhalen niet willen geloven. Het leek onmogelijk, dat mensen elkander zulke wreedheden konden aandoen. Maar al spoedig zag hij de bewijzen duidelijk voor zich. Mensen, die hem de wonden en littekens lieten zien, die zij tijdens gevangenschap of verhoren, hadden opgelopen. Bedroefde mensen vertelden hem hoe familieleden in gevangenis of concentratiekamp waren doodgemarteld. Het waren feiten, onloochenbare feiten.

Terwijl baas Geldrop in zijn kantoortje aan de Weesperzij over deze herinneringen zat te peinzen, trof het hem, dat de Duitsers in Neder-

land eigenlijk op dezelfde wijze optraden als destijds in Duitsland. In het begin strooiden ze allerlei vriendelijke verklaringen over het Nederlandse volk uit. Nederland had weliswaar het Duitse leger en alles wat daarbij behoorde binnen zijn grenzen, maar het volk behoefde niets te vrezen. Baas Geldrop kende genoeg mensen, die deze zoetsappige verklaringen van de Duitsers geloofden. Maar hij zelf wist beter, en dan niet alleen op grond van wat hij in de afgelopen jaren in Duitsland had gezien. De aard van zijn werk bracht nu eenmaal mee, dat hij veel langs de weg was. Mensen spraken met hem, en vertelden wat zij hadden gezien. Zijn personeel wist, dat baas Geldrop volledig te vertrouwen was. Dat vertelde hem ook wat er in de stad gebeurde. Baas Geldrop had de verschrikkelijke verhalen gehoord (een van zijn personeel was er bij geweest) toen de Duitsers als wraakoefening een vier honderdtal Joodse mannen en jongens in de buurt van het Waterlooplein hadden bijeen gedreven. Dat was nog voor de Februaristaking van 1941. Deze mensen werden op beestachtige wijze mishandeld. Daarna werden ze weggevoerd... waarheen? Er liepen geruchten, dat ze in zwavelmijnen in Tsjecho-Slowakije te werk waren gesteld, waar hun een zekere dood wachtte. En baas Geldrop wist ook, dat zich op een van de grachten een huis bevond, waar de Duitsers gevangen genomen Nederlanders 'verhoorden'. Martelden tot ze bekend, zou een betere uitdrukking geweest zijn. Al deze gruwelijke dingen waren toch nog maar in een kleine kring bekend. Zeer veel Nederlanders geloofden nog steeds te goedertrouw, dat het met de Duitsers wel zou loslopen, en dat al die verschrikkelijke verhalen 'gruwelsprookjes' waren. Gruwelsprookjes, dacht baas Geldrop grimmig, was 't maar waar, helaas is de waarheid veel erger dan wat er verteld wordt.

De eigenlijke inval van de Duitsers in de garage van baas Geldrop kwam een beetje als een anti-climax. Tegen vijf uur in de middag stopten voor het bedrijf een tweetal auto's. Uit de eerste stapten een paar Duitse militairen. Ze liepen snel door de openstaande deur, duwden tegen de binnendeur van het kantoortje en stonden bij het bureau van baas Geldrop. Die bleef rustig zitten.

'Waarmee kan ik de heren van dienst zijn?' vroeg hij zoetsappig en in het Nederlands, nog voordat een van de Duitse officieren zijn mond had kunnen opendoen.

Als antwoord klonk een reeks in het Duits meer geschreeuwde dan gesproken snauwen.

‘Opstaan.’

‘Handen omhoog. Heinrich voel of hij wapens bij zich heeft.’

‘Ga weer zitten... nee, niet aan dat bureau, maar ginds in die hoek. Heinrich, onderzoek de laden van het bureau.’

Baas Geldrop trok een verbaasd gezicht. Toen vroeg hij:

‘Zouden de heren mij misschien kunnen zeggen wat ze willen?’

‘Mond houden’, snauwde de officier terug, ‘huiszoeking. Als U zich verzet wordt U op staande voet neergeschoten.’

‘Huiszoeking?’ vroeg baas Geldrop met een nog onschuldiger gezicht, ‘waarom? Wat heb ik gedaan?’

‘Mond houden.’

De Duitsers onderzochten het hele vertrek. Ze vermoedden zeker, dat ergens wapens waren verborgen, want ze snuffelden in laden, ze klopten op de vloer en op de muren om te horen of het ergens hol klonk, maar ze vonden niets. Daarop onderwierpen ze de andere ruimten aan een nauwkeurig onderzoek. Ten slotte onderzochten ze de garage-ruimten. Baas Geldrop werd steeds rustiger. Hij was tevreden over zijn eigen werk. De sporen waren goed uitgewist. Er was niets te vinden.

Maar de Duitsers werden steeds zenuwachtiger en bozer. Hun gesnauw en gegrauw klonk meer als hondengeblaf dan als het geluid van menselijke stemmen.

Toen ze alles hadden onderzocht, praatten de Duitsers in een hoek van het vertrek zacht met elkaar. Baas Geldrop spitste zijn oren, maar woorden waren niet te verstaan. Wel begreep hij, dat ze nu ergens anders een inval zouden gaan doen, en dat ze beraadslaagden over de vraag wat er met hem moest gebeuren.

‘Mitgehen!’ snauwde de officier tegen baas Geldrop.

Die beheerste zich met de uiterste inspanning, maar hij begreep, dat dit bevel weinig goeds kon betekenen.

Voor de Duitsers uit moest hij naar een van de auto's lopen, die voor de deur stond. Er zaten een paar Duitsers in. De Duitse officier snauwde een bevel. Baas Geldrop begreep, dat hij ergens heen gebracht zou worden. De Duitsers, die de huiszoeking hadden gedaan, zouden ergens anders heengaan.

In een kamer, waar een Duitse officier aan een bureau zat te schrijven, werd baas Geldrop op een stoel gezet.

‘Warten!’

Het was stil in het vertrek. De Duitser schreef door. Af en toe wierp hij een steelse blik in de richting van de gevangene. Hij leek geen onvriendelijke man, maar hij had een paar valse ogen in het hoofd. Net vissenogen. Baas Geldrop had het gevoel, dat hij hem niet kon vertrouwen.

De Duitser liep naar de deur, keek links en rechts of er niemand op de gang was en kwam weer in de kamer terug.

‘Wollen Sie rauchen?’ vroeg hij vriendelijk.

‘Graag,’ zei baas Geldrop.

Allebei staken ze een sigaret op.

‘Het duurt wel een half uur voor ze U komen halen’, ging de Duitser in zijn eigen taal verder, ‘U kunt rustig roken. U zult straks naar een sigaret verlangen. ‘t Zijn wilde beesten. Waar zijn Uw vrouw en kinderen?’

‘Thuis.’

‘Ik heb ook een vrouw en drie kinderen. Die zijn ook thuis. Voor de mensen die thuis blijven is de oorlog het ergste’, zei de Duitser. De fluwelen toon van de man beviel baas Geldrop hoe langer hoe minder, maar hij deed alsof hij zeer onder de indruk van de vriendelijkheid was.

‘Hör’ mal’, zei de Duitser op zachte toon. ‘Dit is het huis van de wanhoop. Wie hier als gevangene binnenkomt, kan zijn testament wel maken. Als U nog iemand een boodschap heeft te geven, zeg het mij dan. Ik zal zien wat ik voor U kan doen.’

‘Aha’, dacht baas Geldrop, ‘is dát de bedoeling?’ maar hij zei:

‘Als U mijn vrouw wilt zeggen, dat ik volkoren onschuldig ben, zal ik U mijn leven lang dankbaar zijn.’

‘Jawohl,’ zei de Duitser, ‘Uw leven lang... maar ik vrees, dat dat leven niet zo lang zal zijn. Als die schoften beneden in de kelder U onderhanden nemen, gaat U praten, al hebt U zich duizendmaal voorgenomen te zwijgen. Ze houden een brandende sigaret tegen je oog... dat is één van hun speciale trucjes, dan ga je wel praten, of je wilt of niet. Vertel eens, wat hebt U eigenlijk misdreven?’

‘Niets’, zei baas Geldrop, die de valstrik open voor zich zag, ‘totaal niets. Ze hebben mijn kantoor doorzocht, maar ik weet niet om welke reden. En toen hebben ze me hier naar toe gebracht.’

‘O’, zei de Duitser. Hij rookte zijn sigaret op, maar hij zei verder niets meer.

Koel berekende baas Geldrop zijn kansen. Het was duidelijk, dat de Duitser opdracht had hem aan het praten te krijgen. Die sigaret en dat vriendelijke babbeltje moesten hem in een sfeer van vertrouwelijkheid brengen. Namen en adressen noemen, dáárom was het hem te doen. Het kan zijn, dat ik me vergis, zei baas Geldrop bij zichzelf, maar deze slimme manier om me te laten praten kon wel eens betekenen, dat de Duitsers eigenlijk zowat niets weten. Hij besloot in zijn houding van onverschillige onwetendheid te volharden. De Duitserverbrak het stilzwijgen.

‘Als vriend zeg ik U: wanneer U iets hebt uitgehaald, beken het liever meteen. Wat kan U gebeuren? Een paar jaar gevangenisstraf en dan bent U weer vrij. Maar als die beulen beneden U eerst onderhanden nemen, bent U voor Uw hele leven invalide en het resultaat is hetzelfde, want praten doet U toch.’

Baas Geldrop haalde de schouders op.

‘Dan zou ik iets moeten fantaseren, want ik ben werkelijk zo onschuldig als een lam.’

Hij trok zijn onnozelste gezicht.

Even later kwamen twee ruwe kerels hem halen. Ze namen hem tussen zich in, duwden hem een gang door. Toen ze bij een hoge stenen trap kwamen, gaf één van hen baas Geldrop onverhoeds een stomp in de rug.

‘Dan bent U sneller beneden’, grauwde hij in het Duits met een gemene, bulderende lach.

De stenen treden van de trap waren hard en scherp. Ze bezeerden baas Geldrops rug en hoofd. Beneden aan de trap bleef hij liggen. Hij voelde bloed uit zijn mond langs zijn kin druppelen. De martelingen zijn begonnen, dacht hij; zwijgen moet ik, zwijgen! Met een schop van hun zware laarzen traptten ze hem een kamer binnen. Daar waren twee andere grove kerels in uniform.

‘Aha’, riepen ze, ‘daar hebben we weer zo’n zwijn. Beken maar meteen.’

‘Wat moet ik bekennen?’ vroeg baas Geldrop.

‘Dit!’ brulde één van de beulen, en hij gaf zijn slachtoffer een zo wrede klap tegen de kaak, dat die een paar tanden voelde losslaan. En daarop begonnen die twee kerels hem af te ranselen. Ze schopten en sloegen hem. Eén nam een zware leren zweep. Daarmee joeg hij baas Geldrop door het vertrek.

‘Schnell, schneller...’

Baas Geldrop kon niet meer lopen; en steeds was er weer de zweep en de zware laarzen, die hem opjoegen. Hij kroop, steunend als een dier in doodsnood, op handen en voeten door het vertrek.

‘Schneller, schneller...’

Een doffe berusting kwam nu over baas Geldrop. Er moest nu maar gebeuren wat onvermijdelijk was. Al sloegen ze hem dood, hij zou blijven zeggen, dat hij niet wist waarvoor hij was gearresteerd. De martelingen gingen verder. Zo dadelijk word ik bewusteloos, dacht baas Geldrop. De beulen hielden even op. Ze fluisterden met elkaar. Baas Geldrop liet zich op de grond vallen. Hij simuleerde bewusteloosheid, maar hij hield zijn oren wijd open.

‘Het zwijn is niet dood’, zei één van de beulen. ‘Hij moet praten, heeft die daar boven gezegd, het is de enige kans om te weten te komen, waar de andere schoften zitten.’

Aha, dacht baas Geldrop, ik heb me dus niet vergist. Ze weten inderdaad niets. Als ik blijf zwijgen, zijn Dirk en Willem veilig.

De deur ging open. Een Duitse officier kwam binnen. De beulen sprongen in de houding. Baas Geldrop lag nog steeds op de grond, ongeschijnlijk bewusteloos.

‘Na... und?’ vroeg de officier.

‘Het zwijn zegt steeds, dat hij niets weet.’

‘Een emmer koud water er over heen en hem dan bij mij brengen. Denk er om, niet meer slaan’, grinnikte de officier.

Baas Geldrop werd naar een groot vertrek gebracht. Er stond een bureau met een stoel er achter, opzij van het bureau stond een andere stoel. De kamer was donker, alleen op het bureau brandde een lamp.

‘Zitten!’ brulde de officier.

Een felle, sterke lamp draaide hij zó, dat het licht recht in het gezicht van baas Geldrop scheen. Het stak in zijn ogen als een giftige pijl. Hij werd onzeker. De gehele wereld scheen om hem heen te draaien.

Nou moet ik rustig blijven, dacht baas Geldrop, ik moet maar aan één ding denken, ik weet niets, ik heb niets gezien of gehoord, ik weet niet wat ik moet bekennen.

De Duitse officier keek vanuit zijn eigen halfduister het helverlichte slachtoffer voor hem aan. Lang en onderzoekend. Baas Geldrop hield zijn gezicht strak. Hij probeerde onverschillig te blijven kijken. De pijn van de mishandelingen was nu niet zó schrijnend meer; een dof en dood gevoel was tegen zijn benen opgekropen en had bezit genomen van zijn gehele lichaam.

Enkele minuten was het doodstil in de kamer. Toen verbrak de officier het stilzwijgen.

‘Na, und?’ vroeg hij.

‘Als ik iets moet bekennen’, kreunde baas Geldrop, ‘zou ik het moeten verzinnen. Het spijt me echt, dat ik U niet kan helpen, maar ik weet werkelijk niet waarom ik hier ben.’

Deze redenering scheen indruk op de officier te maken. Hij speelde achteloos met een potlood.

‘Na, und?’ zei hij weer, en wachtte.

Baas Geldrop keek hem niet begrijpend aan.

‘Moet ik’, ging de officier verder, ‘uit Uw woorden begrijpen, dat U bereid bent ons te helpen... tenminste, wanneer U kunt?’

Nou moet ik kalm blijven, dacht baas Geldrop, heel kalm blijven en onverschillig doen.

‘Ik weet niet, hoe ik U zou kunnen helpen’, zei hij aarzelend, ‘wie ben ik tenslotte, een klein verhuizertje met een paar auto’s, wat zou ik nou kunnen doen om het machtige Duitse Rijk te helpen?’

De officier liet zijn vuist met een energieke tik op het bureau neerkomen.

‘Schon gut’, mompelde hij. ‘Het is nu te laat geworden om met deze zaak verder te gaan. Het is bijna nacht.’

Baas Geldrop zweeg. Daarop zei de Duitse officier:

‘Ik wil over Uw geval nog even nadenken. U blijft vannacht hier. Morgenochtend gaan we verder.’

Baas Geldrop kreeg een celletje toegewezen, waar een brits stond. Hij was blij, dat hij in de eenzaamheid van het vertrek kon nadenken. Tot dusverre had hij kunnen zwijgen. Zou hij het morgen ook nog kunnen doen? Toen viel hij in een doffe slaap; de schokken en mishandelingen waren te veel geweest.

Hij werd wakker, doordat iemand hem ruw bij de schouder greep; buiten was het al licht.

‘Aufstehen’, zei zijn bewaker.

Hij mocht zich een beetje wassen. Zijn lichaam deed nog wel pijn, maar niet meer zo erg als gisteren.

Daarop werd hij weer in de grote kamer gebracht. De Duitse officier zat reeds achter zijn bureau. Zijn stem klonk minder snauwend dan gisteravond.

‘Ik zal open kaart met U spelen. Ik kan mij dat veroorloven. Ik zal

U in de gaten blijven houden en als ik U er op betrap, dat U Uw woord breekt, is er geen marteling die U bespaard zal worden. Also ... U weet, dat een paar dagen geleden, toen de Amsterdammers door de Engelse zender opgestoot, relletjes veroorzaakten, een optocht van zogenaamde Februaristakers over het Damrak heeft gelopen?

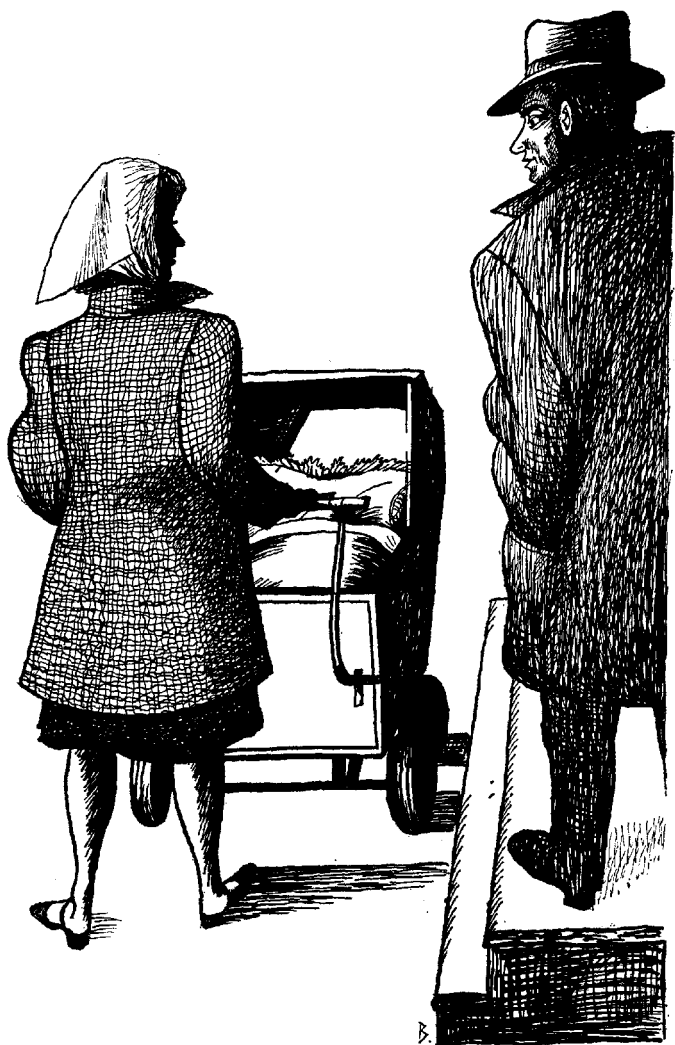
'Ik was er niet bij, maar ik heb ervan gehoord', zei baas Geldrop zo onverschillig mogelijk.

'Welnu,' ging de officier verder, 'tussen die menigte bevonden zich ook enkele van mijn mensen, in burger. Eén van hen hoorde, dat iemand zei: *'Kijk daar eens, die knaap die daar loopt moet in Engeland zitten. Ik weet zeker, dat hij in Engeland zit. Die is dan zeker uit Engeland hier gekomen.'* Mijn man stond voor een moeilijke keus. Hij kon de man volgen, die deze woorden had gesproken, maar hij kon ook de knaap volgen, die als Engelse spion was aangewezen. Hij besloot tot het laatste. Hij heeft hem een paar uur in het gewoel en gedrang van de joelende menigte oproerlingen in het oog gehouden. Toen maakte de spion zich, met nog een knaap van zijn leeftijd ongeveer, los en wandelde in de richting van de Weesperzij. Daar heeft mijn agent de twee jongens uit het oog verloren, maar hij is er zeker van, dat ze in Uw garage zijn verdwenen of althans vlak bij Uw garage. Wij moeten die mannen hebben, want zij zijn het, die door Londen hierheen zijn gezonden en de relletjes hebben veroorzaakt.'

Baas Geldrop had het gevoel, dat alle torenklokken van Amsterdam in zijn hoofd begonnen te luiden. Hij had zich dus niet vergist, de Duitsers wisten vrijwel niets! Ze hadden een kleine aanwijzing en een vaag vermoeden. Meer niet! Hij moest onnozel en onverschillig blijven doen.

'Mijnheer', zei hij onderdanig, 'hier moet een vergissing in het spel zijn. Ik weet zeker, dat er bij mij geen twee jongens zijn geweest, want dan zou ik ze de deur hebben gewezen. Ik wil met al dat gedoe niets te doen hebben. Ik ben een gewone verhuizer en met politiek bemoei ik me niet. Dat kunt U overal navragen. Weet U zeker, dat ze bij mij aan de deur zijn geweest? Het is vlak bij mijn bedrijf een rommelzootje. Er zijn diepe kelders en allerlei schuurtjes en hokjes. Het is best mogelijk, dat ze zich dáár verborgen houden.'

'Het is mogelijk', zei de Duitser. 'We hebben een paar dagen de

gehele buurt gecontroleerd. Niets gevonden. Ook in Uw bedrijf is niets gevonden. En toch moeten die Engelse spionnen bij U in de buurt zitten. Ik stel U een overeenkomst voor. Ik laat U vrij en ongehinderd gaan, maar daartegenover belooft U mij, dat U mij direct zult waarschuwen als U iets verdachts bij U in de buurt bemerkt. Erewoord?’

‘Erewoord’, zei baas Geldrop en bij zichzelf dacht hij: ik kan dat

erewoord makkelijk geven, want ik weet van te voren, dat ik niets zal bemerken, dat verdacht is.

‘U kunt naar huis gaan. Heil Hitler.’

Een paar minuten later stond baas Geldrop op de stoep. Heerlijk was het, de vrije frisse lucht weer in te ademen. Hij moest nu zien, dat hij zo spoedig mogelijk zijn vrouw opbelde; die moest de afgelopen nacht duizend angsten hebben uitgestaan.

Van de linkerkant kwam heel langzaam een meisje aanwandelen, dat een kinderwagen voortduwde. Even ging een schok door baas Geldrop, daarop beheerste hij zich. Het meisje was... Lien.

Die was natuurlijk gestuurd om poolshoogte te nemen. Ze drentelde rustig verder. Het kind in de wagen kraaide van plezier. Zo ongedwongen mogelijk keek baas Geldrop naar de baby, terwijl een glimlach om zijn mond plooidde. Lien hield even stil, ze verschikte iets aan het kussentje en het dekentje. Ze zei geen woord; baas Geldrop zweeg eveneens. Het gaf hem een gevoel van grote warmte dat ze hem niet in de steek hadden gelaten; ze konden gerust zijn, het was hém gelukt te blijven zwijgen. Maar hij moest nu voorzichtiger zijn dan ooit, want de Duitsers zouden hem terdege in de gaten blijven houden.

Het adresje, waarheen Dirk en Willem gevlucht waren, bevond zich in één van de zijstraten van de Ceintuurbaan, geen vijf minuten lopen van de garage van baas Geldrop. Er woonde een onderwijzersgezin, dat om het niet al te hoge salaris van de kostwinner een beetje aan te vullen, mensen op kamers had.

‘Het is er zo veilig als je maar kunt wensen’, zei Willem onderweg tegen Dirk, ‘meester Klaas Daatselaar heeft me al eerder tijdelijk schuilplaats gegeven. Het huis is gewoonweg een duiventil. Twee zulke rare sijzen als wij zijn, vallen daar helemaal niet op. Trouwens, over een paar dagen moeten we toch verkassen. Het wordt te gevaarlijk in Amsterdam.’

‘Jij schijnt veel dingen eerder te weten dan de meeste mensen’, zei Dirk.

‘Ik heb mijn contacten. De politie hier in Amsterdam is goed... tenminste, voorlopig nog. Van die kant hoor ik nogal wel ’s wat. De Duitsers zijn zich lam geschrokken, toen plotseling heel Mokum aan het staken is gegaan. Er is uit Berlijn bevel gekomen, dat met

de grootst mogelijke strengheid moet worden opgetreden. Seyss Inquart was niet in Nederland, en toen heeft Rauter bevel gegeven troepen in Amsterdam samen te trekken. Dat belooft niet veel goeds. Nee, ik geloof, dat wij een paar maanden moeten gaan fietsen. Er is in het land nog zoveel te doen.'

Tot Dirks grote verbazing zaten in het kleine huiskamertje, waar de Daatselaars hun gezinsleven leefden, Henk, Katelijne en Lien op hen te wachten.

'Hoe wisten jullie, dat we hierheen zouden komen?' vroeg Willem verbaasd.

'Niets bijzonders', antwoordde Henk, 'Katelijne en ik wonen hier bij Klaas in... tenminste, we zijn van plan hier nog een dag of wat te blijven. Amsterdam bevalt ons best. En Lien is toevallig op visite. Tsjonge, wat waren de stakingsdagen geweldig. Ze hebben zitten bibberen als juffershondjes. Maar vertel eens, waarom komen jullie hier zo plotseling opdagen?'

Willem en Dirk vertelden, waarom ze overhaast de veilige schuilplaats bij baas Geldrop hadden moeten verlaten.

'Ik zou wel eens willen weten, wie de geheimzinnige stem is, die heeft gewaarschuwd, dat ze de garage zouden gaan onderzoeken', zei Dirk Poldervaart.

'Lijkt me niet zo moeilijk te raden', zei Willem, 'dat is vast en zeker een seintje van de politie. Veel Amsterdamse agenten zijn prima. Het is meer voorgekomen, dat ze stiekem een seintje hebben gegeven, zodat de mof voor een lege schuilplaats kwam.'

'In elk geval moeten we proberen er achter te komen, wat er op de Weesperzij gebeurt.'

Het was natuurlijk uitgesloten, dat iemand van hen zich dicht bij het bedrijf van baas Geldrop zou kunnen wagen. Maar Katelijne en Lien zeiden, dat er geen gevaar was, wanneer ze samen een eindje over de Amstelbrug wandelden en dan weer langs een omweggetje terug. Van de brug af hadden ze een goed uitzicht op het kantoor. Na enige tijd kwamen de beide meisjes terug. Ze berichtten, dat ze hadden gezien, dat baas Geldrop werd weggevoerd.

't Ziet er niet best uit', zei Willem, 'we moeten erop rekenen, dat ze erin slagen baas Geldrop te breken. Je kunt het niemand kwalijk nemen, wanneer hij op een gegeven ogenblik onder de martelingen bezwijkt en eenvoudig alles vertelt wat hij weet.'

‘Wat wéét hij dan?’ vroeg Katelijne.

‘Ten eerste, wie Dirk Poldervaert is en dat hij uit Londen is gekomen. Ten tweede, waar de vader en moeder van Dirk wonen, en waar Lien woont. Die moeten onmiddellijk gewaarschuwd worden.’ Klaas Daatselaar kreeg opdracht een kennis van hem, die in Hilversum woonde, te telefoneren. Die moest nog diezelfde avond proberen bij de Poldervaerts de boodschap af te geven, dat Dirk ziek was geworden en dat vader en moeder direct op reis moesten gaan. ‘Zie zo’, zei Willem, ‘naar die kant is de zaak verzorgd. Verder moeten we erop rekenen, dat de Duitsers gauw genoeg achter onze ware identiteit komen en overal het bevel verspreiden: grijp die twee. We moeten dus nieuwe papieren hebben. Gewoonweg van naam verwisselen. Henk en Katelijne blijven hier in Amsterdam, Lien moet zo gauw mogelijk ergens anders heen.’

Ze regelden nog een aantal bijzonderheden. Daarna zei Willem: 'Ze zullen baas Geldrop op een verschrikkelijke manier onder handen nemen. Net zo lang, totdat hij alles bekend en dan gaat hij naar één of andere gevangenis, waarschijnlijk hier in Amsterdam, in afwachting van wat de moffen berechting noemen. We moeten zien te weten te komen, of hij naar de Amstelveense weg of naar de Westeringschans gaat'. Ze vermoedden, dat baas Geldrop naar een berucht Duits huis op een van de grachten was gebracht.

Lien nam op zich, morgen daar in de buurt een oogje in het zeil te houden. Zo kwam het, dat Baas Geldrop, toen hij werd vrijgelaten, Lien met een kinderwagen op het trottoir zag wandelen.

Enkele minuten nadat baas Geldrop de vrijheid had teruggekregen, belde Lien de Daatselaars op.

'Onze vriend is op weg naar huis. Ik ga even het kind en de kinderwagen aan de wettige moeder teruggeven en dan kom ik naar jullie toe.'

Toen ze weer allemaal bij elkaar in de kamer van de Daatselaars zaten, was het grote probleem: hoe komen we nu baas Geldrop weer vrij is, met hem in contact om te weten te komen, wat de Duitsers wél en wat zij niet weten? De Duitsers zullen hem vast en zeker nog schaduwen.

Tenslotte zei Dirk Poldervaert:

'Ik denk, dat ik een middeltje weet om bij de Geldrops poolshoogte te nemen. Jullie weet, dat ik vóór mei 1940 bij de omroep heb gewerkt. Aankomend reporter. Mijn baas was Gijs Bikstra, in het hele land bekend. Gijs is prima-prima. Hij is bij de omroep weggegaan, omdat hij geen zin had voor Zes-en-een-kwart* te werken. Nou, die Gijs is een achterneef van Baas Geldrop; toen we destijds die inval in de kelder van de N.S.B. deden en baas Geldrop me in mijn kraag had gegrepen, omdat hij dacht dat ik een echte inbreker was, toen heeft hij zijn achterneef Gijs gebeld en die heeft destijds voor me ingestaan.** Het is heel logisch, dat een familielid op visite komt om te horen hoe baas Geldrop de liefderijke behandeling van

* Zes-en-een kwart: scheldnaam voor Seyss Inquart

** Zie 'Tussen speurders en spionnen' blz. 62

de vijand heeft doorstaan. En Gijs kan eventueel een boodschap van baas Geldrop mee terugnemen.'

Klaas Daatselaar nam op zich naar Hilversum te gaan. Hij zou Gijs in vertrouwen nemen en afspreken, hoe hij Dirk en Willem zou kunnen bereiken, wanneer hij eenmaal wist wat er met baas Geldrop was gebeurd.

'Het is een ingewikkelde wereld geworden', zuchtte Dirk. 'Om iemand, die tien minuten lopen hiervandaan woont een boodschap te geven, moet je over Hilversum reizen.'

'Als de Duitse bezetting geen ander ongerief zou geven dan dit', zei Daatselaar, 'zou de moeilijke tijd nog meevallen.'

'Ik ben bang, dat de moeilijke tijden voor ons land nog moeten beginnen', zei Willem op sombere toon.

Toen ze een dag later hoorden dat Gijs Bikstra aan Daatselaar verslag had uitgebracht van wat baas Geldrop hem had verteld, slaakte iedereen een zucht van verlichting.

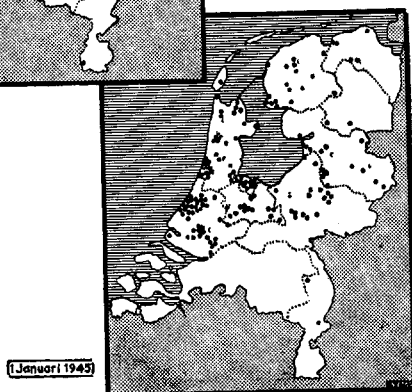
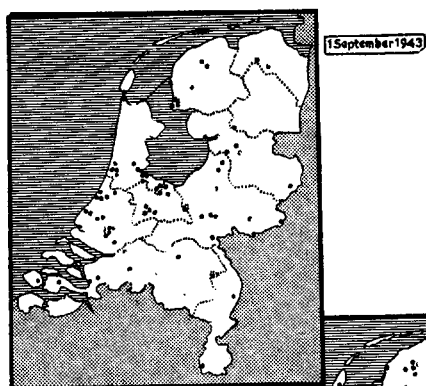
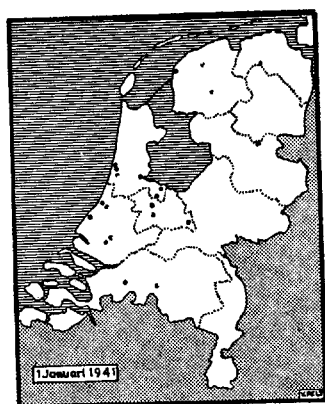
'Dat is geen kinderachtigheid geweest', zei Willem, 'geloof maar, dat de cultuurdragers van Hitler hem ongenadig hebben gemarteld. Dat geboefte staat voor niets. Niemand zou het hem kwalijk nemen, als hij tenslotte voor de folteringën was bezweken.'

'We ontmoeten in deze tijd elke dag op straat meer helden dan er in de boekjes van de vaderlandse geschiedenis voorkomen', zei Daatselaar.

'En wat minstens zo belangrijk is', zei Dirk, 'dat is, dat er geen verraad in het spel is geweest. Het was stom toeval, dat iemand op straat me herkende, en nog stommer toeval, dat een Duitse agent hoorde hoe er gezegd werd: die knaap zit toch in Londen, hoe komt die nou hier?'

'In elk geval', zei Willem op zeer besliste toon, 'gelast ik je nu om subiet uit Mokum te verdwijnen. Zulke dingen kunnen inderdaad door een toeval gebeuren, maar als het goed afloopt, moet je het meer beschouwen als een waarschuwing, dat je dergelijke grapjes niet moet herhalen. We verdwijnen uit Amsterdam en dat doen we beslist niet per trein. We gaan fietsen.'

DE ONDERGRONDSE PERS IN 1941, 1943 EN 1945

Als straf voor de februaristaking van 1941 lieten de Duitsers Amsterdam twintig miljoen gulden boete betalen. Soortgelijke straffen werden ook aan Hilversum en Zaandam gegeven. Door de instelling van regeringscommissarissen werd de betekenis van de Gemeenteraden tot nul teruggebracht.

Honderden gijzelaars werden door de vijand opgepakt. Andere honderden werden gearresteerd en in zogenaamde 'Schutzhaft' opgeborgen. Weer anderen werden naar concentratiekampen gesleept. De vijand wierp het masker af.

Voor daden van sabotage en dergelijke konden burgers op staande voet worden doodgeschoten. De beeltenissen van het Koninklijk Huis werden verboden. De pers werd onder zware censuur gesteld of in handen van knechten van de vijand gespeeld. Burgers werden gedwongen 's nachts allerlei bewakingsdiensten voor het Duitse leger te verrichten. Maar al groeide het verzet tegen de vijand, toch was het te zeer verspreid om het de vijand werkelijk lastig te maken. Hier en daar in het land werkten ondergrondse groepjes of groepen verzetsstrijders, maar alles ging nog te geïmproviseerd. Er was van samenhang tussen die groepjes nog nauwelijks sprake. De eigenlijke 'illegaliteit' was er nog niet. De geknechte Nederlanders vonden steun en troost o.a. in de berichten omtrent de loop van de oorlog, die langs allerlei wegen binnendruppelden.

Op 20 maart 1941 sprak Koningin Wilhelmina voor Radio Oranje over de grootmoedige hulp, die de Verenigde Staten van Noord-Amerika de zaak der vrijheid verleenden.

De ondergrondse pers kwam op; de eerste nummers vonden gretige aftrek.

Op 7 maart 1941 namen de Duitsers een geheime zender van de illegale O.D. in beslag. De marconist werd neergeschoten.

'Hier koffiedik ...'

Willem en Dirk trokken op de fiets dwars door de polder, langs allerlei omweggetjes naar Uithoorn. Daar lieten ze hun karretjes bij een kennis achter. Ze namen de bus naar Utrecht en van die stad uit hobbelden ze met boemeltreintjes naar het Noorden. Ze koersten aan op een adres in Friesland.

Zittend in de trein had Dirk ruimschoots gelegenheid na te denken over de dingen, die achter hem lagen, en vooral over de taak, die hem nog wachtte. Toen in Londen was besloten, dat Dirk naar Nederland zou gaan, had hij uitvoerige en zeer nauwkeurige orders meegekregen. Hij had wel een vaag vermoeden, dat er enkele agenten voor hem waren gegaan, maar hun namen kende hij niet. Hij had hen nog nooit gezien. Hij wist ook niets van hun opdrachten. Hem (en natuurlijk ook zijn voorgangers) was bijzonder scherp ingeprent, dat een geheime agent zich met niets anders heeft te bemoeien dan met de uitvoering van zijn opdracht. *Zijn* opdracht was in de eerste plaats te weten te komen of de ondergrondse strijd tegen de Duitsers een omvang en betekenis van enige waarde had; en zo neen, wat er dan gedaan kon worden om dat geheime verzet te steunen? Verder moest hij proberen de geheime radio-zender van Janus Droesem op te graven. Die zender lag begraven op het eilandje Rozenburg bij Rotterdam.* Als hij een goede en vertrouwde marconist kon krijgen om de geheime zender te bedienen, moest hij dat doen, maar anders... Dirk zelf had in Londen geleerd hoe men zo'n zendertje bedient, hij kende de codes, eventueel kon hij altijd voor marconist spelen.

De geheime zender lag op het eilandje Rozenburg begraven, precies op de plaats, die Janus Droesem had opgegeven. Het transport van het niet omvangrijke, maar toch vrij zware apparaat was een probleem op zichzelf geweest. Maar voordat ze op reis gingen hadden Willem en Dirk het bericht gekregen, dat de zender veilig en wel op een adres in Friesland was gearriveerd.

Over dit deel van zijn opdracht kon Dirk tevreden zijn, maar als hij

* Zie 'Tussen speurders en spionnen' blz. 177

aan de rest van zijn orders dacht, had hij het gevoel, dat hij voor een kolossaal hoge berg stond, die hij helemaal in zijn eentje moest beklimmen.

Willem had van meet af aan bij Dirk de illusie verstoord, dat het ondergrondse verzet reeds omvangrijk was. Dat kon ook niet, legde hij uit. Tenslotte was het nog maar nauwelijks een jaar geleden, dat de Duitse legers de Nederlandse grenzen hadden geschonden. De schok van de oorlog en de afloop er van in vijf dagen tijds, was zeer hevig geweest. De mensen konden het niet verwerken. Daarbij kwam de onzekerheid omtrent het lot van familieleden, vrienden en bekenden. De oorlogshandelingen hadden duizenden mensen van huis en haard verdreven. Die kwamen pas langzamerhand weer op hun oude woonplaatsen terug. Hele steden en dorpen waren geëvacueerd, toen vóór 10 mei 1940 de wettige Nederlandse regering de verdediging organiseerde. De bevolking kwam wel weer tot rust, maar velen dwaalden toch nog door het land, omdat ze niet naar huis dorsten of konden. Rotterdam was voor een groot deel verwoest. De weerslag, die deze daad van moedwillige en nodeloze vernieling in het land had gewekt, was zeer groot. Het Koninklijk Gezin was naar het buitenland uitgeweken; in de eerste weken na dat vertrek hadden heel veel mensen moeite om te begrijpen, dat dit vertrek van de Koningin en haar gezin voor de voortzetting van de strijd noodzakelijk was geweest. Over zeer velen had zich na de Meidagen van 1940 het gevoel gelegd: wat kunnen we er tegen doen, de

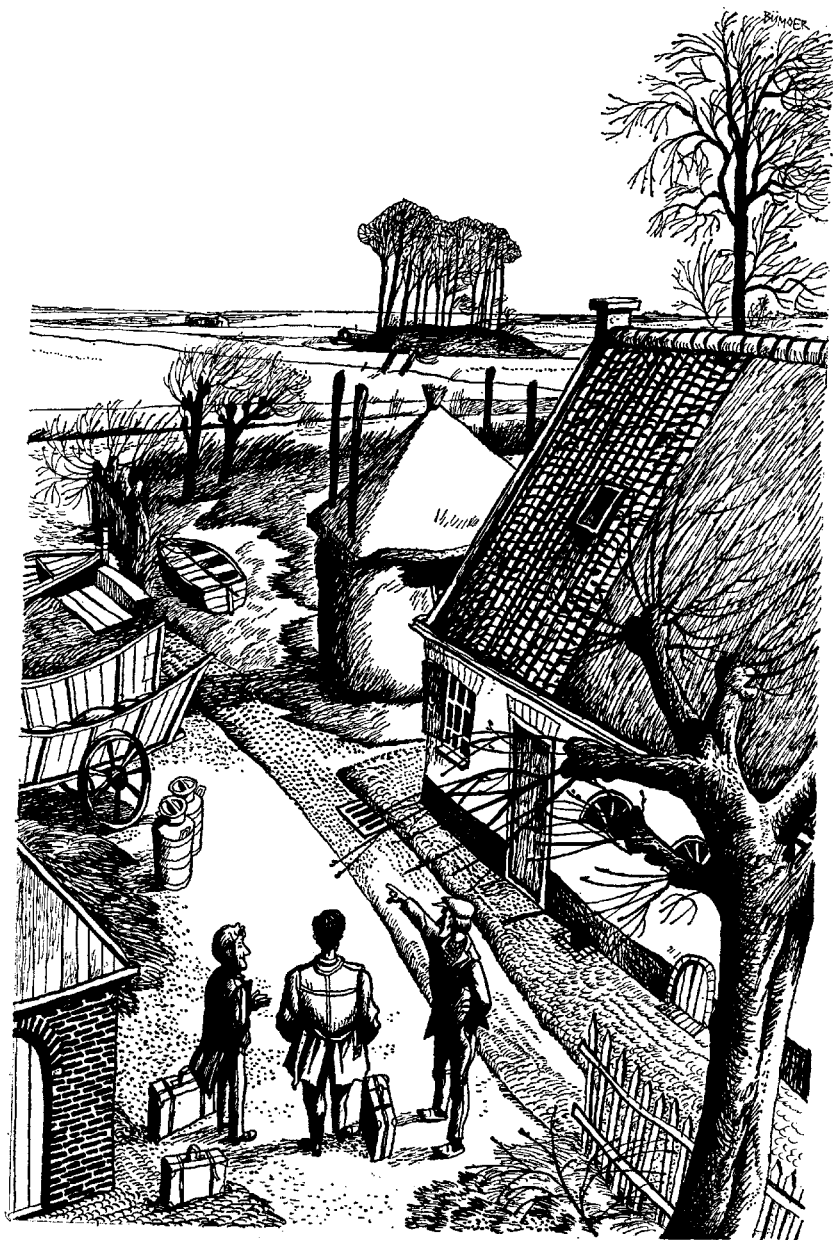
Duitsers zijn toch de sterksten. Weliswaar stonden onmiddellijk na de Meidagen een aantal flinke Nederlanders op, die aanspoorden tot voortzetting van de strijd; zij gaven zelf het goede voorbeeld door hun leven op het spel te zetten en vrijuit te zeggen, dat het Nederlandse volk trouw bleef aan het Huis van Oranje, aan zijn streven naar nationale zelfstandigheid en naar een democratisch bestuurd land. Maar (zo had Willem Dirk gezegd, en Dirk had geen moeite gehad het onmiddellijk te geloven), deze moedige vaderlanders waren slechts weinig in getal. Zij stonden voor een bijna bovenmenselijke taak, maar ze zouden volhouden. De Duitsers droegen er met hun geruststellende zoete praatjes toe bij, dat bij de overgrote meerderheid der bevolking de geest van verzet slechts langzaam, uiterst langzaam wakker werd.

‘Kijk’, zei Willem, ‘de situatie is dus werkelijk niet zo daverend, maar aan de andere kant dien je te weten, dat hier en daar in het land de weerstand van de mensen beter is dan in andere delen. Ik denk nou bijvoorbeeld aan Friesland, trouwens sommige stukken op het platteland van Drente moet je ook niet uitvlakken.’

‘De Friezen’ ging Willem verder, ‘zijn van begin af aan goed geweest. Ik druk me nu zo algemeen uit, maar ik bedoel eigenlijk, dat er van de eerste dagen van de oorlog in Friesland haarden van verzet zijn. Echte stijfkoppige Friezen, die nooit een seconde hebben geloofd, dat de Duitsers op de lange duur de oorlog zullen winnen. Min of meer door een toeval ben ik met zo’n ploegje vastbijters en volhouders in aanraking gekomen. Voor de bevrijding van Nederland gaan ze door het vuur, letterlijk als het moet. Het is eigenlijk een van de zeer weinige goed georganiseerde geheime groepen, die ik in het land ken. Misschien zijn er meer, dat weet ik niet. Maar ik weet wél, dat als heel Nederland zo was als de ploeg van Taeke Tuinstra... nou dan hadden de Nazi’s het hier niet makkelijk.’

De boerderij van Taeke Tuinstra lag verlaten tussen de meren. De naaste buur woonde ruim twee kilometer verderop. Er liepen heel wat wegen door het uitgestrekte vlakke land, maar in de hele wijde omtrek, was er eigenlijk maar één weg, die voor auto’s begaanbaar was. Die weg verbond een aantal boerderijen.

Taeke Tuinstra genoot bij zijn burens (al woonden ze ook vele kilo-

meters weg) een vrijwel onbeperkt vertrouwen. Hij vertelde nooit meer dan nodig was, en zij vroegen niets. Ze wisten, dat Taeke op zijn boerderij dingen deed, die de Duitsers niet mochten weten. Hij had met alle boeren in het wijde land afgesproken, dat ze op bepaalde avonden en op vastgestelde uren moesten opletten of zich auto's langs de kronkelende wegen bewogen. Elke auto moest gesignaleerd worden, ook al kenden ze de eigenaar. Hoe ze de berichten doorgaven? Heel eenvoudig, Doodgewoon per telefoon en met een eenvoudige code.

Van Taeke's achterhuis uit zag je uit op een groot weiland, dat hier en daar met sloten en een smal vaartje was doorsneden. Aan dat vaartje lag achter een terpje een vervallen schuit. Van buiten zag het scheepje er oud en ongelijk uit. Het was in geen jaren gebruikt. Maar het roefje was licht-en-waterdicht gemaakt. Daar zouden Willem en Dirk wonen – rustig, dat wil zeggen, zolang ze geen kans liepen ontdekt te worden. Een paar honderd meter van dat oude scheepje af lag een schuurtje, waar gereedschap en hooi werd bewaard. In dat schuurtje werd de zender in een ruimte onder de vloer (en een stapel hooi er boven op) verborgen. Het apparaat kwam er slechts uit als het gebruikt moest worden.

'En', zei Taeke, 'als er onraad is, weet ik dat een kwartier, soms nog eerder, van te voren. Dan is er ruimschoots tijd alles op te bergen en een goed heenkomen te zoeken.'

Toen de jongens hem vragend aankeken, ging Taeke verder:

'Als de Duitsers met een radio-peilwagen proberen de plaats van de zender op te sporen, lopen ze op onze uitkijkposten vast. Zodra ze de streek binnenkomen gaat bij mij de telefoon. Dan krijg ik een onschuldig-lijkende mededeling, die in werkelijkheid betekent: er scharrelt een auto op de weg. Dan geef ik een fluitsignaal. Jullie stopt als een haas de zender weg en zelf gaan jullie een beetje in de wei wandelen, totdat de kust weer veilig is. Is het erg nodig, dan kun je met een roeibootje de meren op, en wie je dan in het riet vindt, is een knappe jongen.'

De vraag wie de geheime zender moest bedienen was tussen Dirk en Willem uitvoerig besproken. In Londen hadden ze gezegd, dat Dirk moest proberen een marconist te vinden. Maar nu was dat plan met één slag veranderd. Weliswaar had baas Geldrop op heldhaftige wijze het stilzwijgen weten te bewaren, en dus wisten de Duitsers nog

steeds niet veel meer, dan dat er een agent uit Londen in Amsterdam had rondgelopen – maar toch moest men erop verdacht zijn, dat door één of ander dom toeval, of misschien wel door onbedachtzame loslippigheid van deze of gene, de *identiteit* van Dirk bij de vijand bekend zou worden. Gebeurde dit, dan zou het voor de Duitsers een koud kunstje zijn, een portret van Dirk machtig te worden. De jacht op de vogelvrij-verklaarde zou dan in volle gang kunnen beginnen.

Daarom had Willem besloten dat Dirk Poldervaert, hoe dan ook, een maand of wat ondergedoken moest blijven. En waar en hoe kon hij Dirk in die tijd beter gebruiken dan als telegrafist op de zender in Friesland?

's Avonds tegen twaalfen zaten Dirk en Willem in het schuurtje. Het zendertje was opgesteld. Het was koud weer, maar Dirk en Willem hadden rode kleuren van opwinding. Slechts het eigenaardig gerikketik van de seinsleutel verbrak de stilte. Dirk riep Engeland op. Hoogstens tien minuten per dag mocht hij zenden op de tijdstippen, die volgens een afgesproken schema elke dag veranderden. Hij seinde in een geheime code. Omdat de vijand zou kunnen meeluisteren en de code zou kunnen 'kraken', waren de berichten, ook als ze ontraadseld waren, slechts voor ingewijden begrijpelijk.

'Hier Koffiedik – hier Koffiedik – hier Koffiedik' seinde hij. Met

overste Lagerwei, alias de Kreeft* in Londen was afgesproken, dat dit de roepnaam van de geheime zender zou zijn. Dirk Koffiedik was zijn schuilnaam.

‘Hier Koffiedik – hier Koffiedik – hier Koffiedik –’

Tien minuten ging dat zo door. Daarop zei Dirk:

‘Nou de boel opbergen. Langer mag ik niet zenden, want dat zou gevaarlijk kunnen worden. Ik ga nu op het ontvangertje over om te horen of Londen me ontvangen heeft en wat er voor instructies zijn.’

Gespannen zaten Dirk en Willem, elk met een schelp van de kop-telefoon te luisteren. De wijde ruimte rondom de aarde was vol met stemmen en morse-signalen. Terwijl over een groot deel van de aarde het duister van de nacht zich had gespreid en miljoenen mensen, gekweld door onrust en angst, trachtten in de slaap enkele uren van vergetelheid te vinden, was de ruimte vervuld van een gonzende activiteit. In alle landen zaten mensen aan seinsleutels en voor microfoons. Een mannenstem gaf in code korte mededelingen door.

‘Dat is waarschijnlijk de commandant van een eskader Britse bommenwerpers boven Engeland. Die signalen duren maar even. Zodra ze niet meer boven hun eigen land zijn, zwijgt hun radio om de Duitse afweerbatterijen geen aanwijzingen te geven, want die zouden de route van zo’n eskader kunnen uitpeilen.’

Korte morse-signalen weerklonken door elkaar als fluitjes. Maar de letters, die ze voorstelden, vormden een onbegrijpelijk abacadabra.

‘Geheime signalen...’ zei Dirk.

Op de golflengte, waar volgens afspraak het antwoord van Londen moest komen, was niets anders te horen dan wat onbestemd geruis. ‘Londen antwoordt niet’, zei Dirk. ‘Morgenavond moeten we het weer proberen, een half uur later, dat is de afspraak.’

En de volgende avond klonk het opnieuw:

‘Hier Koffiedik – hier Koffiedik – hier Koffiedik.’

Ook nu kwam er geen antwoord.

Vijf nachten duurde dit en toen, eindelijk, klonk er op de afgesproken golflengte het antwoordsignaal in code. Nerveus ontcijferde Dirk het geheime telegram:

‘Kreeft met koffiedik smaakt goed. Schema ondeelbaar. Kreeft met Koffiedik smaakt goed. Schema ondeelbaar.’

‘Gelukkig’, zuchtte Dirk, ‘we hebben antwoord.’

* Zie ‘Tussen speurders en spionnen’ blz. 130

‘Wat betekent: Kreeft met Koffiedik smaakt goed, schema ondeelbaar?’ vroeg Willem.

‘In de eerste plaats: de Kreeft heeft mijn seinen goed ontvangen en wat dat schema aangaat: ik heb voor mijn opdracht verschillende schema’s uit het hoofd moeten leren van de tijden, waarop ik moet zenden en moet luisteren naar antwoord. Eén van die schema’s heeft als geheime naam: schema ondeelbaar. Het betekent, dat we voor dit geheime radioverkeer alleen maar de dagen van de maand gebruiken, met een ondeelbaar getal. Dus de derde, de vijfde, de zevende, de elfde, de dertiende, de zeventiende, de negentiende, de drieëntwintigste en de negenentwintigste van de maand, en dan wisselen elke dag ook nog de uren. Eerst sein ik en dan komt het antwoord op mijn vorige telegrammen. Het is omslachtig, maar het schema moet voorkomen, dat de Duitsers, die natuurlijk ook luisteren en ons allang hebben gehoord, geloof dat maar gerust, voorbereiding en tijd zullen krijgen ons uit te peilen.’

‘Het is wel knap bedacht’, zei Willem, ‘Het geeft me een bijzondere sensatie, dat, nu wij in directe verbinding met Londen staan, de vijand meeluistert, en er lekker niets tegen kan doen.

‘Laten we dat tenminste hopen’, zei Dirk.

Willem was soms dagenlang afwezig. Hij was voor de oorlog nooit een erg rustige jongen geweest, maar nu leek het wel alsof hij door een onbedwingbare onrust was bevangen. Zijn actieve geest wilde méér dan onder de gegeven omstandigheden mogelijk was. Dirk had wel eens het gevoel, dat Willem zich slechts staande kon houden door niet alleen tegen anderen, maar vooral tegen zich zelf de geest van verzet in Nederland optimistischer voor te stellen dan de werkelijkheid eigenlijk veroorloofde. In het begin had Dirk zich over dit optimisme van Willem (want dát leek het) wel eens geërgerd. Dirk was niet bepaald een pessimistische knaap, maar hij vond, dat optimisme zonder dat er aanwijsbare redenen voor aanwezig zijn, een nogal luchthartige manier is om moeilijkheden niet te zien, die er in werkelijkheid torenhoog liggen. Gaandeweg echter was het hem duidelijk geworden, dat Willem’s optimisme nauwelijks verband hield met de werkelijkheid-van-elke-dag. Willem geloofde onvoorwaardelijk, dat Duitsland op de lange duur de oorlog zou verliezen, en dat het Nederlandse volk weer vrij zou worden. Zo som-

ber konden de berichten omtrent de gang van de oorlog (en dikwijls waren ze zeer somber) niet zijn, of Willem zei: 'Kop op, jô, het kan jaren duren, maar ze gaan er onder door, de moffen.' En dan begon hij te vertellen wat hij op zijn reizen door het land had gezien en gehoord. Opnieuw kon Dirk dan het gevoel niet van zich afzetten, dat Willem op een zeer bijzondere manier ten behoeve van zichzelf overdreef. Hij fantaseerde niet. Hij stelde de zaken zo voor, dat hij er *zelf* moed uit kon praten.

Dirk had ook vroeger niet alleen grote vriendschap voor Willem gevoeld, maar hij had onbewust altijd begrepen, dat in zijn vriend een echte 'leidersfiguur', zoals men dat noemt, verborgen was. Nu echter groeide zijn ontzag voor Willem steeds meer.

'Jij bent er eentje, die van binnen in brand staat', zei hij eens tegen Willem, 'jij hebt eigenlijk geen aanmoediging nodig om door te gaan.'

'Toch heb ik ook mijn moeilijke ogenblikken', antwoordde Willem, 'wij, de jonge mensen van 1940 worden heel gauw volwassen, dát doet de bezetting.'

'Twijfel jij nooit...?' vroeg Dirk aarzelend.

'Vaker dan je denkt,' antwoordde Willem, 'ik kan soms midden in een gesprek opeens stil worden. Dan denk ik: waar moet dit allemaal mee eindigen? Zal ik ooit van mijn leven weer een normaal bestaan kunnen leiden? Maar dan zet ik de tanden op elkaar. Ze moeten eruit, de Nazi's, en ergens heel diep in mijn hart weet ik, dat ik het ogenblik zal beleven waarop ze er inderdaad uitgáán.'

Als Willem bezig was zichzelf moed in te spreken, vertelde hij Dirk hoe hij zich het verdere verloop van de ondergrondse strijd zag. Hij wilde uit het hele land rapporten hebben. Die zou Dirk dan door de geheime zender naar Londen moeten doorgeven. Voorlopig echter leek het er weinig op, dat dit spoedig zou kunnen gebeuren. Taeke Tuinstra verzamelde zo goed en zo kwaad als het ging wat gegevens, maar al dat materiaal bij elkaar was maar bitter weinig en Dirk begreep, dat ze er in Londen niet veel mee zouden kunnen doen. Later, ja later, als er voldoende materiaal binnenkwam en verzameld was, konden ze erover denken een koerier naar Londen te sturen, maar voorlopig was dat nog toekomstmuziek.

Het meeste had Dirk nog aan papiertjes, die Willem in een bui van optimisme 'de geheime pers' noemde. Kleine stukjes papier, waarop

mensen de berichten doorgaven, die hij op de Engelse radio van de BBC had opgevangen. Soms waren het getypte papiertjes met wat doorslagen. Een andere keer was het een gestencild velletje. Het was geïmproviseerd, en vaak heel primitief, maar het waren toch even zo vele tekenen van opkomend verzet (hoe verborgen en klein ook), die tot nadenken stemden. In sommige grote steden echter was de geheime pers al verder gekomen dan de getypte papiertjes. Er werden in heel klein formaat en lang niet altijd mooi van uiterlijk, geheime krantjes *gedrukt*. Behalve berichtgeving bevatten die geheime krantjes ook beschouwingen over de toestand in binnen- en buitenland. Op meedogenloze wijze stelden ze de brute onderdrukkingsmethoden van de vijand aan de kaak. De illegale journalisten onderzochten met vlijmscherpe critische geest de gezindheid van het nationaal-socialisme. Zij brandmerkten Hitlers 'Nieuwe orde' als een terugval in beschaving. Zij waren ook de spreekbuis van gedachten, idealen en wensen, die in het getrapte en verdrukte volk van Nederland woelden. Politieke partijen waren óf verboden, óf onder beheer van de vijand geplaatst óf door goede Nederlanders tijdig ontbonden. Het vrije spreken werd onderdrukt, maar het vrije denken ging door. 'Gedachten zijn vrij, men kan ze niet keren,' zongen de Nederlanders. 'Zij planten zich voort, ontelb're keren'. Die gedachten vonden hun weerslag in de illegale pers. Als de vrijheid eenmaal was weergekeerd in het lage land aan de zee, dan moest alles anders worden. De gesel der werkeloosheid moest voorgoed worden uitgebannen. Door groter eendracht en saamhorigheid zou het geschonden vaderland worden opgebouwd. Wanneer Dirk in de eenzaamheid van de oude schuit die geheime kranten las, voelde hij telkens weer opnieuw de bewondering en eerbied groeien voor de mannen en vrouwen, die op deze wijze aan het verzet tegen de vijand deelnamen.

Wanneer Dirk de geheime krant las, kwam hem een zin in de gedachten, die hij lang geleden eens ergens had gelezen (hij wist niet eens meer wáár): een goede wereld wordt niet geregeerd door gewoonten, maar door gedachten.

Londen had laten weten, dat het elk papiertje en elk krantje wilde lezen. Dat was een mooi karwei, wanneer over enkele maanden een koerier naar de overkant zou vertrekken. We zullen het winnen, dacht Dirk, het kan jaren duren, maar we zullen het winnen. Willem

heeft gelijk. Als het uur slaat, dat de bondgenoten sterk genoeg zullen zijn om van Engeland, het belegerde fort, de uitval naar het vasteland te wagen, zullen ook de Nederlanders klaar staan, gereed voor de goede strijd. En zo zal het zijn in Frankrijk, in België, in Denemarken en Noorwegen, overal waar de vaan der vrijheid moest worden gestreken, maar het vuur der vrijheid in het geheim is blijven branden.

Dirk had ruimschoots gelegenheid het langzame ontwaken van het voorjaar in het Friese land gade te slaan. Van boer Tuinstra had hij een veldkijker geleend. Daarmee bespiedde hij het leven van vogels in de weilanden en verderop op de vaart en op het meer. Meer dan eens richtte hij de kijker op de boerderij van boer Veldhuizen, de naaste buur van Taeke, anderhalve kilometer verder.

Op het land was het nog niet druk, maar op de boerderij waren mensen met allerlei karweitjes in de weer. Dirk was er zelf nog nooit geweest, maar hij had de hofstede nu al dikwijls door de kijker gezien. De mensen, die op de plaats werkten of woonden, kende hij niet bij name, maar wél van lichaamshouding en gezicht.

Toen hij op een ochtend (Willem was weer eens op reis gegaan) zoals gewoonlijk door de verrekijker naar de boerderij van Gijs Veldhuizen keek, zag hij daar een vrouw of meisje, dat hij nooit eerder had opgemerkt. Iets in de gestalte en de bewegingen van de nieuweling kwam hem bekend voor, maar hij wist niet precies wat het was. Zij droeg een bontgekleurde doek over het hoofd, op de manier van Russische boerinnen in films, en daardoor kon Dirk vanuit de verte met de kijker haar gezicht nauwelijks scherp voor zich halen.

‘Wie is dat toch?’ zei hij hardop tegen zichzelf, ‘Het is net alsof ik haar ken...’

Maar verder kwam hij niet. Toch bleef het beeld van het onbekende meisje voortdurend in zijn gedachten.

Toen Taeke Tuinstra een paar uren later kwasi onverschillig het weiland inkuierde, in de richting van de schuit (hij deed dat wel meer om te zien of daar alles in orde was), liep Dirk hem onder de dekking van het terpje tegemoet.

‘Hebben ze bij Veldhuizen een nieuwe?’ vroeg hij.

‘Bij Gijs komen ze en gaan ze’, zei Taeke. ‘Hoe minder je vraagt, hoe minder ik hoef te antwoorden en hoe minder jij weet, hoe beter het voor iedereen is.’

‘Het is net alsof ik dat kind ken,’ zei Dirk.

‘Zal wel kunnen’, zei Taeke.

Dirk begreep, dat hij bij de zwijgzame Fries niet verder zou komen. Als die eenmaal besloten had te zwijgen, nou, dan hoefde een Hollander niet te proberen hem aan het praten te krijgen.

Toen Taeke vertrokken was, kon Dirk de aandacht voor zijn werk niet terugvinden. Hij zat met de kijker voor de ogen en tuurde gespannen naar de boerderij van Veldhuizen.

Het volk was niet meer buiten aan het werk. Af en toe liep iemand het erf op, maar het meisje zag hij niet meer. Dat gaf hem een gevoel van teleurstelling.

Het was vroeg donker. Er kon die avond niet met de geheime zender worden gewerkt, omdat de datum buiten het zendschema viel. De lucht was zwaar bewolkt en er was geen maan. Hoog in de lucht klonk vaag gebrom van vliegmachines. De onverbiddelijke oorlog ging door. Dirk woelde op zijn bed heen en weer. Hij kon de slaap niet vatten. Wie was dat meisje of die vrouw toch? Eindelijk dutte hij langzaam in. Midden in de nacht werd hij plotseling met een schok klaar wakker. **HIJ WIST WIE HET MEISJE WAS.**

Vroeger op school had hij wel eens hetzelfde beleefd. Dan was er een moeilijke som of iets dergelijks, waarmee hij de hele avond voor zijn huiswerk had zitten knokken, zoals hij dat noemde. Zonder dat hij de oplossing had gevonden, ging hij dan slapen. En meermalen was het gebeurd, dat hij midden in de nacht wakker werd met de oplossing kant en klaar in zijn hoofd. Het was net alsof je hersens tijdens de slaap verder hadden gewerkt.

Precies zo was het nu. De hele dag had hij geknokt met de vraag: wie is dat meisje? En nu wist hij het. LIEN. Lien Tholen. Het meisje, waarmee hij voor de oorlog bij de omroep had gewerkt. Lien, met wie hij vertrouwelijker dan met iemand anders had gesproken over zijn wantrouwen tegen de Kreeft, het wantrouwen, dat later ongerechtvaardigd bleek, omdat de Kreeft juist het tegenovergestelde was van een Duitse spion. Lien Tholen, die nu zo vaak bij zijn vader en moeder thuis kwam. Lien, die hem om de hals was gevallen, toen hij uit Londen naar Nederland was gekomen en zij hem voor het eerst weer ontmoette. Lien, met wie hij in de optocht van de Februaristakers had gelopen.*

Hij had haar sinds die spannende februaridagen niet meer gezien. Maar hij had wel vaak aan haar gedacht. En nu was ze vlak bij hem, op de boerderij van Gijs Veldhuizen. Ook dom, dat hij haar niet dadelijk had herkend!

De gedachte, dat Lien vlak bij hem was, wond hem zeer op. Hij wilde haar ontmoeten. Hij wilde met haar spreken. Wat kwam ze op de boerderij van Gijs doen?

Hij was zo klaar wakker, dat hij begreep: van slapen komt niets meer. Hij stond op. Langzaam begon het in het oosten lichter te

* Zie 'Tussen speurders en spionnen' blz. 190

worden. Naarmate het helderder werd, kon hij door de verreijkker de boerderij van Veldhuizen beter zien. Ja, nu herkende hij Lien onmiddellijk.

Die dag werden zijn gedachten voortdurend afgeleid. Onophoudelijk greep hij naar de veldkijker. Even kijken, of Lien te zien was. Een stoutmoedige gedachte ging door Dirks hoofd. Hij verzette zich ertegen.

‘Allemaal onzin, Dirkie’, zei hij tegen zichzelf. (Mensen die alleen zijn, kunnen gesprekken met zichzelf voeren.)

‘Allemaal onzin. Wat jij wilt, is veel te gevaarlijk.’

Wat wilde hij dan? Niet meer of minder dan ’s avonds de veilige schuilplaats van de schuit verlaten om dwars door de weilanden naar de boerderij van Gijs Veldhuizen te sluipen. Eenmaal daar onder dekking van het duister aangekomen, zou er misschien een mogelijkheid zijn Lien te spreken te krijgen. Niet, dat hij doodgewoon bij boer Veldhuizen binnen zou lopen – neen, zó dom was hij niet. Maar als hij geduldig zou wachten, wie weet moest Lien dan voor een of ander op het erf zijn. Dan zou hij haar zachtjes roepen. ‘Allemaal onzin, Dirkie’, herhaalde hij, ‘denk om je belofte: geheimhouding voor alles en geen onnodig risico lopen. Een geheime agent heeft zijn opdracht uit te voeren, meer niet. Er hangt teveel vanaf. Eén stomme streek van jou en tientallen mensen kunnen hun leven verliezen. Je bent soldaat. Je vecht in de vuurlinie. Geen flauwe grapjes, Dirkie.’

Zo trachtte hij zichzelf de gehele dag te weerhouden van een daad, die als een grote verleiding lokte.

‘Je moet sterk zijn, Dirkie.’

Maar toen de schemering begon te vallen, trok hij zijn jas aan en wipte van de schuit af.

‘Och jôh’, zei hij tegen zichzelf, ‘niemand die me ziet en door één keer naar de boerderij van Gijs te gaan, zal Engeland de oorlog niet verliezen.’

De tocht door de drassige weilanden lag achter hem. De afstand was in werkelijkheid groter gebleken dan hij had geschat. Nu naderde hij de hofstede. De gordijnen voor alle ramen waren potdicht. Er ontsnapte geen lichtstraaltje. De hond op het erf deed onrustig. Zo dadelijk gaat hij blaffen, dacht Dirk.

Maar wat was dat?

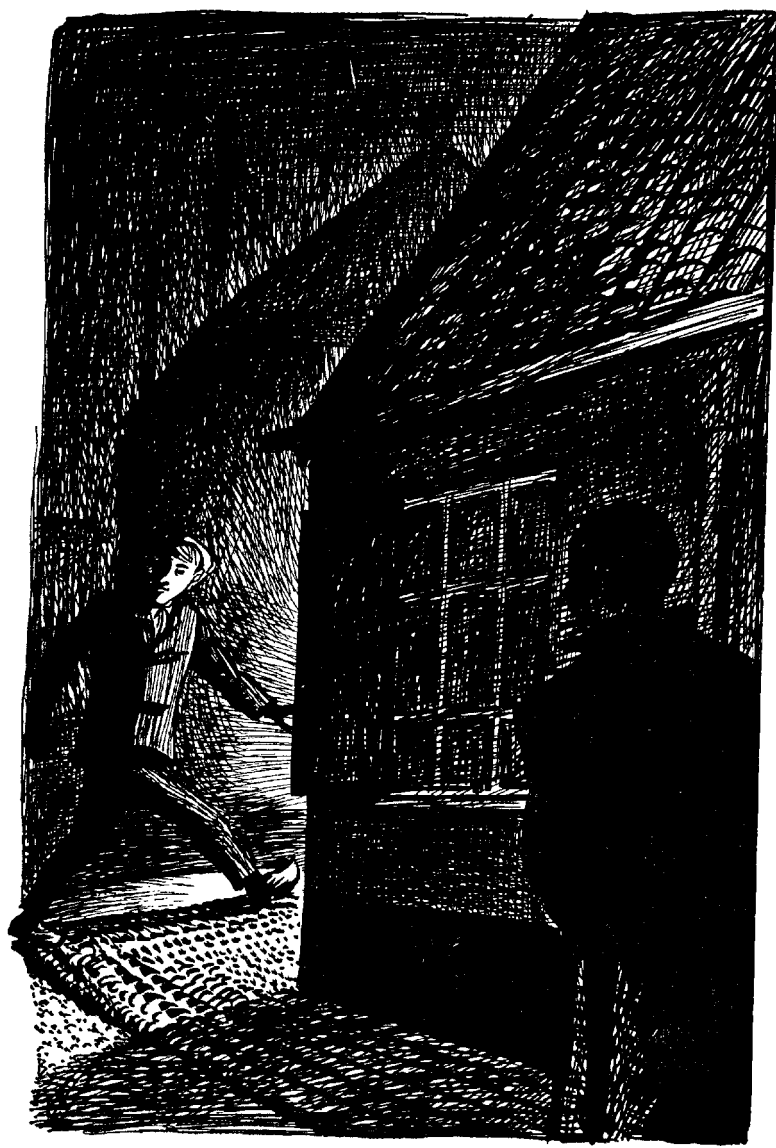
Van de andere kant naderde nog iemand. Nu zijn ogen aan het duister waren gewend, kon Dirk een lange gedaante onderscheiden. Het was een jonge man. De hond was nu niet meer onrustig. De onbekende was met een paar sprongen op het erf gekomen tot vlak bij de hond.

‘Zoet dan Otje, zoet. Braaf hondje, hoor!’ hoorde Dirk hem zachtjes fluisteren. De hond Otje bromde van genoeg; naar het geluid te oordelen had de hond een brok vlees of worst gekregen, dat het beest nu met veel smaak opat.

Een hoek van de boerderij was iets minder donker. Dirk vermoedde, dat daar, onder een soort afdak, een zwak-brandende stallantaarn hing, om althans een deel van het erf een beetje te verlichten. De geheimzinnige bezoeker sloop dicht bij het huis. Nu passeerde hij het zwak verlichte deel van het erf. Het was inderdaad een nog jonge man, dat kon Dirk duidelijk zien. Zijn lichaamslengte viel des te meer op, omdat hij broodmager was. Hij had strogeel haar, dat met een wilde lok onder zijn pet vandaan kwam.

Verscholen achter een kar, die aan de kant van het erf stond, sloeg Dirk de zonderlinge gedragingen van de jonge knaap gade. Want wel mocht diens gedrag zonderling heten. Dicht bij een der vensters hurkte hij op de grond. Hij probeerde onder het gordijn door te kijken. Blijkbaar wilde hij weten, wie er in de kamer waren. Toen hem bleek, dat hij op deze wijze niets kon zien, sleepte hij onhoor-

baar een kistje van het erf naar het huis. Daar ging hij op staan. Inderdaad kierden de gordijnen aan de bovenkant heel weinig. Hij probeerde nu door dat spleetje te loeren. Maar blijkbaar kon hij ook op die manier niet voldoende zien. Hij ging nu weer op de knieën onder de vensterbank liggen, met zijn oor tegen het venster. 'De schavuit probeert iets af te luisteren', dacht Dirk met een schok. 'Dit moet een spion of een verrader zijn.'

Wat moest Dirk doen? Als hij de spion van achteren besprong, zou hij hem wellicht kunnen overmeesteren. Maar daarna? Gijs Veldhuizen met zijn volk zou voor de dag komen. En Dirk wilde nu eenmaal niet gezien worden. De afspraak was immers, dat hij op de schuit verborgen zou blijven. Hij zou te kijk staan als iemand, die zijn woord gebroken en zijn plicht verzaakt had. Hij moest weer denken aan een les, die hem was geleerd, toen hij in Engeland werd getraind voor de taak, die hem in bezet Nederland zou wachten. Wat er ook gebeurde, hou je aan je opdracht en handel als een verstandig mens. Zijn opdracht was in Nederland contactman te zijn voor bepaalde werkzaamheden tussen Londen en het verzet. 'Ik heb de tronie van de spion goed opgenomen', dacht Dirk. 'Als het moet kan ik een nauwkeurige beschrijving van hem geven. Dat zal de beste manier zijn om Gijs Veldhuizen te waarschuwen.' Klaarblijkelijk leverde het luisteren aan het venster de spion weinig nieuws op. Dirk hoorde hem iets in zichzelf brommen. De onbekende richtte zich op. Opnieuw stak hij het flauw verlichte gedeelte van het erf over. Dirk zag hem nu voor de tweede maal duidelijk. Voortaan zou hij hem uit duizenden kunnen herkennen. Daarop verdween de onbekende even geheimzinnig als hij was gekomen.

Niet veel later aanvaardde Dirk de terugtocht naar de oude schuit. Het doel, waarvoor hij naar de boerderij was gekomen – namelijk om Lien te ontmoeten – had hij niet bereikt. Maar daartegenover stond, dat hij een spion op het spoor was gekomen.

Onderweg zei hij tegen zichzelf:

'Eigenlijk moest je een voldaan gevoel hebben, Dirkie – een spion betrappen, dat is geen kleinigheid. En toch heb ik ergens de smoor in. Waarom? Omdat ik Lien niet heb ontmoet? Welnee. Zeg het maar eerlijk tegen jezelf, Dirkie, je had de schuit nooit moeten verlaten. Je hebt je woord tegenover Willem en Taeke Tuinstra gebroken en daarom alleen heb je een hekel aan jezelf.'

Terug op de schuit wachtte hem een verrassing: Willem was terug. Vroeger dan hij had gedacht en doodvermoeid.

‘Ben je een luchtje wezen scheppen, Dirk?’

‘Ja en nee’, stamelde Dirk, een beetje onthutst. Hij wist niet goed hoe hij Willem moest vertellen, dat hij in strijd met afspraak en belofte zich zo ver van de veilige schuit had gewaagd. Daarom zei hij: ‘Ik heb een flink eind gewandeld, tot bij de boerderij van Gijs Veldhuizen.’

‘Niemand heeft me gezien’, voegde hij er haastig aan toe. ‘Maar ik heb wel iemand gezien en dat is helemaal niet zo leuk.’

Hij vertelde uitvoerig, hoe hij de lange magere onbekende op het erf had zien rondsluipen.

‘Dat is een kwade zaak’, zei Willem bedachtzaam. ‘Naar je verhaal te oordelen, moet het iemand uit de buurt zijn, want hij noemde de hond bij zijn naam, Otje, en het beest moet hem hebben gekend. Bovendien is jouw beschrijving nogal duidelijk, enfin, laten we nu maar gaan slapen. Morgen zal ik het geval met Tuinstra opnemen. Ik heb je trouwens een massa te vertellen, want ik heb in het land nogal wat mensen gesproken. Enfin, dat hoor je morgen ook wel. Eerst maffen.’

Willem sliep onmiddellijk, maar Dirk had opnieuw moeite de slaap te vatten. Hij dacht aan Lien, maar vooral stak hem het zelfverwijt; hij had tegen Willem niet gelogen, maar hij had de waarheid verzwegen en in zijn hart vond hij zichzelf een lafaard.

Toen ze de volgende morgen fris en monter bij elkaar zaten, zei Dirk:

‘Willem, voordat je begint, heb ik je iets te vertellen.’

En toen biechtte hij alles op van de vorige dag.

‘Ik ben er zeker van, dat Lien op de boerderij van Gijs Veldhuizen is, en dat is de enige reden, waarom ik er gisterenavond heen gewandeld ben. Ik hoopte een gelegenheid te vinden om met haar te spreken.’

Willem keek zeer ernstig. ‘Beste Dirk, van dat zendertje van ons hangt een belangrijke verbinding met Engeland af. Heb je enig idee, wat zo iets zeggen wil in deze tijd? Voor een volk, dat zo getyranniseerd wordt als het onze en dat zo vurig bidt voor de bevrijding? Het is al erg genoeg, wanneer ze door oorzaken buiten onze schuld gesnapt worden of met zenden moeten ophouden, maar als de be-

langrijkste man voor die verbinding op zijn eigen houtje als een verliefd parkietje dweperig door de weilanden gaat dolen, – nou, laten we de tent dan maar sluiten, want dan wordt het niks.’

Dirk zat beschaamd te kijken. Toen Willem de woorden ‘verliefd parkietje’ gebruikte, veerde hij even op. Het trof hem als een zweepslag, maar hij zweeg, want in zijn hart moest hij zijn vriend gelijk geven.

Willem ging verder:

‘Het is deze keer gelukkig goed afgelopen, tenminste als jij door niemand bent gezien en dat zullen we dan maar aannemen. Ik zou zeggen: laten we dit incident vergeten, maar goeie help, Dirk, beschouw het als een les... houd je aan de instructies, want anders moet ik maatregelen nemen en dat zou me spijten voor je. Tenslotte ben je een goede vriend van me.’

‘Dank je Willem’, stotterde Dirk. ‘Hier is mijn hand, ik beloof je dat zo iets niet meer zal voorkomen.’

‘Dan laat ik je nu een tijdje alleen. Ik moet eens met Taeke gaan praten. Dat geval van die geheimzinnige lange slungel moet worden opgelost.’

Er op of er onder

Om te vertellen hoe Lien Tholen op de boerderij van Gijs Veldhuizen terecht gekomen was, moeten we nu enige maanden in onze geschiedenis teruggaan en wel tot aan de weken voordat op dinsdag 25 februari 1941 de reeds meermalen genoemde Februaristaking in Amsterdam uitbrak. In de weken, die aan deze datum voorafgingen, was de bevolking van de hoofdstad op ergerlijke wijze door de Duitsers gesard, in het bijzonder door hun Nederlandse helpers, de landsverraderlijke elementen van de knokploeg der N.S.B., de zogenaamde W.A. (Weer-Afdeling) en van andere nationaal-socialistische organisaties. Vooral de Joodse inwoners van de stad aan het IJ moesten het ontgelden. Leden van nationaal-socialistische organisaties, soms in uniform, maar dikwijls ook in 'gewone' kledij, drongen de huizen binnen waar Joodse Amsterdammers woonden, sloegen de inboedel kort en klein en mishandelden de bewoners. 's Avonds drongen ze café's en melk- en ijssalons binnen en als zich Joden onder de bezoekers bevonden, werd alles kapot geslagen. Er ontstonden vechtpartijen. De Amsterdamse politie, die voor het grootste deel aan de kant van de burgerij stond, deed wat zij kon, maar was dikwijls machteloos, omdat de Duitse soldaten altijd de partij van de ordeverstoorers kozen. Eind januari en begin februari gingen leden van de W.A. aan de café's bordjes rondbrengen met het opschrift: 'Voor Joden verboden.' Veelal weigerden de eigenaren van de zaken deze bordjes in ontvangst te nemen of ze op te hangen. Dan ontstonden nieuwe vechtpartijen. Op de avond van de 7e februari bijvoorbeeld werden in het grote café 'De Kroon' aan het Rembrandtplein de spiegelruiten met stenen ingesmeten door geuniformde leden van een nationaal socialistische organisatie. De dag daarop werd op vele plaatsen in de stad gevochten. Al deze gebeurtenissen hadden de bewoners van de Joodse buurten in hevige opwindning gebracht. Men wist, dat de politie aan de zijde der burgerij stond, maar men begreep al te goed, dat de NSB en de Duitsers de baas waren. Jonge mensen uit de Joodse buurten dromden samen om te overleggen hoe zij zich zouden kunnen ver-

weren. In de vechtlust van de bokscub 'Macabi' werd bijzonder veel vertrouwen gesteld. Maar oudere mensen in de buurt schudden bedachtzaam en bezorgd het hoofd. Dit kon nooit goed aflopen. Een aantal hunner liet het niet bij woorden. Zij pakten de meest noodzakelijke dingen bij elkaar, en vertrokken uit Amsterdam.

Eén van hen was het Joodse gezin van Hartog Leeuwin, bestaande uit man, vrouw en drie kleine kinderen. Ze reisden naar een dorpje in de buurt van Leiden, waar Hartog was geboren en nog enkele oude kennissen bezat. Bij deze gingen zij logeren, in afwachting van de gebeurtenissen.

Die gebeurtenissen zijn bekend genoeg. Op 25 en 26 februari 1941 brak in Amsterdam en enkele andere plaatsen de Februaristaking uit.*

Op 27 februari, een dag dus na de staking, liet de Nazi Rauter (die de protserige titel droeg van Generalkommissar für das Sicherheitswesen, Höherer S.S. und Polizeiführer Nordwest) weten, dat de Duitsers van verdere acties tegen Joodse Amsterdammers zouden afzien. Ook zou tegen Joden, die de stad hadden verlaten geen maatregelen worden genomen, ze konden gerust naar Amsterdam terugkeren, hun zou geen haar worden gekrenkt. Deze beloften van de Duitsers werden door de radio en in de kranten herhaald.

Het gezin van Hartog Leeuwin stond voor een moeilijke beslissing. Konden ze de beloften van de Duitsers geloven?

'Nee', zei vader Leeuwin, 'ik vertrouw de Nazi's niet, ook al praten ze nog zo mooi. Ik weet wel, dat veel mensen naar Amsterdam terug zullen gaan, maar *wij* gaan niet.'

Maar in het dorpje bij Leiden kon de familie ook niet blijven. Hoe licht zou iemand de Duitsers waarschuwen, en dan was de ellende niet te overzien.

Er werd gepraat en overlegd, en ten slotte nam een oude vriend van Hartog op zich eens met een vriend elders in het land te gaan praten. Misschien kende die een adres, waar het gezin veiliger was dan daar waar het nu woonde.

Zo werd het gezin van Hartog Leeuwin een der eersten, die men later 'onderduikers' zou gaan noemen. (De grote uittocht van Joodse ingezetenen uit Amsterdam heeft eind 1942 en vooral in 1943 plaats gevonden).

* Zie 'Tussen speurders en spionnen' blz. 183

Er werd inderdaad na heel wat zoeken een adres in het noorden des lands gevonden, waar barmhartige mensen het gezin wel wilden verbergen. (In de jaren daarna werd het 'onderduiken' veel meer en beter georganiseerd, maar midden 1941 moest dit deel van het verzet nog op gang komen.) De mensen, die het adres hadden verzorgd waren weer kennissen van Lien Tholen. Toen ze naar iemand zochten, die het gezin Leeuwin zou kunnen begeleiden, dachten ze aan Lien. Bijzonder veel moeilijkheden bij het reizen hadden de Joodse Nederlanders toen nog niet, al kwam het toch voor, dat ze door een of andere Nazi in de trein werden lastig gevallen – maar Hartog Leeuwin was door de beproevingen, die hij had doorstaan, zó ge-

schokt, dat hij niet de moed had de hele reis per trein te maken. Na Amersfoort zou hij wel in de trein durven, maar niet eerder. Rauter had bevolen, dat de Joden naar Amsterdam terug moesten keren – en nu overtrad hij dat bevel; als de Nazi's in de trein gingen controleren, zou hij gepakt worden, neen, hij reisde niet dat hele stuk per trein. Dat maakte de opdracht van Lien veel ingewikkelder. En zo reisde Lien Tholen op zekere dag naar het dorpje bij Leiden om daar een 'vrachtje' in ontvangst te nemen. Haar reis naar het noorden met het gezin verliep zeer moeilijk. Ze werden een flink stuk gebracht door iemand uit het dorp, die het had klaargespeeld een vergunning te krijgen om met een oude auto te blijven rijden. Hij bracht hen tot voorbij Amersfoort. Dat gedeelte van de reis was vlot verlopen, maar daarna schenen de moeilijkheden van alle kanten tegelijk te komen. Alle stations op de lijn Amersfoort-Amsterdam waren afgezet, waarom wisten alleen de Duitsers. De mensen vertelden, dat een aanslag was gepleegd op een trein met munitie. Of het waar was, wisten de mensen zelf niet. Andere echter vertelden, dat er een tijdbom in het station Amersfoort werd vermoed. De Duitsers hadden ook het station Amersfoort afgezet. Iedereen, die zich binnen de afzetting bevond, werd aangehouden. Papieren tonen.

'Wat hebt U in dit koffertje?' Fouilleren op vuurwapens. En zo meer. Gelukkig kwam de auto, waarin Lien en het gezin Leeuwin als haringen in een ton gepakt zaten, in de buurt van het station aan, toen de afzetting reeds was gesloten. Ze probeerden niet eens in het station te komen. Dat redde hen van een aanhouding. Nu zat er niets anders op, dan dat de auto hen verder bracht, noordwaarts voorbij Zwolle. Maar de chauffeur was door het gebeurde danig geschrokken en zei, dat hij beslist de hoofdwegen wilde vermijden. Hij vreesde, dat daar streng gecontroleerd zou worden. Hij wist wel een binnenweg, het was wel een eind om, maar het waren wegen, waar ze minder risico liepen. Inderdaad werden ze niet gecontroleerd, maar de chauffeur verdwaalde en daardoor werd die omweg veel en veel langer dan hij had voorzien. De vrouw van Leeuwin hield zich flink en dapper, de kinderen waren moe geworden en sliepen, maar de vader raakte gaandeweg óp van de zenuwachtige angst. In elk mens, die ze in de verte zagen, meende hij een Duitser te zien. Dan dorst hij niet verder en wilde zich ergens verbergen. De

chauffeur werd steeds nerveuzer. Lien deed wat ze kon om de stemming erin te houden, maar ook zij voelde zich wanhopig worden. Hoe moest dit avontuur eindigen?

Ze waren nog lang niet bij Zwolle, toen het donker begon te worden. 'We moeten ergens onderdak zien te vinden', zei de chauffeur, 'straks is het spertijd. Dan kunnen we eenvoudig niet meer verder.' Nieuw probleem: waar moest Lien hals over kop onderdak vinden voor een vluchtend Joods gezin?

Waren het uitsluitend volwassenen geweest, die aan haar zorg waren toevertrouwd, dan zouden ze misschien wel in een hooiberg of desnoods in de auto zelf hebben kunnen overnachten, maar met drie kinderen ging dat niet.

Ze reden in de vallende schemering door een klein dorpje, toen ze in de reeds verlaten hoofdstraat een katholieke geestelijke zagen lopen. 'Wilt U buiten het dorp even stoppen?' vroeg Lien de chauffeur.

‘Ik ga een eindje terug en vraag die geestelijke om hulp.’

De pastoor was een oud man met een zachte stem en vriendelijke ogen. ‘Eerwaarde’, zei Lien. ‘Ik heb een vreemd verzoek aan U. Kort en goed komt het hierop neer, dat U vijf mensenlevens moet redden.’

‘Kom binnen, kind, hier is de pastorie.’

Gejaagd en haastig vertelde Lien, wie zich in de auto bevonden en voor welke moeilijkheden zij stond.

‘Lieve kind’, zei de geestelijke rustig. ‘Het is niet de eerste keer, dat er voor mensen geen plaats in de herberg is. Een honderd meter verder is een afdak bij een hooiberg, zet de auto daar maar neer. En kom dan met je schaapjes langs het achterweggetje hierheen. Voor de kinderen en de vrouwen heb ik wel een paar veldbedden, dan ga ik met de mannen wel ergens op de vloer slapen.’

Ze waren onder dak, maar het werd een nacht om nooit te vergeten. Hartog Leeuwin was door de angsten en zorgen blijkbaar zo geschokt, dat zijn zenuwgestel totaal in de war was. Hij ijlde in zijn slaap. Hij droomde, dat hij in een concentratiekamp werd gemarteld. Als hij wakker schrok – misschien wel honderd keer in die ene nacht – meende hij, dat zijn achtervolgers aan de vensters naar binnen stonden te loeren. Dan wilde hij vluchten. De kinderen sliepen door alles heen, maar de volwassenen deden geen oog dicht. Pas tegen de ochtend kalmeerde Hartog Leeuwin een beetje.

Geroerd namen ze afscheid van de pastoor; daarop ging de tocht verder. De chauffeur telefoneerde eerst met zijn vrouw. Dat goede mens had vreselijk in angst gezeten, omdat ze haar man tegen de avond had terugverwacht. Ze vreesde, dat hij door de Duitsers was gegrepen. Lien hoorde, hoe hij tegen zijn vrouw zei:

‘Je moet de eerste twee dagen maar niet op me rekenen. Dit vrachtje is veel moeilijker dan ik dacht en er zal niets anders op zitten, dan dat ik het helemaal op hun adresje breng, want anders loopt alles mis.’ Toen ze dat hoorde, haalde Lien verlicht adem. Ze had het gehoopt, maar niet de moed gehad het de chauffeur te vragen. Nu kwam hij blijkbaar zelf met het aanbod: hij zou zijn passagiers helemaal naar het noorden van Friesland brengen.

‘Ik moet wel’, zei hij tegen Lien. ‘Als U met dit gezelschap in een trein moet gaan zitten, nou, vergeet dan de rest maar meteen. Met die vrouw en kinderen zou het misschien nog te wagen zijn, maar

met die totaal over zijn toeren draaiende man – née, dat kan ik niet van U vergen.'

Lien had hem wel willen omhelzen, zo dankbaar was ze.

Tegen de avond kwamen ze in het dorpje dicht bij de Lauwerszee. Lien leverde haar klantjes aan het goede adres af. Met tranen in de ogen nam mevrouw Leeuwin afscheid van Lien, de kinderen gaven netjes een handje. Hartog Leeuwin zat een beetje versuft in een stoel. Hij was nog lang niet over de schokkende gebeurtenissen heen.

Dat vertelde Willem allemaal en Dirk, die met gespannen aandacht luisterde, klonk het in de oren als een avontuurlijk verhaal uit een ver en wild land. Mensen, die op hun medemensen jaagden. Gezinnen, die niemand kwaad hadden gedaan, moesten als schuwe, opgejaagde dieren vluchten. Onschuldige kinderen, die als schurftige honden werden weggejaagd. En tenslotte een brave, vlijtige huisvader, die de spanning niet kon verdragen en bijna krankzinnig werd van angst. En dat alles gebeurde in het eens zo vredige en vreedzame Nederland. Oh! wat een beesten waren de Nazi's! Wat een ramp, dat deze troep kwelduivels op ons volk waren losgelaten. De beproevingen van het gezin van Hartog Leeuwin, vertelde Willem verder, waren nog niet ten einde. Nog geen maand, nadat Lien het gezin van Hartog Leeuwin in het Friese dorpje had afgeleverd kwam er een brief van de boer, bij wie ze in de kost waren. Het ging eenvoudig niet, schreef de brave man. Hartog Leeuwin was volslagen zenuwziek. Als je het nuchter beschouwde was er eigenlijk geen dringende reden, waarom hij en de zijnen niet naar Amsterdam terugkeerden. De vechtpartijen in de Amsterdamse Joodse buurten vonden niet meer plaats. De Duitsers en hun trawanten gingen zich weliswaar te buiten aan plagerijen en vernederingen van de Joodse Amsterdammers, en soms waren die vernederingen nauwelijks te dragen... maar direct levensgevaar was er voor hen, die in Amsterdam verbleven niet meer aanwezig. Er waren echter genoeg Joodse Amsterdammers, die de betrekkelijke rust in de buurt slechts tijdelijk noemden. Zij wezen op voorbeelden in het buitenland, en zij voorspelden dat de toekomst voor hen zeer somber was.* Van

* Ze kregen, helaas, gelijk. De beruchte massale deportaties van Joodse Nederlanders begonnen een jaar later; toen kwam ook het begrip 'onderduiken' in zwang.

al deze pessimisten was Hartog Leeuwin misschien wel de meest radeloze. Hij had steeds vaker buien van zwaarmoedigheid waarin hij erover sprak zijn gezin te doden en daarna zichzelf. Alleen door zulke vreselijke daden zou hij aan de Duitsers kunnen ontkomen, fantaseerde hij in zijn koortsachtige ziekte-aanvallen. De dorpsdokter was er bij geweest, schreef de boer, en die had gezegd, dat de aanvallen zich sneller zouden herhalen en dat Hartog gevaarlijk was voor zijn omgeving. De dokter kon de verantwoordelijkheid niet langer op zich nemen.

Toen Lien hoorde van haar kennissen hoe de toestand van het gezin Leeuwin in het noorden was, kreeg ze tegelijkertijd het verzoek of zij nog eens een keer naar hen toe wilde reizen. Er was geregeld, dat Hartog naar een zenuwinrichting in de buurt van Apeldoorn zou gaan. Wellicht zou goede verpleging in een rustige omgeving genezing brengen. Als ze hadden gewild had de rest van het gezin in het noorden kunnen blijven, maar moeder Leeuwin wilde zo dicht mogelijk bij haar man zijn om hem op te zoeken, wanneer het slechts mogelijk was. Daarom wilde ze ook niet naar Amsterdam terug. Nooit zou Lien die reis naar Apeldoorn vergeten, met de half versufte man (die van de dokter zware injecties had gekregen en gelukkig in de trein geen last van aanvallen had) en de moeder, volkomen kapot van de zorg en verdriet, en kinderen, die zulke angsti-

ge ogen van niet-begrijpen hadden. Reizen werd in die dagen de Joodse Nederlanders nog niet zó moeilijk gemaakt, dat het praktisch onmogelijk was, al moest men wel op allerlei controles rekenen. Maar wat dat laatste betreft viel de reis mee.

Door alle narigheid, die ze van zo dichtbij had meegemaakt, had men het echter beter gevonden, dat Lien ergens een weekje rust zou gaan nemen. Als ze geen gelegenheid kreeg om op haar verhaal te komen, zou ze vandaag of morgen ook in elkaar klappen, vertelde Willem. En zo was Lien terechtgekomen op de boerderij van Gijs Veldhuizen. Als ze een beetje opgeknapt was, zou ze weer vertrekken.

‘Het zou me weinig moeite kosten,’ ging Willem verder, ‘om je nog meer van zulke schrikwekkende verhalen te vertellen. Er spelen zich op het ogenblik tragedies af in Nederland, die elke beschrijving tartten. Het brute geweld bedreigt niet alleen de Joodse Nederlanders, maar alle Nederlanders, die zich verzetten.’

Hij vertelde, dat er aanvankelijk in Nederland gematigden waren geweest, die hoopten dat ze de strijd niet met de uiterste middelen zouden behoeven te voeren.

Maar het beestachtige optreden van de vijand had ook veel van die bezadigde mensen ervan overtuigd, dat ze er met zachte middelen nooit zullen komen. Meer dan eens had een verrader een illegale groep verraden.

‘Wat moeten we doen, als we zo’n verrader te pakken krijgen? Ik heb op reis drie revolvers opgescharreld, asjeblieft, hier zijn ze,’ voegde hij eraan toe.

Hij toonde de drie vuurwapens. Ze waren van verschillend kaliber, maar elk stuk schiettuig zag er gevaarlijk en dreigend uit.

‘Die moeten over een week of zo naar Amsterdam.’

‘En hoe zit het met de vent, die ik gisterenavond op het erf van Gijs Veldhuizen heb zien rondsluipen?’ vroeg Dirk, ‘die lange slungel met zijn strogele haren. Ben je van hem iets te weten gekomen?’

‘Nou en of’, zei Willem, ‘dat is een verhaal apart.’

‘Het is eigenlijk een vrij gek verhaal’, zei Willem, ‘de lange slungel met zijn melkboerenhondenstrogeelhaar onder zijn pet, heet gewoon Jan en van zijn achternaam nog doodgewoner Jansen.’

Jan Jansen, een knaap van een jaar of negentien, was de zoon van de bakker uit het dorp. Een beetje trage jongeling, die zijn vader in de bakkerij hielp en verder zijn tijd een beetje verdroomde. Toen Lien Tholen de eerste dag van haar verblijf op de boerderij van Gijs Veldhuizen het dorp in ging om bij de bakker wat brood te kopen, stond Jan Jansen achter de toonbank.

‘Het moet liefde op het eerste gezicht geweest zijn’, grinnikte Willem, ‘want Lien herinnert zich nog best, dat Jan Jansen haar met die vergeet-me-nietjes klos-ogen onder zijn gele haar heeft staan aanstaren en van de verbouwereerdheid helemaal vergat geld te vragen. Nou, en van dat ogenblik af scharrelt hij om de boerderij heen. Hij wil Lien zien. Kan jij nou zoiets begrijpen, Dirk?’ vroeg Willem ondeugend.

Dirk kreeg een kleur en bromde iets van: ‘Bedoel je mij misschien?’ Willem lachte nog harder en ging met zijn verhaal verder.

‘Het volk op de boerderij van Veldhuizen had die verkikkerde slome hannes gauw genoeg in de gaten. Ze hebben hem duchtig geplaagd en het gevolg was, dat Jantje zich overdag niet meer in de buurt van zijn aangebedene dorst te vertonen. Nou, en wat doe je dan...?’ Dirk zweeg, maar hij voelde, dat Willem hem een steek onder water gaf.

‘Nou, wat doe je dan, Dirk?’ plaagde Willem, ‘doodgewoon, als je overdag niet kunt, ga je ’s avonds. En dat is dan ook de reden, dat je Jan gisterenavond in de buurt van de boerderij hebt zien scharrelen. Helemaal geen spion of verklikker, alleen maar een smachtend hart, há, há, há!’

‘Hij deed anders geheimzinnig genoeg’, probeerde Dirk vol te houden, meer om zijn eigen figuur te redden dan om Willem tegen te spreken, ‘hij loerde door de gordijnen en luisterde aan de vensters.’ ‘Kan helemaal geen kwaad; ze hebben wel naar de Engelse zender zitten luisteren, maar dat doet practisch iedereen in Nederland, dus dat geeft niet veel. En als ze hebben gepraat, is het zo zachtjes gebeurd, dat Jan er niets van heeft kunnen horen. Voor alle zekerheid heeft Gijs Veldhuizen op zich genomen, de eerste tijd Jan een beetje in de gaten te houden. En Lien gaat over een goede week weer naar het westen, dus dan is die storm in Jan’s hart ook al weer voorbij.’ ‘Ik zou haar voor die tijd toch nog wel even willen spreken’, zei Dirk aarzelend, ‘weet ze, dat ik hier zit?’

‘Nee’, zei Willem beslist, ‘hoe minder een mens in deze tijd weet, hoe veiliger hij is voor zijn medemensen. Ik zal wel een ontmoeting organiseren, alleen weet ik nog niet hoe. Laat dat maar even aan mij over. En nu heb ik nog iets heel belangrijks met je te bespreken. Het gaat over die dingetjes hier...’

Willem wees op de drie revolvers, die op een kastje lagen.

‘Wat moeten we eigenlijk met die kanonnen?’ vroeg Dirk.

‘De zaak is’, antwoordde Willem, ‘dat we er veel te weinig van hebben. En die moeten ze ons uit Engeland sturen.’

Dirk floot nadenkend tussen zijn tanden. Militair of semi-militair verzet behoorde niet tot de taak, waarvoor men hem uit Engeland naar het bezette gebied had gestuurd. De Engelsen hadden daar andere mannetjes voor. Dirk wist wel, dat hij niet de enige geheime agent was in het bezette Nederland, maar wie de andere waren, hoe ze waren gekomen, waar ze zich hadden verborgen en wat ze deden – dát wist hij immers niet.

‘Never twist lines’, hadden ze hem bij de training geleerd, haal nooit verschillende lijnen door elkaar, want daar komen brokken van. Zijn taak was, zich bezig te houden met de morele weerstand van het volk en in het bijzonder dáárover te berichten.

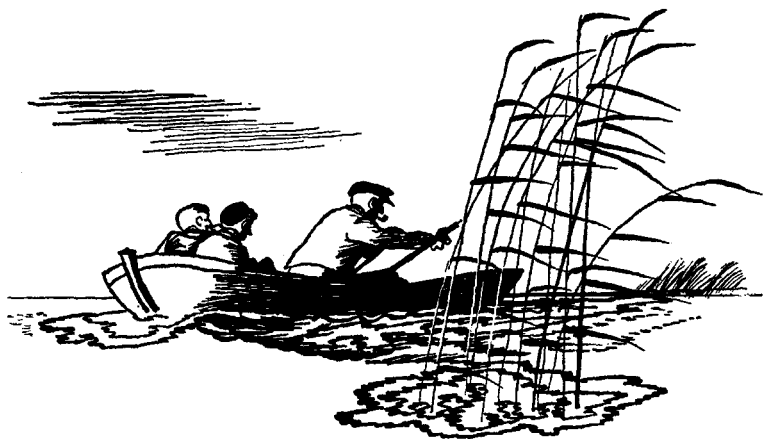
‘Wapenen en explosieven – ik zou niet weten hoe ik eraan moet komen – en bovendien heb ik nadrukkelijk verbod over zulke dingen te seinen.’ Willem glimlachte geduldig.

‘Ik ben niet van plan iets van je te vragen, dat je niet kunt en niet mag doen. Anderen hebben uit Engeland bericht gekregen, dat ze daar bereid zijn zulke spullen naar Nederland te brengen. Hoe? Nogal duidelijk! Per vliegtuig natuurlijk, per vliegtuig en per parachute. Maar voordat het zover is, moet er nog het een en ander gebeuren.’

‘Een leuk karweitje’, zei Dirk, ‘heb jij werkelijk de indruk, dat ze in Londen serieus denken over een invasie van het vasteland?’

‘Churchill moet hebben gezegd’, zei Willem, ‘dat daar voor 1943 wel niets van zal komen, maar iedereen in Nederland is er zeker van, dat de bevrijding eerder komt.’

‘Als het maar niet is: de wens is de vader van de gedachte’, zei Dirk. ‘Het is meer’, antwoordde Willem, ‘de nood in ons land begint te stijgen. Het gaat niet alleen hard tegen hard, het is nu er op of er onder.’

Met Taeke Tuinstra had Willem het zo geregeld, dat de ontmoeting tussen Dirk en Lien zou plaatsvinden in het huis van een betrouwbare notaris, die in een dorp woonde op de andere oever van het meer. In de avondschemering roeide Taeke de twee vrienden naar de overwal. Lien zat daar al op hen te wachten. Het weerzien was zeer hartelijk.

Ze vroeg of Dirks werk goed ging.

‘Prima’, antwoordde hij, ‘maar vertel me liever hoe het met mijn vader en moeder gaat, wanneer heb je hen voor het laatst gezien?’

Dat bleek drie weken geleden het geval geweest te zijn. Ze woonden weer rustig in hun huis in Hilversum. Dirks moeder scheen door de loop der gebeurtenissen haar oude moed te hebben teruggevonden. Ze gaf zich niet aan overdreven optimisme over. Integendeel. Wanneer Lien zei, dat eind 1943 de bevrijding vast en zeker zou komen, zei Dirks moeder:

‘Het zou mooi zijn, maar ik zelf houd er rekening mee, dat het best een paar jaartjes langer zal kunnen duren.’

Lien vertelde van haar werk. Daarna kwam het gesprek op de lotgevallen van de oude club, het naaikransje van Lijsje Lorresnor, zoals ze het indertijd in de geheime boodschappen aan Londen hadden genoemd.*

‘Over Lijsje Lorresnor gesproken’, zei Dirk, ‘waar zit onze roodharige schone, die in het Bevolkingsregister staat ingeschreven als Elisabeth van Elzen, eigenlijk?’

*Zie ‘Tussen speurders en spionnen’ blz. 131

'Lijsje en Marietje van Witsen', zei Willem, 'werken in een van de grote steden in een warenhuis. Veel is er niet te verkopen, maar dat hindert niet. Soms komen er mensen, die heel lang werk hebben om iets naar hun gading uit te zoeken. Als die dan weggaan, hebben ze weliswaar niets gekocht, maar Lijsje heeft dan meestal wel kans gezien een of andere mededeling die ze op de Engelse zender heeft gehoord in hun oor te fluisteren, die zij dan weer aan hun mannetjes doorgeven. Ik zie Marietje dikwijls', voegde Willem eraan toe, 'en we zijn nog steeds de beste vrienden. . . we hebben afgesproken, op de dag van de bevrijding trouwen we. Dan wordt het een dubbele feestdag.'

'Henk van Straten en Katelijne oefenen nog steeds vlijtig in jiu jitsu of judo, ik kan dat nooit uit elkaar houden', zei Lien, 'ze zijn trainers op een sportschool in Amsterdam, en waar geen N.S.B.er wordt toegelaten. Waar Toon de Wit precies uithangt, weet niemand; ik heb wel eens het gerucht gehoord, dat hij werk heeft gezocht en gekregen in een fabriek in Twente, waar ze precisie-instrumenten voor de moffen fabriceren...'

'Oh', voegde ze er haastig aan toe, toen ze zag dat de anderen verbaasd hun wenkbrauwen fronsten, 'volgens de berichten, die ik heb gekregen is Toontje nog altijd prima-prima... de precisie-instrumenten, die hij heeft gemaakt, zullen wel erg on-precies zijn, neem dat maar gerust aan. Het is bloed-gevaarlijk werk. Als ze hem op sabotage in die fabriek betrappen, gaat hij zonder vorm van proces tegen de muur.'

Ze bleven tot diep in de nacht praten. Na een paar uur slaap vertrokken Dirk en Willem terug naar hun oude schuit. Op de weg terug werd niet gesproken. Taeke roeide met regelmatige slagen de afstand van enkele kilometers over het meer. Hoog in de lucht klonk gebrom van zware vliegtuigmotoren.

'De Engelsen komen terug', zei hij, 'het zal mij benieuwen, welke Duitse stad vannacht heeft geleerd, dat je wel een oorlog kunt beginnen wanneer je wilt, maar dat anderen beslissen wanneer de oorlog eindigt.'

Toen ze later op die dag naar de Engelse zender luisterden, hoorden ze dat die nacht duizend Engelse bommenwerpers boven Berlijn waren geweest. En andere Britse bommenwerpers hadden de Roer-fabrieken in puin gegooid. Een paar dagen later zong heel Neder-

land een liedje na, dat de Engelse zender had voorgezongen op de wijs van het Nazi-Horst Wessellied. Het refrein luidde: 'Van de fabriek van Krupp, staat alleen nog maar de stoep.' En toen het Duitse legerbericht de indruk trachtte te wekken, dat de Engelsen overal náást de doelen hadden gegooid en alleen maar vee in de wei hadden getroffen, ontstond een spotversje in Nederland, dat door honderdduizenden werd geciteerd:

'... hier een koetje gedood'
'Daar een schaapje gewond'
'Ginds een eitje gekneusd'
'In een kippetje zijn kont.'

Het net sluit zich

Gijs Veldhuizen voelde zich niet op zijn gemak. Zoveel had hij wel begrepen (al werd het hem om goede redenen nooit onomwonden verteld) dat de boerderij van Taeke Tuinstra een belangrijke rol speelde in het contact met Engeland. Als het signaal kwam, dat de boeren in de wijde omtrek op hun qui-vive moesten zijn voor elke vreemde auto op de landweg, die de hofsteden met elkaar verbond, begreep Gijs, dat de zender in de lucht was. Wat hem verontrustte was juist, dat er nooit een verdachte wagen was gesignaleerd. Het stond voor hem vast dat de Duitsers de geheime zender allang hadden gehoord. Zulke dingen bleven nu eenmaal niet verborgen. Het was bekend genoeg, dat dag en nacht op de golfengten, die door deze soort zenders werden gebruikt, geluisterd werd. Gijs maakte zich geen enkele illusie. De Duitsers hadden natuurlijk reeds lang ontdekt, dat ergens in het eenzame gebied tussen de meren zich de zender moest bevinden. Met een paar betrekkelijk eenvoudige radiopeilingen hadden ze dat gemakkelijk kunnen vaststellen. Hun moeilijkheid is, dacht Gijs, dat ze wel weten: ergens in deze wijde omtrek moet het ding zitten, maar het zoeken is het speuren naar een naald in een hooiberg.

Gijs was een beetje wonderlijke sinjeur. Uiterlijk leek hij een stugge, gesloten en domme dwarskop. Zo iemand, die altijd met een beetje kwaadaardig gezicht rondloopt, alsof hij om geen enkele reden een hekel heeft aan de hele wereld en de omliggende planeten. Maar hij bezat nu eenmaal een uiterlijk, dat niet verried wat een schrandere knaap Gijs in werkelijkheid was. Dat schijnbaar domme sombere gezicht gebruikte Gijs als camouflage, wanneer hij in een of ander café urenlang achter een glas kon zitten plakken. Dan leek het, alsof hij geen tien kon tellen. Maar al die tijd stonden zijn oren wijd open en niets ontging hem. Menig bericht omtrent voorgenomen overvallen op goede vaderlanders was Gijs op die manier al aan de weet gekomen, en dan gaf hij zijn waarschuwing door.

Gijs had besloten de lange slungel Jan Jansen voorlopig zeer scherp in de gaten te houden. Die zoon van de bakker had destijds

's avonds op zijn erf rondgezworven, omdat hij een oogje had op Lien. Lien was alweer vertrokken. Wáár ze zat wist Gijs niet. Hij had geen enkele reden om Jan Jansen in het bijzonder te wantrouwen, maar zijn instinct waarschuwde hem. Je kon in deze tijd niet te voorzichtig zijn. Tot dusver had hij echter niets bijzonders bemerkt. Een ander zou zijn waakzaamheid reeds lang hebben laten verslapen, maar zo was Gijs juist niet. Hij had geduld.

Hij fietste op een dag door het dorp. Rubberbanden waren schaars, zeer schaars. Gijs reed nog op banden van voor de oorlog, maar ze waren afgesleten tot de draad en op de vele zwakke plekken had hij lappen moeten onder leggen. Sommige mensen hadden al op hun fietswielen houten soepele latjes laten bevestigen, die de rol van rubberbanden zo goed en zo kwaad als het ging moesten overnemen. Maar zolang hij nog op zijn oude banden voortkon, zou Gijs niet op houtjes gaan rijden. Hij trapte zijn karretje over de weg, toen hij bij de ingang van de dorpsstraat een auto zag rijden, die zich in zijn richting voortbewoog. Er zaten twee mannen in. Ze keken rechts en links in de straat, totdat ze bij de winkel van bakker Jansen waren. Toen stopte de auto.

'Vreemd', dacht Gijs, 'wie kan zich tegenwoordig nog permitteren in een auto te rijden, en nog wel eentje, die op benzine draait in plaats van op kachelhoutjes... en ze schijnen naar een adres te zoeken.'

Hij zwoegde moeizaam op zijn fiets verder, maar toen hij voor het huis van bakker Jansen was gekomen, kón hij niet meer. Hij liet zich opzij van zijn fiets vallen, en dat deed hij zo onhandig, dat de fiets op straat viel. Tot overmaat van ramp trapte hij in zijn zenuwachtigheid op het voorwiel, zodat het stuur verdraaide. Gijs toonde niet de minste belangstelling voor de auto en ook niet voor de twee mannen. Met zijn oliedomme gezicht bekeek hij het verdraaide stuur. Nog norser dan gewoonlijk richtte hij zich op om een boze opmerking te maken... tegen wie eigenlijk? Niet tegen de twee mannen van de auto, want die waren uitgestapt. Ze stonden in de bakkerswinkel. De oude Jansen en zijn zoon Jan hielpen achter de toonbank.

Nu had Gijs voor niets anders belangstelling dan voor zijn kwasi-kaduke karretje. De winkel en de klanten konden hem geen lor schelen. Hij mopperde en schold de fiets uit voor al wat lelijk was. Hij

maakte zich zo kwaad, dat hij het voorwiel nog eens een extra harde schop gaf, alsof hij het bestrafte. Páng, er sprongen twee spaken stuk als protest tegen deze onheuse behandeling. Gijs keek nog dommer dan straks.

Maar ondertussen loerde hij uit de hoeken van zijn ogen af en toe naar de winkel. Wel verdraaid nog aan toe, er stond nu maar één man voor de toonbank, en alleen de jonge Jansen erachter.

'Raar', dacht Gijs weer; zijn fiets was nu een beetje beter berijdbaar geworden. Hij sjouwde er een eindje mee, maar toen was het weer mis. Hij ging weer aan het stuur prutsen. Hij stond nu niet meer voor de winkel, maar er een meter of twintig vandaan. Van dit plekje af kon hij de winkeldeur uitstekend in het oog houden.

Het gesprek in de achterkamer scheen maar kort te moeten duren. Na enkele minuten kwamen de twee mannen weer tevoorschijn. Bakker Jansen liep met hen mee. Op het trottoir wees hij hen met veel gezwaai van armen en met een luide stem welke weg ze moesten kiezen, als ze naar Sneek wilden.

'Raar', dacht Gijs weer, 't lijkt warempel wel, alsof de hele wereld moet horen, dat die mannen alleen maar bij Jansen zijn geweest om naar de weg te vragen.'

Hij nam zijn fiets op de nek en liep in de richting van de bakkerij. 'Zeg Jansen', riep hij sullig, 'als je zo meteen met je rijke klanten klaar bent, misschien kun je mij dan even een tang lenen, dat stuur van me vertikt het recht te blijven zitten.'

'Klanten...' zei Jansen schamper, 'doodgewoon twee Hollanders, die verdwaald waren. Ik heb ze even op weg geholpen.'

'Raar', dacht Gijs weer, 'dat je daarvoor eentje in je achterkamer moet ontvangen.' Maar hij zei niets meer en zijn gezicht stond dommer dan ooit, toen hij onhandig het stuur in orde bracht en weg fietste, hardop mopperend als voorheen op de slechte kwaliteit van zijn tot op de draad versleten oude fietsbanden.

Omdat Gijs, zoals de mensen zeiden, een binnenvetter was, zweeg hij in alle talen over de zonderlinge bezoekers van bakker Jansen.

Een paar weken later hoorde Gijs, dat Jan Jansen, de lange slungelachtige zoon van de bakker ergens had verteld, dat hij een paar dagen naar het westen zou gaan. Naar Den Haag of Amsterdam, dáár kon Gijs niet achter komen. De reis van Jan had iets te maken met nieuw personeel, dat de bakker nodig had.

‘Raar’, dacht Gijs, ‘het meeste eten is op de bon en overal hebben ze personeel te veel. Alleen bij bakker Jansen moet er zo nodig een mannetje bij en het mooiste is, dat de bakker het helemaal niet druk heeft. Vreemd.’

Hij vond het langzamerhand zo vreemd worden, dat hij besloot er met Taeke Tuinstra over te spreken. Toen die alles had gehoord, keek ook hij bedenkelijk.

‘Het kan allemaal niets te betekenen hebben’, zei hij, ‘maar ik geef toe: verdacht is het wel. Alleen, de moeilijkheid is, wat doen we nu?’ De slimme Gijs had eveneens over die vraag nagedacht. En hij wist er een antwoord op ook.

‘Kijk’, zei hij op zijn trage manier, terwijl hij Taeke een olijk knip-oogje gaf, ‘met een beetje geluk kom ik er wel achter, wanneer die lange werphengel, ik bedoel Jan Jansen, op reis gaat. Als jij nou kunt zorgen, dat er tegen die tijd een mannetje in de buurt is, dat ook op reis moet, kan die knaap van jou hem schaduwten. Maar het moet natuurlijk wel iemand zijn, die voor Jan een volslagen vreemde is.’ Weer gaf Gijs hem dat olijke knipoogje. Taeke knipoogde terug. Ze wisten wat ze bedoelden, woorden waren verder niet nodig. Gijs had allang begrepen, dat er voor het geheimzinnige werkje met de zender mensen nodig waren, die voor de bediening zorgden. Hij was veel te verstandig er naar te vragen. Hij had Taeke met zijn knip-oogje alleen maar willen zeggen: waarom stuur je niet één van die lui achter de lange Jan aan. Die is immers een volslagen vreemde voor de zoon van de bakker.

Willem was de lange Jansen gevolgd tot in Zwolle. Hij was er zeker van dat de bakkerszoon hem niet had opgemerkt. In Zwolle stapte Jan uit de trein, niet met de bedoeling over te stappen in een andere. Neen, hij liep naar de uitgang van het station. Willem drentelde op een flinke afstand achter hem aan.

Midden in de stad bleef Jan Jansen voor een groot huis staan. Hij keek links, hij keek rechts. Daarop stak hij snel het stukje straat over en verdween in het huis.

Willem wachtte enkele minuten, vervolgens drentelde hij langzaam in de straat verder. Voor het huis, waarin Jan Jansen verdwenen was, keek Willem op. Er stond een Duitse schildwacht voor de deur. Boven de deur stond duidelijk aangegeven, wat voor huis het was:

ORTSKOMMANDANTUR

‘Zozo’, dacht Willem, terwijl hij van verbazing een zacht fluittoontje tussen zijn lippen deed ontsnappen, ‘zozo, is Jan Jansen zo’n goede vaderlander, dat hij bij de Ortskommandantur op visite kan gaan?’

Op een avond zaten in de huiskamer van Taeke Tuinstra Gijs, Dirk en Willem bij elkaar.

Ze hadden de kansen gewikt en gewogen. Dat Jan Jansen niet zo’n beste vaderlander moest zijn, dát namen ze nu grif aan, maar daarmee was nog niet bewezen, dat hij iets van de geheime zender afwist en dat hij datgene, wat hij had ontdekt, aan de vijand zou hebben overgebriefd.

Gijs Veldhuizen had de hele avond nog niets gezegd. Hij had er maar bijgezeten. Eindelijk zei hij: ‘Ik heb de hele avond geluisterd en ik geloof, dat iedereen het bij het goede eind heeft, alleen wou ik nog even dát zeggen. Ik geloof, dat Lange Jan van de geheime zender niets heeft bemerkt. Maar dat is het voornaamste niet. Waar het op aan komt is, dat de Duitsers natuurlijk allang hebben uitgepeild, dat de zender zich ergens in dit gebied, laat ik zeggen binnen een oppervlakte van vijf bij vijf kilometer moet bevinden, maar wáár? Ze weten net zo goed als wij, dat ze hier heel moeilijk met een peilwagen kunnen gaan kruisen. Er is maar één behoorlijke weg en de boerderijen liggen ver uit elkaar. De uitzendingsuren duren hoogstens een minuut of tien, nietwaar, dus veel tijd om te kruisen hebben ze niet... nee, de Duitsers moeten het van verraad hebben. En nou kom ik bij Jan Jansen.’

‘Denk je, dat die een verrader is?’ vroeg Taeke, ‘ik heb nooit iets aan de knaap bemerkt.’

‘Hoeft ook niet’, zei Gijs bedachtzaam, ‘maar laat ik me nou eens in de positie van die jongen denken. Hij weet van de prins geen kwaad, maar op een gegeven ogenblik verschijnt een nieuw meisjesgezicht in zijn dorp: Lien. Hij vindt haar leuk, hij wil met haar praten, maar wat gebeurt er? Iedereen gaat hem plagen en wat nog erger is: Lien laat zich niet meer zien. Die stakker gaat denken: de plagers hebben Lien tegen me opgestookt, en daarom houdt ze zich schuil. Op een avond trekt hij de stoute schoenen aan en gaat om de boerderij van

Gijs scharrelen, kijken of hij Lien te zien kan krijgen. Was het de eerste keer, dat hij zoiets deed? Misschien. In elk geval, hij heeft aan het venster geluisterd, en gehoord dat ze naar de Engelse zender luisterden. Dat doet iedereen in Nederland, goed, maar nu ga ik verder met mijn veronderstellingen. Jan Jansen is zo gebeten op de lui, die Lien van hem weghouden, zoals hij denkt, dat hij de Duitsers waarschuwt: bij Gijs Veldhuizen luisteren ze naar de Engelse zender.'

De anderen knikten instemmend. Inderdaad, zo zou het gebeurd kunnen zijn.

'Nou verplaats ik me even in de positie van de moffen', zei Gijs, 'die *weten*: ergens hier in de buurt moet de geheime zender zitten. Goed. Nou krijgen ze een tip van Jan Jansen, dat bij boer Veldhuizen naar de uitzendingen van de BBC wordt geluisterd. Eén en één is twee, zeggen de Duitsers. Laten we die Gijs Veldhuizen in de gaten houden, misschien krijgen we zo het draadje te pakken, dat ons naar de geheime zender brengt. Dan sturen de moffen twee kerels vooruit, kwasi als automobilisten, die de weg zoeken, om een of ander plannetje voor te bereiden. Dat zijn de lui, die ik heb gezien. Die ene vent, die met de oude Jansen in de achterkamer is geweest, heeft hem het plan voorgelegd. De ouwe moest er nog even over denken en daarop is lange Jan naar Zwolle gegaan om de boodschap over te brengen.'

Taeke, Dirk en Willem keken Gijs met onverholen bewondering aan. 'Jij moet een helderziende zijn', zei Dirk, 'nou je het zo vertelt, voel ik, dat het allemaal zo gegaan is. Alleen... heeft de oude Jansen het voorstel aangenomen, ja of nee? Dat weten we nog niet.'

Gijs keek hem sullig aan. Toen zei hij met een knipoogje:

'Je neemt me niet kwalijk, joggie, maar nou had ik toch gedacht, dat je snuggerder was. Natuurlijk heeft de oude Jansen dat voorstel aangenomen. Dat kan je op je vingers narekenen. Hij moest erover nadenken, dat is al een kwaad ding als ze voorstellen je land te verraden. Daarop is Jan naar Zwolle gegaan. Alleen maar om nee te zeggen? Dwaasheid natuurlijk, hij is gegaan om 'ja' te zeggen en meteen de verdere uitwerking te bespreken. En nu staan wij voor de vraag: wat doen we?'

'Wat raad je ons aan', vroeg Taeke. Automatisch keek iedereen naar Gijs als de man, die het zeggen moest.

‘Ik zou gewoon doorgaan’, zei Gijs, ‘doodgewoon doorgaan. Als we er nu mee uitscheiden, weten de moffen, dat we lont hebben geroken. Nee, laat ze maar verder in zee gaan met verrader Jansen. Wij zijn nu op onze hoede en een gewaarschuwd man geldt voor twee.’

Niet veel dagen later werd er op het dorp verteld, dat er bij Jansen een nieuwe knecht zou komen. Het gerucht bereikte ook Gijs. De nieuwe moest een ver familielid van de bakker zijn, werd erbij gezegd; een achter-achterneef of zoiets, die de stadslucht niet langer kon verdragen en daarom probeerde op het Friese land een beetje verandering van lucht te vinden.

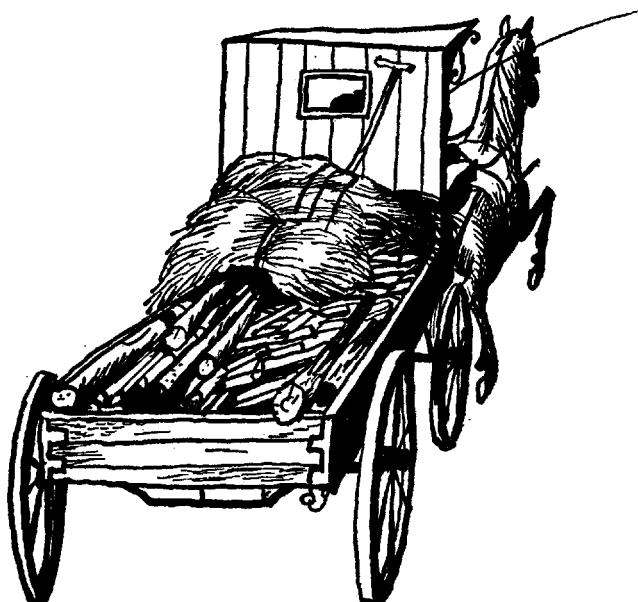
Dirk was, zoals was afgesproken, rustig doorgegaan met het verzenden van telegrammen naar Londen; en uit de antwoorden bleek, dat zijn werkzaamheden daar zeer op prijs werden gesteld. Maar nu de nieuwe knecht was aangekondigd, vond hij het toch wel nodig met de kleine kring van vertrouwden opnieuw beraad te slaan. Er was geen helderziendheid nodig om te begrijpen, dat met een spion vlak bij de deur het bestaan van de verbinding met Londen ernstig in gevaar dreigde te komen, om van de risico's voor lijf en leven van velen nog maar geheel te zwijgen.

‘Ik geloof’, zei Gijs bedachtzaam, ‘dat we de zender moeten verplaatsen. Zodra die vreemde snoeshaan zijn neus binnen het dorp laat zien, moeten we met zenden ophouden. Dat is heel logisch, zelfs voor de Duitsers. Ze weten, dat hier ergens in de buurt de zender verborgen is... also, zullen ze redeneren, we hebben een fout gemaakt door een vreemde te sturen, want de mensen van de zender hebben onmiddellijk lont geroken.’

‘Je bedoelt, dat de zender hier vandaan moet?’ vroeg Dirk.

‘Dat bedoel ik’, zei Gijs, ‘en jullie moet hier ook weg. Nog één keer zenden en dan laden we de zender en alles wat erbij hoort onder een of andere vracht, die het dorp uit moet. We brengen het geval ergens onder, waar het veilig is bewaard totdat we een nieuwe plaats hebben gevonden. En laat dan de Duitsers maar zoeken. De vogels zijn gevlogen.’

De nieuwe knecht kwam en hij bleek een weinig opvallend uiterlijk te hebben. Echt zo'n man, waarvan de mensen zeggen: er gaan er dertien in een dozijn. Hij was nog maar nauwelijks een paar dagen

bij bakker Jansen in de kost, of de zender en al het spul wat erbij hoorde was door Gijs en Taeke in een bootje over het meer gebracht. Aan de andere oever nam iemand het vrachtje over, verborg alles onder een lading hakhout, oud stro en dergelijke rommel en 'Hortsik' zei de boer. Het paard sjokte over de landwegen naar een ver dorp, waar zender, ontvangtoestel en andere spullen op een veilige plek werden opgeborgen, totdat Willem een nieuwe plaats voor de zender zou hebben gevonden.

Onderwijl wekte de nieuwe knecht, hij heette Guurt Ozendorp, een kleine sensatie. Niet alleen dat hij een echte stadse meneer was en van het bakkersvak maar heel weinig bleek te weten, maar hij had een hobby, die de dorpelingen met verbazing vervulde. Hij verscheen op straat met een grote botaniseertrommel aan een koord om zijn schouder, een lang vlindernet in de hand, een veldkijker en een ouderwets fototoestel. Hij was een groot liefhebber van de natuur, vertelde hij ijverig rond. Iedereen, die er belangstelling voor had, toonde hij graag een tiental dozen met glazen deksels; daarin zaten honderden vlinders en vliegjes geprikt. Hij was een verzamelaar van vlinders, een kenner van vogels, en een bewonderaar van

bloemen. Heel gewoon dus, dat hij vroeg in de ochtend door de weilanden ging zwerven, met zijn vlindernetje en zijn veldkijker. Binnen een paar dagen noemde niemand hem meer bij zijn eigen naam. Iedereen zei: Meneer Prikkebeen. Onder die naam werd hij in het dorp bekend.

Gijs en Taeke dachten er het hunne van. Meneer Prikkebeen had hun geen seconde een rad voor de ogen kunnen draaien. Zijn hobby was niet meer dan een voorwendsel om te zoeken naar de plaats, waar de geheime zender moest zijn.

Nu, hij kon lang zoeken. De zender was weg. Dirk en Willem waren in het holst van de nacht over het meer vertrokken. De oude schuit was weer in zijn oude, vervuilde toestand teruggebracht. In het schuurtje, waar de zender had gestaan, was evenmin iets meer, dat aan de geheime en gevaarlijke werkzaamheden herinnerde. Over een

paar weken zouden de Duitsers wel tot de conclusie zijn gekomen, dat de vogel was gevlogen en dan zou meneer Prikkebeen wel weer verdwijnen.

‘Daarmee is dit hoofdstuk dan weer afgesloten’, zei Gijs.

Maar hij vergiste zich. Al een paar keer had hij het gevoel gehad dat Bakker Jansen hem op een enigszins zonderlinge manier aankeek. Schichtig, beschaamd. Alsof hij iets aan Gijs wilde zeggen, maar niet goed wist hoe hij erover moest beginnen.

‘Als hij me iets te vertellen heeft’, dacht Gijs, ‘zal hij dat willen doen waar zijn zoon en Prikkie niet bij zijn. Dus...’

Op een ochtend kwam Gijs de oude Jansen in het dorp tegen.

‘Zeg Jansen’, zei hij lijzig, ‘ik zie jou nooit meer bij het biljart. Mag je er niet meer uit van je vrouw?’

‘Vanmiddag om een uur of vier zou ik best tijd hebben voor een paar kwartiertjes biljart’, zei bakker Jansen, en haastig voegde hij er aan toe: ‘Het zal me goed doen, eindelijk eens verlost te zijn van die malle snijboon met zijn vlindertjes en vogeltjes.’

Het was het vreemdste spelletje biljart, dat ooit werd gespeeld. Noch Gijs, noch bakker Jansen kon het iets schelen, of ze een carambole maakten. Er was niemand in het café behalve zij. De waard deed in de huiskamer een dutje. Tussen de stoten door, als ze elkander passeerden, vertelde bakker Jansen bij stukjes en beetjes het volgende verhaal.

Zoon Jan was helemaal fout. Die sympathiseerde met de N.S.B. en met de Duitsers. Dat deed die jongen al voordat Lien in het dorp was verschenen. De bakker had het geheim angstvallig met zijn vrouw gedeeld. Niemand mocht weten, dat er langzaam maar zeker een atmosfeer van ruzie en gekrakeel in het huisgezin van de bakker was ontstaan. Toen was de slungel achter Lien aan gaan lopen. Een paar maal had hij ’s avonds over het erf van Gijs gezworven. Dat hij Lien overdag niet meer kon zien, stak hem en hij weet dat voornamelijk aan Gijs. Hij verbeelde zich, dat Gijs Lien had opgestookt. Vooral aan het adres van zijn eigen vader uitte hij de bitterste verwijten. Hem beschuldigde hij ervan, dat hij Gijs en Lien van zijn sympathieën voor de Duitsers op de hoogte had gebracht. Onzin, natuurlijk, maar juist dit verwijt gaf zijn woede zo’n gevaarlijk karakter. Want elke avond, als hij over het erf zwierf, had hij

luistervinkje gespeeld en gehoord, hoe er naar Radio Oranje werd geluisterd.

‘Ik schrok me dood’, zei bakker Jansen, ‘toen op een dag twee lui met een auto voor de deur kwamen, Jan had naar de moffen geschreven. Dat Engelse broeinest hier in het dorp moest eens flink worden uitgeroeid. Wat moest ik doen?’ klaagde bakker Jansen, ‘ik kon mijn eigen zoon niet in de steek laten, en bovendien welke gevaren zou ik lopen als ik die kerels de deur uittrapte, wat ik het liefst zou hebben gedaan.’

Jan trok zich langzamerhand van zijn ouders niets meer aan. Hij volgde gewoon een systeem van afdreiging. Hij placht te zeggen: ‘Als jullie dit of dat niet doen, dan vertel ik aan de Duitsers, dat jullie ook niet goed bent, en dan weet je wat er gebeurt.’

Prikkebeen was een spion, die door de Duitsers naar het dorp was gestuurd om iets uit te zoeken. Wat ze precies zochten, wist bakker Jansen niet, maar het moest wel heel belangrijk zijn. Anders zouden de moffen er niet zoveel werk van gemaakt hebben.

‘Ik heb er ook geen idee van’, zei Gijs met zijn domste gezicht. Slapeloze nachten had bakker Jansen ervan. Hij wilde waarschuwen, maar hij wist niet bij wie hij moest zijn. Tenslotte had hij besloten, Gijs alles te vertellen. Die moest dan maar zien, hoe de waarschuwing verder kwam.

‘Op mij letten ze teveel’, zei vader Jansen klagend, ‘ik heb twee spionnen in huis, elke dag en elke nacht. Mijn eigen zoon en die lammeling van een Prikkebeen.’

‘Ik zal zien wat ik eraan doen kan’, stelde Gijs hem gerust, ‘en voor de rest: kop op. Je zult zien, dat alles nog wel terecht komt.’ Maar bakker Jansen bleef neerslachtig. Zijn zoon praatte erover dienst te nemen bij de Duitsers. Hij wilde bij de SS of zoiets.

‘Als dat gebeurt, schop ik hem het huis uit. Er kan gebeuren wat er gebeurt, maar dat néém ik niet. Mijn vrouw zal er nog meer hartzeer van krijgen dan ze toch al heeft, maar als mijn zoon het uniform van de vijand aantrekt, heb ik geen zoon meer. Dan is hij voor mij dood, eens en voor al.’

Zo bracht de oorlog en de bezetting scheiding in de gezinnen. Bij sommige mensen bracht de beproeving de beste eigenschappen van het karakter naar voren, bij anderen juist de slechtste.

'Sta of ik schiet'

Willem en Dirk kwamen naar Hengelo, omdat ze hadden gehoord, dat bij een betrouwbare metaalbewerker wapens te krijgen waren. De man woonde in een volkrijke arbeidersbuurt. Achter zijn huis had hij een schuurtje, waarin hij wat knutselde. Hij had inderdaad een paar oude revolvers opgekalefaterd, maar een man, die regelmatig wapens van allerlei soort zou kunnen leveren... neen, dát was hij niet.

'Dat is weer een van die overdreven verhalen, die je onder strikte geheimhouding als belangrijke tip wordt verteld', zei Willem mistroostig, 'de mensen horen iets, en fantaseren er zelf een hele boel bij.'

De metaalbewerker zei, dat hij eens moest denken over het voorstel van Willem in de toekomst meer oude revolvers geschikt te maken voor het gebruik. Hij heette Jan van der Kulk. Hij was volstrekt betrouwbaar, en hij dorst ook wel risico te lopen, maar als je gesnapt werd bij het vervaardigen van wapens, ging je op staande voet tegen de muur. En hij had een vrouw en kinderen.

Hij had een knechtje in dienst, een jongen van een jaar of negentien met felle gitzwarte ogen, een springerige bos krulhaar en een paar beweeglijke handen, waarmee hij elk woord, dat hij sprak scheen te willen onderstrepen. Het knechtje heette David Cohen, en hij kwam uit Amsterdam.

'Die is er nog juist op het laatste nippertje tussen uit gewipt', zei Jan van der Kulk.

Dirk moest denken aan het gezin van Hartog Leeuwin, dat door Lien naar het noorden was gebracht. Ook dat gezin was tijdens de periode van heftige jodenvervolging uit Amsterdam gevlucht, en er niet meer teruggekeerd. Was David ook zo iemand?

'Nee', zei David en toen zweeg hij. Het was alsof er een rem op zijn woorden werd gezet.

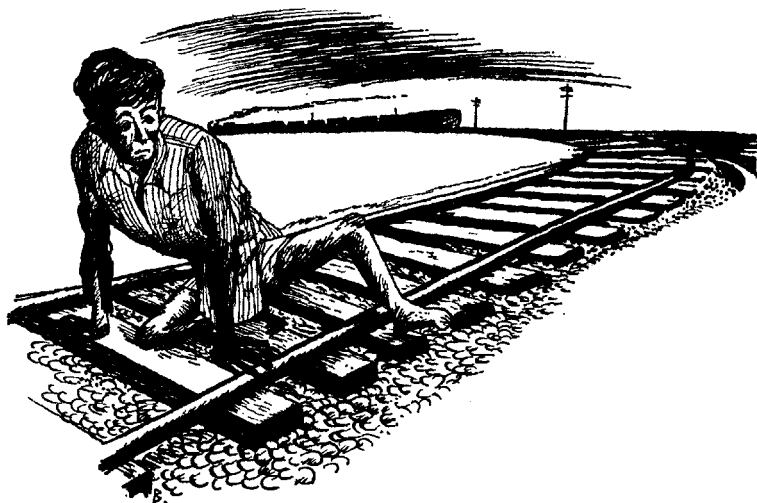
Maar Jan van der Kulk vertelde het hele verhaal. Het begin van de geschiedenis van David Cohen's vlucht uit de hoofdstad lag inderdaad ook in de weken voor de Februaristaking. Op zaterdagmiddag

22 februari 1941 hadden de Duitsers om de Joodse buurten van Amsterdam een cordon getrokken. Overvalwagens rukten op, en Duitsers sprongen er uit. De bevolking vluchtte naar alle kanten. De Duitsers namen alle mannen, die ze konden grijpen gevangen. Een van hen was David Cohen. Terwijl de Duitsers de gevangen mannen en jongens met de kolven van hun geweren naar een verzamelplaats op het Jonas Daniel Meyerplein ranselden, werden in de straten, in een bioscooptheater en soms bij mensen thuis, de mannen gegrepen. Mannen, die met vrouw of verloofde gearmd liepen, werden weggerukt. De Duitsers met pistool of geweer in de aanslag, joegen de gevangenen in steeds sneller tempo naar de verzamelplaatsen, een groep naar het Meyerplein, en een andere naar het Waterlooplein. De mannen moesten op de hurken gaan zitten, armen vooruit. Als iemand wankelde, kreeg hij een schop of een slag met de geweerkolf. Een hond werd op hen losgelaten en scheurde de kleren kapot, maar de gevangenen mochten zich niet bewegen. Onderwijl filmde enkele Duitsers het afschuwelijke toneel. Van wat zich daarna in de stad afspeelde, de woede der bevolking, de algemene staking... dáárvan wist David Cohen niets uit eigen aanschouwing, want hij zat toen met honderden anderen gevangen. Op de donderdag na de staking werden alle gevangenen op transport gesteld naar Schoorl. Later werden ze in Alkmaar in een vervuilde oude Duitse trein gestopt. Ze reden Amsterdam voorbij, waarheen ze gingen wisten ze niet. De cipiers in de trein mishandelden de gevangenen onophoudelijk. Hoe de reis ten slotte afgelopen was en wat er met de gevangenen was gebeurd, kon David ook niet vertellen.* Maar hij had op een of andere manier kans gezien van een der bewakers verlof te krijgen, om naar het toilet te gaan... onbegrijpelijk genoeg, dat men hem dat toestond, maar (zo zei hij) die

* Veel later is de volle waarheid over dit transport gevangenen bekend geworden. Ze werden naar het concentratiekamp Buchenwald gebracht; eten hadden ze onderweg niet gekregen. Sommigen, die trachtten te ontvluchten werden neergeschoten. Midden mei werden de overgeblevenen naar het concentratiekamp Mauthausen gebracht, waar gevangen misdadigers de leiding hadden. Vele Nederlanders werden daar doodgeschoten of kwamen op andere wijze om, o.a. door uitputting. Slechts twee gevangenen overleefden dit alles, omdat ze (om verschillende redenen) niet naar Mauthausen werden doorgestuurd. Een uitvoerig verslag van deze reis en de ontberingen werd door een hunner, de heer M. Nebig uitgebracht aan Dr. B. A. Sijes, die het in zijn boek 'De Februari-staking' verwerkte (Uitg. Rijksinst. voor Oorlogsdoc.).

tierende en slaande Duitsers hadden wel eens meer van zulke onbegrijpelijke momenten van schijnbare toegevendheid.

In het afgesloten W.C. hokje had David zich daarop van alle kledingstukken ontdaan, die hij enigszins kon missen. Slechts in een onderbroekje en een overhemd gekleed, had hij zich toen in de trechter van de W.C. laten zakken. De beletselen, die onder de vernauwde uitgang van de W.C.-koker zaten, wist hij met geweld op zij te trappen en toen liet hij zich door deze koker omlaag zakken. Lenig als een aap (een totaal met vuil bedekte aap) had hij kans gezien op één van de assen van de trein te klimmen. Daar bleef hij toen zitten om op adem te komen; dat was wel nodig, want hij was volkomen uitgeput van de inspanning en de klauterpartij. Onderwijl denderde de trein verder over de rails naar het oosten. David pijnigde zijn hersens af met de vraag, hoe hij zich zonder te worden doodgereden van die as op de grond zou kunnen laten zakken. Volkomen kalm en nuchter berekende hij zijn kansen. Zich gewoon voorover te laten vallen, zodat hij tussen de rails op de grond zou komen te liggen – dát zou nog wel gaan. Maar het grote gevaar was, dat hij langzamer zou vallen dan de trein reed. Dan zou hij een klap van een wielas in zijn rug of tegen het hoofd krijgen en dat zou onherroepelijk het einde betekenen. Evenwel, hij kwam tot de conclusie, dat hij geen keus had. Hij moest het wagen. Hij zette zich schrap en was juist gereed om zijn laatste steun los te laten, toen de trein

vaart begon te minderen. Er moest een of ander obstakel op de weg hebben gelegen, of misschien was een sein niet op veilig gezet, in elk geval, de trein ging steeds langzamer rijden. Geheel tot stilstand kwam hij niet, maar de snelheid was nu zo gering geworden, dat het voor David Cohen een peuleschilletje was zich te laten zakken en zo plat als hij zich zelf kon maken tussen de rails en de dwarsliggers te gaan liggen. Langzaam hobbelde de trein over zijn hoofd naar het oosten, toen kwam de laatste wagen en David was vrij.

Hij liet zich van de spoordijk zakken, zwierf door de velden en kwam tenslotte bij een seinhuiswachter terecht. Die zei niets en vroeg nog minder. De man *begreep*. Hij gaf David andere en schone kleren en hem eten en daarop trok de jongen verder. In Hengelo kwam hij bij de metaalbewerker Jan van der Kulk terecht. In Amsterdam had David op de scheepswerf gewerkt. Het metaalvak verstond hij. En hij had nog slechts één verlangen: tegen de Duitsers te vechten, die hij verfoeide.

Jan zei: 'Deze knaap is wat je noemt: een wanhopige held. Hij heeft destijds onder die trein hangend zich verzoend met de gedachte, dat hij in de strijd tegen de vijand zal moeten sterven – en nu is hij zo onbeschrijfelijk moedig, dat wij hem dikwijls moeten remmen, anders gaat hij in zijn eentje pief-paffend de stad in.'

Zijn spannende avonturen zouden velen hebben terneergedrukt, maar het scheen alsof zulke gebeurtenissen juist Davids gevoel voor humor prikkelden. Hij zat vol grapjes, maar die hadden meestal een trek van droefheid en sarcasme. Vooral met zichzelf kon hij ongenadig de spot drijven.

Als men hem prees om zijn heldenmoed, zei hij:

'Och, wat is een held? Iemand, die naar voren vlucht.'

En een andere keer zei hij:

'Ik ben helemaal geen held, ik ben alleen maar een Amsterdamse jongen, die geen andere keus heeft. Het is precies een rekensommetje. Ik kan onderduiken en dan word ik misschien gepakt. Ik kan niet onderduiken maar in de illegaliteit gaan en dan word ik ook gepakt. Het is een rekensommetje, waar altijd nul uitkomt. Nou ja, en als het dan toch een nul moet wezen, kan je beter werken in de ondergrondse dan stilzitten.'

'Als de Duitsers je te pakken krijgen', zei Dirk, 'zullen ze voor jou als Jood geen pardon hebben.'

‘Nou maak je me echt bang’, spotte David Cohen, ‘en stel je nou eens voor, dat ik niet in de illegaliteit werk en de Duitsers krijgen me te pakken, dacht je dat ze dan wél pardon met me zouden hebben? De uitkomst is altijd nul, hoe je ook rekent. Nou, dan zeg ik maar zo: ze hebben al zoveel Joden vermoord, die volkomen onschuldig waren – als ze mij vermoorden heb ik dan tenminste het plezierige gevoel, dat ik het in elk geval verdiend heb.’

Maar in een rustig ogenblik zei David Cohen tegen Willem, dat hij toch eigenlijk iets anders veel liever wilde.

‘Man’, zei hij met een zucht, ‘als ik ’s nachts de Tommies met hun bommenwerpers, hoog in de lucht hoor overtrekken, dan heb ik gewoon heimwee. Dan kan ik jaloers zijn op de piloten, die zo dadelijk Hitler in zijn eigen roversnest zullen gaan bestoken. Vandaag of morgen wordt dat gevoel me te machtig. Dan smeer ik hem. Hoe ik het ’m lap weet ik nog niet, maar ik weet zeker, dat ik in Engeland kom en dan ga ik bij de R.A.F. Ik heb met de heren in Berlijn een rekening te vereffenen, die zo groot is, dat ze nooit helemaal zal kunnen worden betaald.’

Willem en Dirk hadden tijdelijk onderkomen gevonden in een logement dat door een bejaarde weduwe werd gedreven.

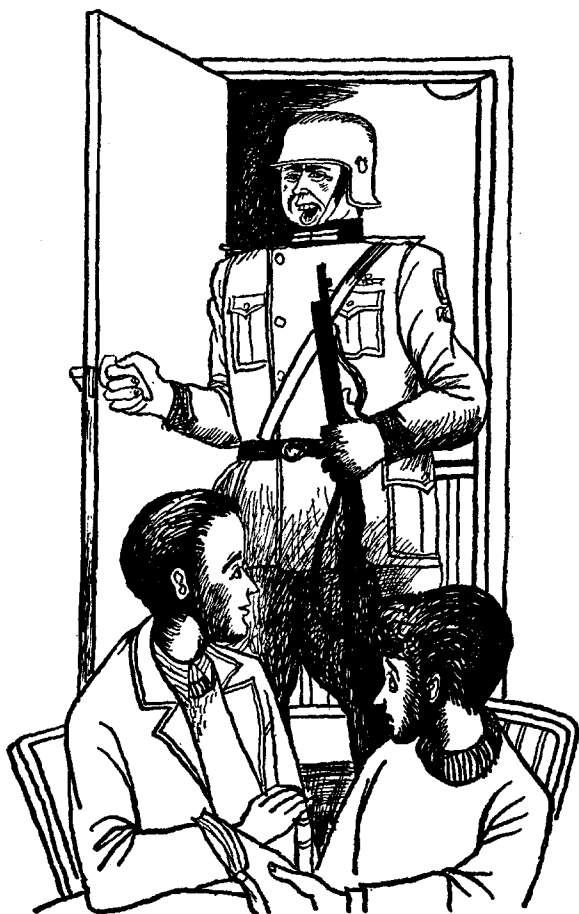
Op een middag tegen een uur of zeven zaten Willem en Dirk in het achterkamertje te lezen. Heerlijk was het, weer eens in de bewoonde wereld te zijn. Op de schuit was het behelpen geweest. Hier werd voor hen gezorgd. Dirk las ‘Malle gevallen’ van Hans Martin en Willem had zich, voor de zoveelste maal, op de lectuur van ‘Adriaan en Olivier’ geworpen. Het was stil in het kleine vertrek. Slechts af en toe verbrak een lach het zwijgen.

Plotseling echter weerklonk in het vertrek:

‘Sitzen bleiben, Ausweise bitte’, (zitten blijven, Papieren s.v.p.) In de kamer stond een Duitser in groene uniform, de gehate groene uniform.

‘Sitzen bleiben, Ausweise bitte...’

Een felle schok ging door Willem. Ook Dirk schrok. Een strenge controle zou wellicht de valsheid van hun persoonsbewijzen doen blijken. Maar erger nog – er waren vuurwapenen in huis. Willem en Dirk droegen elk een geladen revolver in de zak. Boven in hun koffertjes lagen er nog meer.

Eén ondeelbaar ogenblik van een seconde aarzelde Willem. Toen sprong hij op. De revolver haalde hij tevoorschijn. Die richtte hij op de S.D.er.

‘Handen omhoog, sonst schiesse ich...’*

De Duitser verbleekte. Instinctief ging zijn rechterhand naar de plaats, waar hij zijn revolver droeg. Maar nu was ook Dirk opgesprongen. Ook hij had zijn revolver tevoorschijn gehaald.

‘Ruhig bleiben’, riep hij, ‘geen bewegung, sonst werden schoten vallen.’

* anders schiet ik

De Duitser hief zijn armen omhoog.

Nu moesten Willem en Dirk zien weg te komen, zonder dat de Duitser gelegenheid zou hebben te schieten.

‘Vooruit, jij naar boven’, commandeerde Willem, ‘en haal de dingen uit de koffers die we nodig hebben.’

Dirk begreep de wenk. Hij rende naar boven, terwijl Willem de Duitser onder dekking hield.

‘In orde’, zei Dirk, die binnen enkele seconden weer beneden was, hij wees op een uitbolling van zijn jaszak.

Op dat ogenblik kwam de weduwe, die in het huis woonde, uit de keuken naar de kamer. Ze wist niet, wat er gebeurd was en opende argeloos de deur. In een oogwenk greep de Duitser de kans, die hem werd geboden. Hij pakte de oude vrouw bij de schouders, plaatste haar voor zich als een schild en riep:

‘Wenn jetzt geschossen wird, geht die Frau kaputt!’*

Willem sprong naar het venster. Van die kant af zou hij kunnen schieten zonder dat de vrouw zich in de vuurlijn bevond.

‘Neem jij hem aan de andere kant dwars’, riep hij tegen Dirk. Die schoof langzaam naar de muur.

Voor het raam staande hief Willem de revolver op. Hij legde aan...

Buiten het huis stonden echter een paar geuniformde Duitsers. Eén van hen zag, dat Willem, vlak voor het raam staande, een revolver omhoog hief en aanlegde. Die Duitser bracht zijn geweer naar de schouder, een schot weerklonk. Glasruiten vielen aan scherven. Willem voelde opeens een scheurende pijn in zijn rechterarm.

Het flitste door zijn hoofd:

‘Ik ben geraakt.’

Die gedachte verdreef echter onmiddellijk alle pijn.

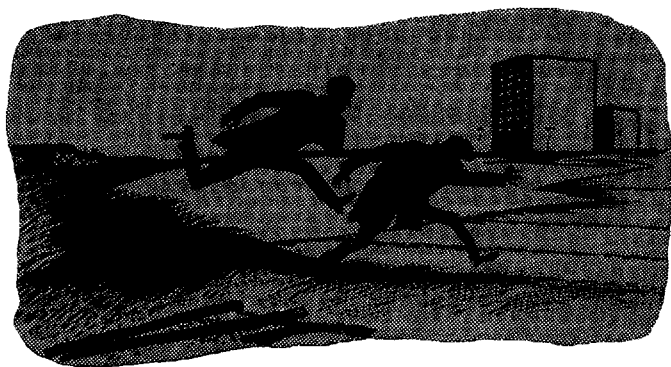
‘Lopen, Dirk!’ schreeuwde hij.

Terwijl de verbouwereerde Duitser zich nog achter de vrouw verschool, nam Willem een sprong als een panter naar de keukendeur. Dirk rende achter hem aan.

‘Deur dichtgooien’, schreeuwde Willem, ‘alle deuren achter je dicht gooien!’

In zijn arm had hij een loom gevoel. Maar pijn deed het niet. Ze renden door het keukentje. Toen door het bijkeukentje. Een, twee drie deuren smeten ze achter zich dicht. Ze waren nu in het tuintje

* Als nu geschoten wordt, gaat de vrouw eraan.

achter het huis, dat aan drie kanten door een hoge haag en aan de vierde kant door een schutting was omgeven. Van de straat af konden de Duitsers niet in dat tuintje zien. Achter de tuintjes liep een klein paadje. Ze sprintten een paar meter tussen de hagen van de tuintjes door, daarop vluchtten ze een zijpaadje in, dat naar de andere kant van het huizenblok moest voeren. Nog steeds onttrokken de huisjes en de hagen hen aan het oog van de vijand. Weer een paadje, het was een doolhof van kleine weggetjes. Eindelijk kwamen ze op een open stukje land. De Duitsers zagen hen nu. De jongens liepen haaks in de vuurlijn van de karabijnen. De Duitsers begonnen als razenden te schieten.

Nog nooit in hun leven hadden Willem en Dirk zo hard gelopen. Ze kwamen nu op een stukje land, dat iets lager lag dan de rest.

‘Hierheen!’ schreeuwde Dirk, ‘hier hebben we dekking.’

Zijn hart klopte in zijn keel. Maar hij bleef harder lopen dan hij ooit mogelijk had gedacht. Dirk zag, dat bloed uit Willems rechtermouw druppelde. Maar Willem scheen het niet te merken of te voelen. Onder het rennen zwaaide hij regelmatig met zijn armen. Hij liep zeer snel, maar ook zeer methodisch. Hij had ook nog adem genoeg om tegen Dirk te zeggen:

‘Zo meteen... als we weer in de vuurlijn zijn... even doorlopen en je dan op de grond gooien.’

Ze kwamen nu weer boven de glooiing uit, zodat de Duitsers hen opnieuw zagen. Die schoten weer.

Willem slaakte een doordringende kreet, die meer op een gil geleek. Toen liet hij zich vallen. Dirk viel naast hem.

De Duitsers hielden op met schieten. Ze dachten, dat ze hun prooi hadden geraakt.

‘Terugkruipen naar de glooiing’, zei Willem, ‘en dan onder dekking verder lopen, maar nu in die richting.’

Hij wees naar een rij hoge huizen, die een paar honderd meter verder stonden.

De krijgslist scheen te zijn gelukt. Ze hoorden de Duitsers rennen naar de plaats, waar Willem en Dirk straks waren neergevallen. Maar de twee jongens liepen nu onder dekking van de lichte verhoging van het terrein op de hoge huizen af. Ze waren nu zo ver weg, dat de geweren hen waarschijnlijk niet meer zouden kunnen bereiken.

Pas toen begon Willem de pijn in zijn arm weer te voelen. Ze waren nu in één van de straten tussen de hoge huizen gekomen. Nergens was een Duitser te zien.

Op een deur stond:

TANDARTS

‘Erop of er onder’, steunde Willem, ‘we moeten het wagen. Er zit niets anders op.’

Gejaagd en haastig belde hij aan. Een vrouw deed open.

‘U moet ons helpen’, zei Willem, en hij wees op zijn rechterarm, ‘de moffen zitten ons op de hielen.’

‘Kom binnen’, zei de vrouw eenvoudig.

Vóórdat ze de deur achter hen sloot, keek ze op de stoep nog even links en rechts in de straat. Er was geen Duitser te zien.

‘Dat ziet er niet zo best uit’, zei de tandarts, nadat hij een vluchtige blik op Willems gewonde arm had geworpen, U bloedt nog stevig. Jammer, maar ik kan U niet helpen en U kunt hier niet blijven ook. Ik verzoek U mijn huis zo spoedig mogelijk te verlaten. Ik wil niets met zulke dingen te maken hebben.’

Dirk en Willem hadden het gevoel, alsof iemand hen met een moker een slag op het hoofd had gegeven. Zo-even hadden ze nog gedacht, dat ze in veiligheid waren en nu wees de tandarts hun de deur.

‘Als de Duitsers ons grijpen, krijgen we de kogel’, zei Dirk.

‘Weet ik’, zei de tandarts, ‘jullie behoeft niet bang te zijn, dat ik jullie zal verraden, maar ik ben niet van plan zelf enig risico te lopen. Als de Duitsers jullie hier vinden, krijg ik net zo goed de kogel als jullie en daar heb ik echt geen zin in. En dus heren, het spijt me verschrikkelijk, maar jullie zult me een groot genoegen doen als jullie zo spoedig mogelijk ophoepelt. En wat die wond betreft, ik zou maar gauw een dokter zien te vinden, want als er infectie bij komt blaas je de kraaienmars.’

Maar nu mengde de vrouw zich in het gesprek.

‘Man’, zei ze geagiteerd, ‘je kunt die twee mensen toch niet aan de vijand uitleveren?’

‘Waarom niet? Ik heb hun toch niet gevraagd om hier binnen te komen. Waarom zijn ze niet ergens anders heen gegaan? Waarom moeten ze juist hier aanbellen? Je had ze nooit mogen binnenlaten. Had ze de deur gewezen, had de deur voor hun neus dichtgeslagen.’ De vrouw kreeg een rood hoofd van woede. Een ogenblik leek het, alsof ze de man wou aanvliegen. Maar met grote inspanning beheerste ze zich toen ze zei:

‘In elk geval, ze zijn nu eenmaal hier. Vind je het goed, dat ik ze in het fietsenhok verberg?’

De man mopperde en bromde nog wat. Toen zei hij:

‘Ik weet van niks. Als ze hier de deur uit zijn, wil ik niets meer over hen horen. Wat jij doet, moet jijzelf maar verantwoorden, maar ik was mijn handen in onschuld.’

De vrouw duwde Dirk en Willem naar de achterkant van het huis. Achter in de tuin was een fietsenhok.

‘Ga daar maar liggen, er ligt een berg stro en een partijtje gonjezakken. Daar kun je je vannacht mee dichtdekken. Luister, ik laat de deur van het hok open..., of nee, ik sluit de deur, maar ik laat de sleutel met opzet aan de buitenkant zitten. Als de moffen bij de schuur komen, denken ze misschien: een schuur, die van buiten gesloten is, daar kan nooit iemand binnen zijn. God helpe jullie...’ Toen verdween ze.

‘Die man en vrouw zijn een mooi span voor een bokkenwagen’, zei Willem met een poging om luchthartig te doen, maar het lukte niet, want zijn arm begon nu heel erg pijnlijk te worden en hij had een vaag en dof gevoel in zijn hoofd. Hij werd slaperig. Dat zei hij tegen Dirk, die hem trouwens al eerder met bezorgdheid had aangekeken.

‘Ga maar hier op die berg zakken zitten, Willem’, zei Dirk, ‘kan je je jas uitdoen, of is dat te pijnlijk... wacht, ik help je wel.’

Dirk haalde zijn zakmes tevoorschijn en sneed de mouw van de jas met enige moeite onder de schoudervulling af. Daarna de mouw van het colbert. De mouw van het overhemd was gerafeld en vol geronnen bloed. Willem kreunde van pijn tijdens deze handelingen, maar Dirk zei hem, dat hij nog even flink moest zijn.

‘Ik heb er geen verstand van’, zei Dirk, ‘maar als leek zou ik zeggen, dat het nogal meevalt, alles en alles bij elkaar genomen. Kijk, ik geloof dat je getroffen bent, toen je je onderarm toevallig omhoog had getild en tegen je bovenarm had aangehouden.’

‘Dat klopt’, zei Willem, ‘ik stond voor het raam met de revolver in de aanslag, en met mijn rug halfschuins naar het venster gekeerd.’

‘De kogel schijnt van achteren in de arm te zijn gedrongen en er toen van voren weer uitgegaan. Dwars door het ellebooggewricht, toen je boven- en onderarm vlakbij tegen elkaar aan lagen. Tenminste, dat is wat ik als leek ervan zie.’

Dirk praatte door met de bedoeling, Willem tot kalmte te brengen. In werkelijkheid vond hij de wond er zeer ernstig uitzien. Van de overhemdsmouw en zijn zakdoek draaide hij een stevig koord, dat hij boven de wond om de arm legde. Daar stak hij een schroevendraaier doorheen, die hij in het schuurtje had gevonden en nu bond hij de slagader zo stevig mogelijk af.

‘Het bloeden zal nu wel ophouden’, zei hij, ‘probeer maar wat te slapen.’

Veel moeite had Willem daar niet mee, want de vermoeidheid, de emoties en het bloedverlies hadden hem uitgeput. Binnen enkele ogenblikken sliep hij.

Dirk zat naast hem. Ik moet wakker blijven, dacht hij, iemand moet wakker blijven. Als de Duitsers komen, moet er iemand zijn die Willem wakker maakt. Gekke gedachte eigenlijk, zei hij tot zichzelf, waarom moet iemand Willem wakker maken, dat zullen de Duitsers wel doen. Als we hier heelhuids uitkomen, dacht hij verder, zijn we door het oog van een naald gekropen. Hij voelde zich ellendig. Nou niet grienen, Dirk, niet grienen, Willem is er veel beroerder aan toe. Waar zouden vader en moeder nu zijn? En Lien? Zou Lien wel eens in zulke benarde omstandigheden hebben verkeerd? En hoe zou ze zich hebben gehouden? Toen dacht hij opeens

aan de Kreeft in Londen. Overste Lagerwei lag nu misschien op zijn bed, een lekker, warm en donker bed, en hij, Dirk, verkeerde in doodsgevaar. Of misschien werd Londen nu wel gebombardeerd. Hij hoorde hoog in de lucht gebrom van motoren. Engelse piloten, die Hitlers roversnest gaan bombarderen, wie had dat ook weer gezegd? O ja, David Cohen. Merkwaardige jongen, die David. Van binnen een zachte, kwetsbare jongen, maar nu zo hard als een spijker. Die had met het leven al afgerekend, het ging immers nu erop of er onder. Neen Dirk, niet toegeven aan slapheid, nu moet je flink zijn, het is geen avontuur uit een jongensboek, het is oorlog, harde, meedogenloze oorlog...

Langzaam sluimerde Dirk in, rechtop zittend naast zijn gewonde vriend Willem.

Hij schrok wakker, doordat hij buiten stemmen hoorde; Duitse woorden weerklonken. Er werd gezocht. Ze kwamen om hem en om Willem, de bloedhonden van Hitler.

Na enkele ogenblikken klonken de stemmen verder weg. Daarna verdween het gerucht helemaal.

'Ik geloof, dat we inderdaad door het oog van de naald zijn gekropen', dacht Dirk, terwijl hij de nog steeds slapende Willem toedekte. Toen de ochtend gloorde, ontwaakte Willem. De wond zat dicht met een korst van geronnen bloed, maar Willem scheen geen koorts te hebben.

'Ik heb zwaar geslapen', zei hij, 'en ik voel me nog een beetje lodderig, maar uitgerust ben ik wel. Wat doen we?'

Noch de tandarts, noch zijn vrouw schenen zich iets van de beide jongens in het fietsenschuurtje te willen aantrekken.

‘Jij blijft hier maar liggen’, zei Dirk, ‘je kunt in deze toestand niet over de straat.’

‘Waarom niet?’ zei Willem, ‘ik voel me niet te beroerd. En ik bloed niet meer. En hier ligt een oude regencap, die ik over alles kan aantrekken. We moeten het erop wagen. Hoe dan ook, moeten we zien bij Jan van der Kulk en David Cohen te komen.’

Ze liepen door de nog in de schemering gehulde stad. Willem leunde op Dirks arm. Af en toe schoten ze een portiek binnen, als ze in de verte een gestalte zagen, die ze niet vertrouwden. Maar eindelijk kwamen ze bij Jan. Toen was het ergste leed geleden.

Jan liep naar Dokter van der Schaaf, vrijwel alle dokters hadden zich uitstekende vaderlanders getoond. Op de nog jonge Dokter van der Schaaf kon je huizen bouwen, zo betrouwbaar was hij. In de garage inspecteerde die de wond.

‘Die elleboog zal voor de rest van je leven wel een slappe Tinus blijven’, zei hij kwasi bemoedigend, ‘maar het is een mirakel, dat je er nog zo afgekomen bent. De kogel is er aan de ene kant in en aan de andere kant weer uit gegaan. Het gewricht is stevig beschadigd, maar het afbinden van je arm heeft je over het directe gevaar heen geholpen. Ik denk, dat je er een week mee in bed zult moeten blijven.’

‘Wáár kan dat?’ vroeg Willem.

‘Bij mij thuis’, zei Dokter van der Schaaf eenvoudig, ‘Jan moet je straks maar achter op zijn fiets zetten en je brengen. Afgesproken?’

‘Afgesproken.’

Toen de dokter vertrokken was, zei Willem:

‘Dirk, nou hebben wij nog een hoop te regelen. Ik vraag me af, of we niet voor nieuwe persoonsbewijzen moeten zorgen.’

Onwillekeurig greep Dirk naar zijn borstzak. Hij verbleekte:

‘Sapperloot’, zei hij, ‘die zak is leeg. Tjonge, ik denk, dat alles eruit gevallen is, toen we ons gisteren op de grond hebben moeten gooien.’ Willems gezicht betrok.

‘Dat ziet er dan nog lelijker uit, dan ik dacht, Dirk. De naam mag dan vals zijn, de moffen hebben nu in elk geval je foto en dat is een kwaad ding. Jij en ik worden gezocht voor niet zo’n kleine kleinigheid. Aanval met vuurwapenen op een lid van de weermacht, zoals dat heet. Als ze je foto gaan verspreiden en aanhouding verzoeken,

kun je er zeker van zijn, dat iemand plotseling zegt: hé, die vent ken ik, dat is Dirk Poldervaert uit Hilversum; die vent zat toch in Londen... nou en dan is het maar een kwestie van tijd of de heren weten precies waar je vandaan komt en wie je hierheen heeft gestuurd. In elk geval moet je zo gauw mogelijk uit Hengelo weg. Hoe? Dat weet ik nog niet. Het zal een verschrikkelijk moeilijk karwei worden, want je kunt er zeker van zijn, dat de moffen nu elk muizengaatje bewaken.'

David Cohen, die bij het laatste deel van het gesprek aanwezig was, zei simpel:

'Maak je maar geen zorg, ik breng je wel buiten de stad. Om je de eerlijke waarheid te zeggen, heb ik zin om met je mee te gaan. Ik wil weer eens een tijdje naar het westen.'

'Maar David, hoe denk je dat klaar te spelen?' vroeg Jan van der Kulk.

David keek met een slim gezicht de kring rond. Zijn ogen glinsterden.

'Ik heb dikwijls gedacht', zei hij, 'als ik 's nachts wakker lag te piekeren: stel je nou eens voor, dat de hele stad door de Duitsers hermetisch is afgesloten en dat je er beslist uit moet, wat zou je dan doen? Ik heb in mijn gedachten alle mogelijkheden onderzocht, en tenslotte heb ik een idee gekregen, zo mooi, dat ik gewoon geen geduld meer heb om te wachten.'

'En wat is dat idee...?'

'Laat mij maar gaan, laat mij maar lopen', zong David en zijn ogen glinsterden als zoeklichten.

Hij ging weg en kwam in minder dan vijf minuten weer terug.

'Het is voor elkaar', grijnsde hij.

Hij had met een vrachtrijder, die in dezelfde straat woonde en wiens vaderlandse gezindheid boven elke twijfel verheven was, een afspraak gemaakt. Die vrachtrijder reed elke dag voor een bodedienst heel Twente rond.

'Morgen kunnen we met hem mee', zei David met de glimlach van een sfinx tegen Dirk.

'Hoe dan?'

David wees naar de grond. Hij vond het kennelijk prachtig, dat hij de anderen zo in spanning kon houden.

Maar tenslotte kwam hij met het plan voor de dag. Het was dood-

eenvoudig. Jan van der Kulk zou twee zware vloerkleden met de bodedienst meegeven.

‘Maar eerst rollen jullie ons er in’, zei David.

Het plan was even gewaagd als eenvoudig. Ze bespraken het vóór en het tegen.

‘Dan moet het maar zó gebeuren’, besliste Willem, ‘er is geen andere keus.’

Willem zou in de zorgen van Dokter van der Schaaf achterblijven. Er werd afgesproken, dat Dirk hem zou laten weten, waar ze elkaar later zouden kunnen ontmoeten. De tijd begon op te schieten. Willem vond, dat er nodig een koerier naar Londen moest gaan; de organisatie van het verzet vorderde slechts langzaam. Londen moest duidelijker instructies geven. Dirk kreeg de indruk, dat Willem zichzelf de rol van koerier had toebedeeld, maar er niet voor uit wilde komen. Trouwens, hijzelf had al meermalen erover gedacht de terugreis te aanvaarden. De vraag was alleen maar: welke route zou hij kiezen en met welke mensen moest hij zich voor zoiets in verbinding stellen. Het moest voor de herfst gebeuren, want naarmate het weer slechter werd namen bepaalde moeilijkheden voor zo’n gevaarlijke reis toe. Voor een ontsnapping overzee moest je een periode van stil weer hebben en voor een wandeling door Frankrijk

over de Pyreneeën moest je erop rekenen, dat de bergwegen in de herfst en winter vrijwel onbegaanbaar zouden zijn. In elk geval vond Dirk dat hij verplicht was te wachten totdat zijn vriend Willem helemaal was hersteld.

De ontsnapping werd een benauwd karwei, maar het lukte merkwaardig goed. Elk in een tapijt gerold lagen Dirk en David in de wagen van de vrachtrijder, die over de wegen holderdebolderde. Ze hadden het benauwd, maar het was nog juist om uit te houden. Ze hoorden hoe Duitse schildwachten de wagen aanhielden. Aan de geluiden konden ze vaststellen, dat die in de wagen keken.

‘Schon gut’, hoorden ze zeggen. Toen reed de wagen weer verder.

Toen Hitler midden 1940 het gehele westelijke deel van Europa in zijn macht had, hoopte hij, dat Engeland de strijd zou opgeven. Maar onder leiding van Churchill besloten de Engelsen door te vechten, ofschoon ze wisten, dat ze zware offers moesten brengen. De luchtslag boven Engeland deed de Duitsers tijdelijk afdeinzen. Hitler gaf het plan op om door troepenlandingen op de Engelse kust dat land te veroveren.

Een dag voordat de luchtslag boven Engeland begon, deden de Italianen hun eerste aanval op de Britse posities in Noord Afrika. Maar in december 1940 ontketenden de Engelsen in Noord Afrika hun eerste tegen-offensief tegen Italianen en Duitsers, die onder leiding van Generaal Rommel stonden. Heen en weer golfde de strijd in Noord-Afrika. Op 28 oktober opende Mussolini een reeks moeilijkheden met Griekenland; ook daar brak de oorlog uit. De Italianen kregen er zo van langs, dat Hitler Duitse troepen moest sturen om hen te helpen. Ook Joegoslavië werd in de strijd betrokken, en door de Duitsers bezet.

Reeds in mei 1940 zonden de Engelsen geëscorteerde convooien van vrachtschepen over de wereldzeeën; in de herfst van 1940 ontbrandde de duikbotenoorlog in de Atlantische Oceaan.

Maar de ring om Duitsland werd desondanks dichter en sterker. Op 10 april 1941 bezetten de Amerikanen (tijdelijk) Groenland.

Op hoge golven

De zomer van 1941 was in 't land. De dagen waren lang en zonnig. Dirk vond, dat het tijd werd uitvoering te geven aan zijn plan. Terug naar Engeland, dat was het tweede deel van zijn opdracht.

Willem was intussen van de schotwond hersteld, maar zijn rechter-arm zou nooit meer helemaal in orde komen, hadden de dokters gezegd. Het ellebooggewricht was vernield. Lichte voorwerpen kon hij met de rechterhand nog wel optillen, maar als hij probeerde kracht te zetten, sloeg het scharnier van de elleboog door. David Cohen verlangde er steeds vuriger naar, dienst te nemen bij de Royal Air Force. Hij werd ongeduldig:

'Over een paar maanden is de oorlog misschien afgelopen', zei hij, 'dan heb ik nooit meer de kans om vliegenier te worden.'

De drie vrienden hadden besloten, dat ze *samen* zouden proberen naar Engeland te komen.

Ze waren het met elkaar er ook over eens, langs welke weg ze naar Londen zouden reizen. Lang hadden ze gearzeld, voordat ze de keus deden. Aanvankelijk waren ze van plan geweest de zuidelijke route te wagen, maar er gingen geruchten, dat de Duitsers de contrôle op de grens tussen bezet Frankrijk en Vichy-Frankrijk hadden verscherpt. En zelfs wanneer Engelandvaarders die grens ongehinderd hadden kunnen passeren, loerden de gevaren in de rest van Frankrijk met onverminderde kracht. De bevolking van Vichy-Frankrijk was weliswaar op de hand van de geallieerden, maar onder de gendarmerie waren dienstkloppers, die, als het erop aan kwam, nog lastiger waren dan de Duitsers zelf. En er kraaide geen haan naar, wanneer zo'n Franse koddebeier een gepakte Engelandvaarder de Duitsers in handen speelde.

Willem had door zijn vele contacten in het land kennis kunnen maken met een groepje mensen, die een nieuwe weg naar Engeland meenden te hebben ontdekt. Over de Noordzee. Per kano. Er waren al Engelandvaarders aan de overkant gekomen, die op deze hachelijke wijze het grote water hadden weten over te steken. Waarom zouden Willem, Dirk en David het niet eveneens op deze manier

proberen? Drie dagen en nachten stevig doorpeddelen – ze waren jong en sterk en zagen niet tegen zo'n karweitje op. Alleen Willem keek bedenkelijk, toen ze over deze tocht spraken.

'Met die half-lamme rechterarm van mij kan ik niet voldoende kracht op de peddel zetten. Jullie moeten maar alleen gaan, ik blijf wel in Nederland. Ik vind het jammer, maar er is nu eenmaal niets aan te doen.'

Maar daar wilden Dirk en David niet van horen.

'Jij gaat met ons mee', zei Dirk beslist, 'stel je voor: een kameraad in de steek laten? Nooit! En tenslotte heb je dat schot in je arm gekregen, toen we samen in doodsgevaar zaten. Ik had net zo goed een kogel kunnen krijgen als jij en dan zou jij me ook niet in de steek hebben gelaten.'

David was het helemaal met Dirk eens; maar het was nu eenmaal zijn natuur om de ernstigste dingen in een grapje te verpakken. Hij zei: 'Willem, je moet beslist mee. Ik had gedacht, we noemen onze kano: De drie Muskietiers. Nou, dan kun je toch niet met maar twee mannen aankomen. De Engelsen zouden vragen: waar is musketier nummer drie?'

'Er waren eigenlijk vier musketiers', zei Dirk, 'Atos, Portos, Miramis en dan was er de clown van het gezelschap, d'Artagnan.'

'Dan ben ik d'Artagnan', zei David, 'maar we gaan met ons drieën.'

De kano werd in de buurt van Alkmaar gekocht. Zeewaardig was het hulkje beslist niet. Er moest heel wat aan vertimmerd worden om het scheepje enigszins geschikt te maken voor een tocht over zee met drie personen. Oorspronkelijk konden er slechts twee man in. Nu de timmerman toch aan het verbouwen was, maakte hij er een waterdicht kastje bij, want er moest toch leeftocht worden meegenomen en andere dingen. De timmerman bracht de kano naar een watertje in de buurt van Petten. Op een rustige dag met weinig wind en nieuwe maan, (want de voornaamste operatie moest onder dekking van het duister geschieden) namen de jongens het hulkje over. Nu moesten ze het over de dijk brengen. Hulp daarbij zou worden verleend door een dijkwachter, die vlakbij de Hondsbosse Zeewering woonde. Die had al een paar keer eerder zo'n gevaarlijk karwei opgeknapt.

Dirk, Willem, David en de dijkwerker trokken het scheepje uit het water.

'Een, twee, hup...' En nu zetten ze hun schouders eronder. De vracht viel erg mee. Maar ze moesten er in het pikkedonker een flink eind mee sjouwen. Zonder de aanwijzingen van de dijkwerker zou het nooit zijn gelukt. Maar hij wist de weg naar de zee zó te kiezen, dat het scheepje af en toe in een vaartje of slootje weer te water kon worden gelaten. Eindelijk, daar was de veilige dijk. Als ze tegen de kruin opzagen, voelden ze het gewicht van het bootje extra zwaar drukken. Maar ze zetten zich schrap en klommen strompelend en steunend tegen de hoogte op. Er was geen wachtpost te zien. Voor hen in het duister kabbelde de Noordzee kalmjes en rustig. Heel ver weg in het land staken de lichtbundels van een paar zoeklichten omhoog, alsof het pilaren waren, die het hemelgewelf schraagden.

Van de dijk af omlaag ging het vlotter. Het strand was bereikt, zo dadelijk konden ze in zee steken. Ze namen afscheid van de dijkwerker. Die zei, dat het voor hem nauwelijks de moeite was geweest.

Boven zee waren wat sterren zichtbaar.

'Zorg maar, dat je vannacht dat sterrebeeld zo'n beetje rechts van je hebt, en morgennacht ook... overdag kijk je op je horloge om te zien in welke windstreek de zon ongeveer moet zijn en vertrouw maar niet teveel op het kompas, want dat is speelgoed. Stuur maar

een beetje zuidelijker dan pal west, je kunt je koers ook nog op dit kompas controleren, maar denk erom, alleen je horloge en de zon zijn betrouwbaarder.'

Ze duwden het bootje door de branding.

'Een, twee..., een, twee... een, twee...' ze peddelden rustig in westelijke richting. De stilte van de nacht nam hen nu geheel op, als een dikke deken. Het vaderland lag achter hen. Voor hen lag een groot en verlokkelijk, maar ook gevaarlijk avontuur. Zou de zee kalm blijven? Zouden ze niet uit de koers raken? Hoe lang zouden ze moeten peddelen voordat ze weer land zouden zien?

De nacht scheen eindeloos. Ze hielden zoveel mogelijk zuidwestelijk aan, zoals hun was gezegd, maar ook al waren ze geen bevaren zee-lui, ze begrepen toch wel, dat de stroom langs de kust en de wind hen een flink eind zouden doen afdrijven van de richting, die ze zich voorgenomen hadden te zullen gaan.

Dirk en Willem spraken weinig. David was mededeelzamer. Die was op een gegeven ogenblik zelfs begonnen het schone lied van de zeven kikkertjes aan te heffen.

'Schei uit', beet Dirk hem toe, 'je weet nooit wat voor Duits tuig op of onder zee rondzwerft. Als die ons horen, zijn we zuur.'

Dirk dacht aan de tocht over de Noordzee, die hij had gemaakt in de meidagen van 1940. Toen had hij toch wel in paniek gehandeld. Nu echter was hij volgens een weloverwogen plan in zee gestoken. Maandenlang had hij zich in de omstandigheden van deze tocht kunnen indenken. Nu hij in het wrakke hulkje op de baren dobberde, was het avontuur groter dan destijds. Maar wat was er veel veranderd sinds die meidagen van 1940. Toen braken de bruine horden van Hitler zich als een niet te stuiten stortvloed door de verdediging van West-Europa heen. Nederland werd onder de voet gelopen, in goed vijf dagen tijds. Het Koninklijk Huis en de Ministers moesten naar Londen vluchten. De vijand heerste in het verwoeste en geschonden land. De bevolking was radeloos. De Duitsers stonden van Bergen in Noorwegen tot vrijwel aan de voet van de Pyreneeën. Hoe zou men ze ooit terug kunnen drijven?

En nu, ruim een jaar later, scheen het getij reeds gekeerd. Engeland was niet op de knieën gegaan. Het vocht door. Het werd elke dag sterker. Amerika was niet in de oorlog als oorlogvoerende betrokken, maar het was toch wel het arsenaal der democratie. Overal op het

bezette vasteland groeide het verzet, langzaam, maar het groeide... In Frankrijk, in België en Nederland, in de Scandinavische landen zo goed als in de bezette landen van Oost-Europa.

Nu was hij wéér op weg naar Engeland. Met twee vrienden. Hij verlangde er naar de Kreeft te ontmoeten en hem te vertellen van de heldhaftige strijd der Nederlanders. Hij wilde met Gerard van Reuve spreken. Die moest de pers van de hele wereld inlichten, zodat iedereen tot in de verste hoeken der aarde zou weten, dat de Nederlanders niet versaagden, nu minder dan ooit.

Voortgedreven door de vaart van zijn eigen gedachten was Dirk sneller gaan roeien. Het scheepje dobberde wild op de golven.

‘Hé, zeg?’ riep Willem, ‘wat krijg je plotseling een haast. We moeten gelijkmatig blijven lepelen, want anders kieperen we om.’

‘Dirk oefent alvast voor de wedstrijd Oxford-Cambridge’, grinnikte David Cohen, ‘weet jullie, waar ik net aan zat te denken? Moet je horen. Hitler heeft mij willen uitroeien, en daarom dacht ik: ik kan beter weggroeien. Gijn, hè?’

Schuin achter hen begon de hemel lichter te worden. De zon ging op.

‘Zoals we op het ogenblik liggen, liggen we goed’, zei David, ‘want de zon komt nog steeds in het oosten op, daar hebben de Duitsers nog niks aan kunnen veranderen. De zon achter ons, dus we varen westelijk.’

‘Tenminste op het ogenblik’, zei Willem, ‘het kan best wezen, dat we de hele nacht in een cirkel hebben gevaren... achter ons ligt Nederland, maar ik zie er niets meer van.’

De zon was nu boven de kim en klom langzaam hoger. Eindeloos strekte de onafzienbare watervlakte zich om hen uit. Er was wat meer wind komen opzetten, maar het briesje zat in de goede hoek, zodat ze hun scheepje gemakkelijk op de golven konden houden.

‘Stom, dat we geen mastje met een lapje zeil hebben meegenomen’, mopperde Willem, ‘met dit windje er achter zouden we opschieten.’

‘Nu zullen we moeten blijven peddelen totdat we een ons wegen’, bromde David.

Ze roeiden onvermoeid verder. Slechts af en toe rustten ze om beurten om een hapje van de schaarse mondvoorraad te eten.

‘Hoe lang zou het nog duren?’ vroeg David.

Willem giste, dat ze nog zeker twee dagen en twee nachten onder-

weg zouden moeten zijn. Dirk meende, dat ze eerder aan land zouden komen. Gaandeweg was er wat meer golfslag gekomen. De kano wipte van de ene golfkop door het dal van water naar de andere golf. Ze schoten nu beslist minder snel op.

Ze zaten met hun scheepje boven op de top van een flinke golf, toen David plotseling uitriep:

‘Verroest, ik dacht, dat ik zo-even in de verte iets zag... hier deze kant uit’, en hij wees in noord-westelijke richting.

‘Kan nooit land zijn’, zei Dirk.

‘Wie zegt dan, dat ik land heb gezien?’ vroeg David, ‘ik heb iets anders gezien. Iets oranje-achtigs met een zwarte vlek erop,’ ‘misschien een boei.’

‘t Kan ook een zeemijn zijn. We zullen nu wel tussen de mijnen-velden zitten. Het is uitkijken geblazen.’

Maar toen het scheepje weer op zo’n golf reed, zagen ze alledrie, dat het geen boei en ook geen zeemijn was.

‘Het is een rubberbootje’, riep David.

‘Een vlot’, zei Willem.

‘Een dinghy’, zei Dirk deskundig, ‘een opblaasbaar rubberbootje, dat de vliegers van de R.A.F. gebruiken als ze op zee een noodlanding hebben moeten maken en de kist moeten verlaten. Er zit een man in.’

Ze stuurden nu in de richting van het rubberbootje, de kano schommelde vervaarlijk onder deze manoeuvre. Maar ze slaagden erin met een grote boog langs zij te komen.

‘Hallo Navy’, riep de Engelsman.

‘Hallo Airforce’, riep Dirk terug.

‘Wie zijn jullie?’

‘Drie Hollanders, we zijn hem gesmeerd. Nu zijn we op weg naar Engeland. En wie ben jij?’

‘Boordschutter Sam Parkinson van de Bommenwerper Lancaster 207, vannacht op thuisreis van Berlijn hebben we een klap gehad van het afweergeschut. Alleen de schipper van de kist en ikzelf hebben er het leven afgebracht. We zijn in de richting van Engeland gehinkt maar we verloren steeds meer hoogte. ‘We zullen eruit moeten, Sam’, zei de schipper. We gooiden deze dinghy uit en toen sprongen we zelf. Ik heb de schipper niet meer gezien. En ikzelf zit al uren te vechten tegen een lek, dat in de rubberbodem van deze opgeblazen worst is gekomen. Ik schep al uren en uren, maar wat ik er van boven uithoos, komt er van onderen weer even hard in terug en de Noordzee is zo groot. Kan ik bij jullie aan boord komen?’

‘Ik ben bang, dat we het niet houden’, riep Willem terug, ‘vier man is teveel voor zo’n kleine kano.’

‘Als ik maar een uurtje bij jullie voorop kan zitten, dan kan ik het gat in de bodem van de dinghy wel plakken. Maar eerst moet het water eruit, en dan moet de rubber goed droog zijn.’

‘Proberen maar’, riep Dirk.

De Engelsman stapte over. Hij trok de dinghy aan een touw dichterbij. Toen trok hij het lichte geval een eind uit het water. Het rubbervlot liep nu leeg. In de bodem zat een scheur van een goede vijf centimeter lengte.

‘Dat repareer ik makkelijk’, zei de Engelsman. Hij lachte breed en zei:

‘Zeg, weet jullie nou aan welk boek me dit avontuur doet denken? Drie man in een boot.’

‘En we zijn met ons vieren’, zei Willem.

‘Jawel’, zei de Engelsman droogjes, ‘maar in dat boek was er ook een hond bij. Drie man in een boot, om niet te spreken van de hond.’

‘Hoever zijn we nog van Engeland?’

‘Veel te ver om te lopen’, grijnsde Sam, ‘en als je het moet roeien is het nog altijd meer dan honderd mijl, als ik het goed berekend heb. Maar ze zullen ons wel komen halen.’

‘Halen?’ vroeg Willem.

‘Tuurlijk’, zei Sam, ‘voordat we de kist verlieten, heeft de schipper

per radio meegedeeld, dat we zouden springen. Ze zijn natuurlijk al aan het zoeken; mijn enige angst, toen ik in die dinghy zat was, dat de Noordzee er eerder zou zijn dan de reddingsploeg.'

Toen de dinghy was gerepareerd stapte Sam over. Hij bond een touw aan de kano.

'We blijven bij elkaar, hoor, voor wat hoort wat.'

Nu ze een redelijke hoop mochten koesteren, dat ze spoedig zouden worden opgepikt, namen de jongens er hun gemak van. De dinghy met een zeiltje op voer voor hen uit. Zachtjes hobbelden ze voort. Sam deelde scheepsbeschuit en cigaretten uit. Heerlijk, die scherpe smaak van Engelse tabak. De prikkelende geur scheen de vermoeidheid te verdrijven.

'Stil eens', zei Sam, 'ik geloof, dat ik iets hoor.'

Een vaag gebrom in de verte leerde hen, dat er een vliegtuig in de buurt moest zijn.

'De reddingsbrigade', zei Sam; uit een tas in het rubbervlot haalde hij een soort fakkel tevoorschijn. Het gebrom kwam dichterbij. Ze zagen in de verte een stip. Het vliegtuig vloog laag en draaide voortdurend cirkels.

'Het is één van ons', riep Sam, 'en hij zoekt.'

Hij smet de fakkel met een grote boog een flink eind van de scheepjes af. Ze hoorden een sissend geluid. Toen steeg van de plaats, waar de fakkel op het water was gekomen, een zwarte kolom rook omhoog.

'Mooi werk', prees David, 'knap gevonden.'

De rook werd dikker, de kolom steeds hoger.

'Hij heeft ons gezien', riep Sam opeens verheugd, 'kijk maar, hij zet koers hierheen.'

Het vliegtuig kwam heel laag over. Ze zagen de piloot in de cockpit zitten. Hij draaide een paar korte cirkels om hen heen. Elke keer, als hij in de korte bocht lag, wuifde de piloot naar de bootjes. Daarop verdween hij snel in westelijke richting.

'Nou mannen', zei Sam, 'ga maar rustig met je handjes over elkaar zitten. Ze weten nu waar we zijn. Zo meteen komt de taxi ons halen.'

Na een uur naderde uit het westen een snelle boot.

'Een speedboot', expliceerde Sam, 'de Navy komt ons halen. Goeie, ouwe Navy.'

Met een enorme boeggolf en de snelheid van een spoortrein schoot

de boot op hen af. Toen stopte hij, maakte een grote boog met afgezette motor om hen heen en kwam naast hen liggen.

‘Overspringen’, commandeerde de luitenant, die voorop stond en bevelen gaf.

Eén voor één sprongen ze over. De matrozen sjorden de dinghy aan boord. De kano bonden ze stevig vast aan het achterhek.

Dirk was de laatste, die aan boord kwam. Hij stapte met uitgestoken hand op de luitenant toe.

‘Mijn naam is Dirk Poldervaert’, zei hij, ‘wel, goeie grutjes, hoe is het mogelijk, dat is Simon Phillips... de broer van John, met wie ik in de Home Guard was.’*

‘Ha, die Dutchman’, riep Simon, want hij was het inderdaad, ‘weet je nog, dat we bij mijn vader en moeder thuis hebben zitten fantaseren?’

‘Of ik het weet’, zei Dirk verheugd, ‘zo groot is de wereld en toch zo klein, dat we elkaar midden op de Noordzee moeten ontmoeten. Dat is een dag om nooit te vergeten.’

‘Het is vandaag 22 juni 1941’, antwoordde Simon, ‘inderdaad een dag om nooit te vergeten. We hebben zo-even op de radio gehoord, dat Hitler vanochtend in de vroege Rusland is binnengevallen... Rusland en Duitsland zijn nu met elkaar in oorlog en wij zijn bondgenoten van Rusland.’

* Zie ‘Tussen speurders en spionnen’ blz. 122

In 1812 begon Napoleon zijn veldtocht op de 22e juni. Honderd-negenentwintig jaar later, eveneens op 22 juni, opende Hitler zijn veldtocht tegen Rusland.

De gelijkheid van datum is geen toeval. De winter in Rusland is lang, en de zomers zijn kort. Gedurende de korte tijd van mooi weer moet een invaller zien te slagen.

's Nachts om drie uur vernietigden Duitse bommenwerpers 45% van de luchtvloot der Sovjets op hun bases.

In vier vernietigende slagen, die ruim 3 maanden in beslag namen, rukten de Duitsers op tot op minder dan 100 km. van Moskou. De Sovjet-regering verhuisde naar Koejbisjef aan de Wolga. Alleen Stalin bleef in Moskou.

De winter viel in en verlamde de bewegingen der Duitse legers.

De Russen deden verwoede tegen-aanvallen en slaagden er begin december in de Duitsers op verschillende punten terug te drijven.

Midden december nam Hitler het opperbevel over het leger op zich. De Duits-Russische oorlog betekende, dat de Duitsers de sterkte van hun troepen in het westen tot een vierde verminderden. De Duitsers vielen Rusland aan met ruim twee miljoen man, 60.000 vechtwagens, dertien gemotoriseerde divisies van 15.000 man elk en ongeveer 3200 vliegtuigen.

In Engeland terug

Nooit zouden Dirk, Willem en David de dag vergeten, dat ze, na hun terugkomst in Engeland, door Koningin Wilhelmina werden ontvangen. Elke Engelandvaarder viel deze eer te beurt. Dagen tevoren, toen ze de mededeling hadden ontvangen, dat ze werden verwacht, waren de jongens al zenuwachtig. Voor hen had Hare Majesteit een hele middag vrijgehouden. Zij wilde precies op de hoogte worden gebracht van wat er in het vaderland leefde. Hoe moest je de Koningin aanspreken?

‘Je zegt gewoon Majesteit, maar je kunt de Koningin ook deftig met Mevrouw aanspreken’, zei David; hij was het zenuwachtigst van alledrie.

Ze werden een half uur tevoren in een oud huis op Eaton Square ontvangen door een vriendelijke man, die hen op hun gemak stelde met allerlei verhalen over andere Engelandvaarders.

‘Stel je voor’, zei hij, ‘er is hier onlangs een knaap gearriveerd, achter uit Twente vandaan. Een jongen van een jaar of zestien, hoogstens zeventien denk ik. Nou, als jullie hoort hoe die knaap uit Nederland is weggekomen, dan geloof je het niet. Hij is om te beginnen naar Zwolle gelopen. In zijn hele leven was hij nog nooit uit zijn dorp weggeweest, dus die knaap kwam in Zwolle en zei elke seconde tegen zichzelf: tjonge, wat een enorme stad is dat... dat is nou wat de meester op school een wereldstad noemt. In een trein had hij nog nooit gezeten en dat je daarvoor kaartjes moest kopen, was ook nog nooit tot zijn hersens doorgedrongen. Hij liep dus gewoon door de controle heen en ze dachten, dat het zo hoorde, dus ze lieten hem begaan. In de trein kwam de conducteur om zijn plaatsbiljet te controleren. Dat had hij dus niet. ‘Waar moet U naar toe?’ vroeg de man. De knaap antwoordde: ‘Ik moet naar Engeland.’

‘Schei uit’, lachte David Cohen, ‘zulke onzinverhalen kan ik ook verzinnen, maar ik wil niet proestend van het lachen bij de Koningin komen.’

‘Het is de zuivere waarheid’, zei de man, ‘het is precies hetzelfde verhaal, dat die jongen de Koningin heeft verteld. Goed dan, die

conducteur in de trein was geen beroerde vent, en zeker geen verrader. Hij keek de knaap uit Twente eens aan, en gaf hem toen een kaartje tot Maastricht. Hij legde hem precies uit, waar hij moest overstappen en tenslotte zei hij: 'En als je nou in Maastricht bent, dan vraag je maar verder.' De knaap kwam met zijn onnozelheid in Maastricht en toen zei iemand, dat hij om naar Londen te komen in zuidelijke richting langs een landweggetje moest lopen. Dat deed hij. En zo is de slome slimmeling door België en Frankrijk en Spanje gewandeld. Daar hebben ze hem op een vliegtuig gezet en zo kwam hij hier in Londen.'

'Niet te geloven', zei Dirk, 'waar sommige mensen hun leven mee verspelen, dat volbrengen anderen alsof het een wisselwasje is.'

'Het mooiste komt nog', zei de man, 'toen de knaap bij de Koningin was geweest, kwam hij hier weer in de kamer terug. 'Hoe vond je het?' vroeg ik hem, en hij zei glashard: 'Niks an hoor. Bij mijn vader en moeder thuis hebben we mooiere meubels dan er hier staan en de Koningin had niet eens zo'n appel in haar hand.' Hij bedoelde de rijksappel, waarmee Hare Majesteit wel eens op ouderwetse schilderijen staat afgebeeld.'

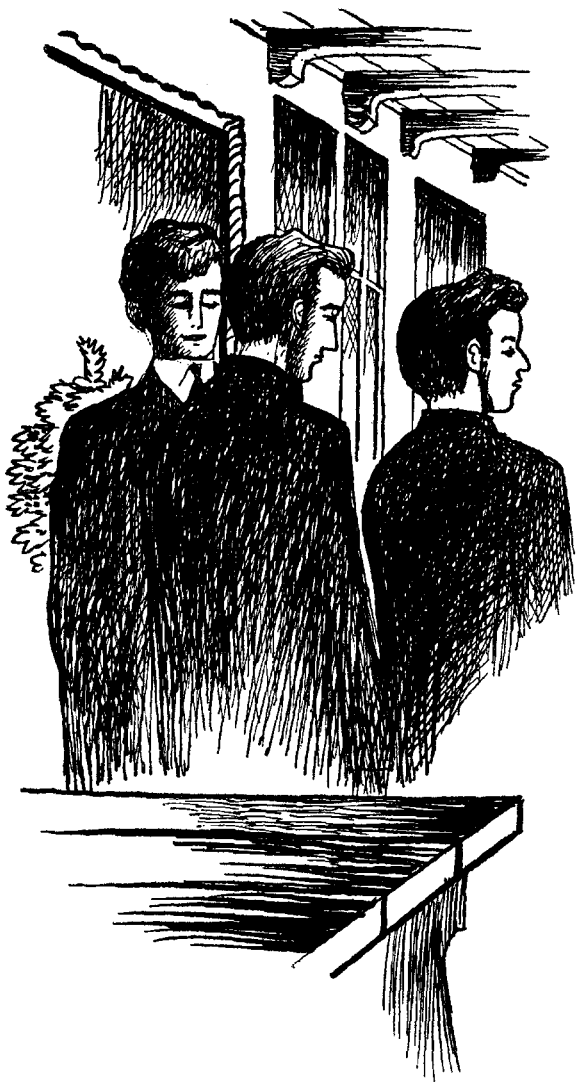
Zo pratend stelde de vriendelijke man hen volkomen op hun gemak. Toen ze eindelijk tot de grote ruime kamer werden toegelaten, voelden ze geen ziertje zenuwachtigheid meer.

Het eerste wat Dirk dacht, toen hij Koningin Wilhelmina zag, was: 'Gunst, ze lijkt op mijn moeder.' Later hoorde hij van Willem en David, dat die precies hetzelfde hadden gedacht.

Het onderhoud duurde heel lang, maar de tijd vloog om. De jongens moesten praten. Koningin Wilhelmina luisterde zeer aandachtig. Af en toe stelde ze een vraag, waardoor de jongens enkele bijzonderheden nader konden toelichten. Wat hen met grote bewondering vervulde was, dat de Koningin zo nauwkeurig op de hoogte bleek van alles wat er in Nederland gebeurde.

Toen ze laat in de middag weer op straat stonden, zei Willem: 'We hebben, toen we nog ginder in Nederland waren, wel eens tegen elkaar gezegd: daar in Londen begrijpen ze er niks van. Maar nou ik met Hare Majesteit heb mogen spreken, zal ik dát nooit meer zeggen. Wat een vrouw.'

David vooral was diep onder de indruk. De Koningin had hem gevraagd, of hij nog wel eens wat van zijn familie hoorde. Toen hij had

verteld wat in de Amsterdamse Joodse buurten was gebeurd, had de Koningin de handen voor het gezicht geslagen. Een paar minuten had ze zo stil gezeten, alleen met een groot stuk verdriet.

‘Ik had moeite haar geen zoen te geven’, zei David en hij had tranen in de ogen van aandoening, ‘maar ja, als je ongevraagd je eigen

staatshoofd zoent, dan is dat majesteitsschennis en daar staat in oorlogstijd de doodstraf op.'

Dat was nou echt iets van David Cohen, om zijn diepe ontroering te verbergen achter een grapje.

Twee dagen bleven de jongens nog in Londen, toen werden ze weer op Eaton Square ontboden. Hare Majesteit was er nu niet. Die woonde in een kleine villa ergens op het land, in de buurt van de Theems. Het huis op Eaton Square diende als ontvangst-gelegenheid. Maar de vriendelijke heer was er wel. Hij had hen laten ontbieden, omdat hij hun een boodschap had over te brengen. Die kwam hierop neer, dat de Koningin van Dirk en Willem een zeer uitvoerig geschreven rapport wilde hebben, waarin precies alles moest worden vermeld wat zij in Nederland hadden ondervonden. Ze waren volkomen vrij om in dat rapport alles te zetten wat zij wilden en ze behoefden ook niet bang te zijn om de dingen, die ze niet goed vonden, rechtuit bij de naam te noemen.

'Alleen een rapport van Willem en Dirk', pruilde David, 'hoor ik er misschien niet bij?'

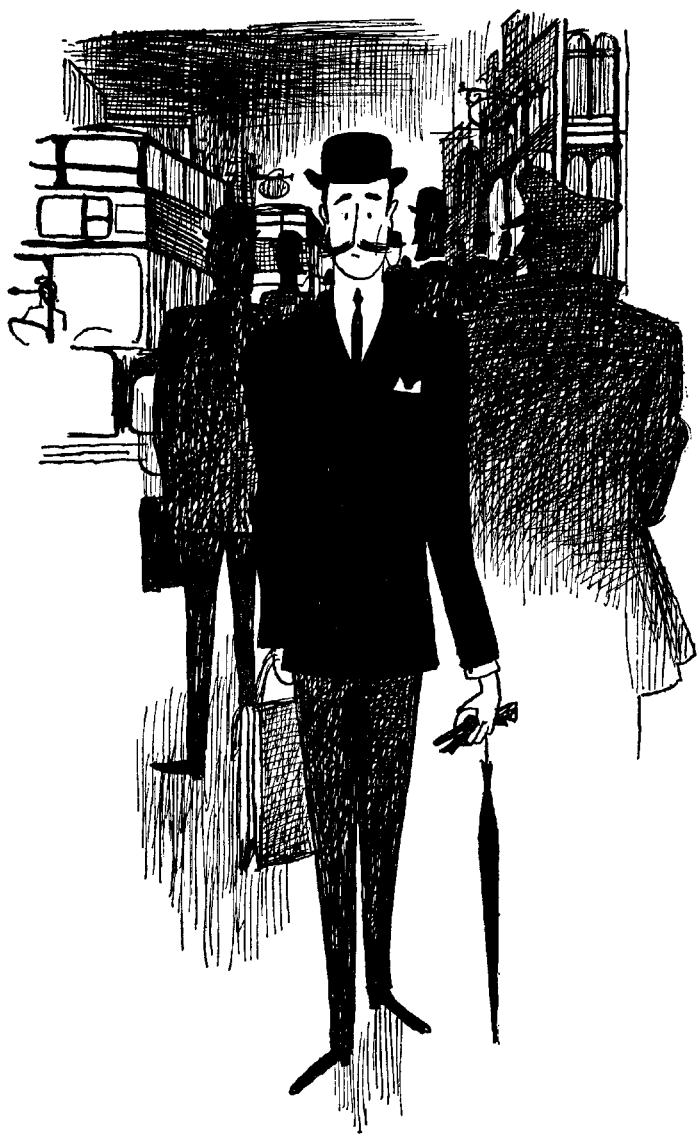
'Kalm jij', zei de heer, 'je hoort er veel meer bij dan je denkt, en ik zal je zeggen waarom.'

David, die immers bij de R.A.F. wilde gaan, zou over een paar dagen een oproep krijgen om zich naar een trainingskamp ergens in het noorden te begeven.

'Ik kan je de naam wel zeggen, maar denk erom: mondje dicht. Het kamp ligt bij het dorpje Ripon, in Yorkshire, dat is een uur of acht sporen van Londen af.'

Het was nu zo geregeld, vertelde de heer verder, dat David de eerste maanden 's avonds veel vrij zou kunnen hebben. Dirk en Willem zouden in datzelfde dorpje Ripon een kamer moeten huren om daar in alle stilte en afzondering aan hun rapport te werken. En 's avonds zouden ze hun rapport dan met David kunnen bespreken. 'Dat is een fantastisch plan', zeiden Dirk en Willem. Met de Kreeft was alles al geregeld, zei de heer. Ze konden over een dag of drie, vier wel vertrekken, dacht hij.

Voor Willem en David was Londen geheel nieuw. De enorme uitgestrektheid van de stad imponeerde hen. Diep waren ze onder de indruk van de verwoestingen, die de bombardementen hadden aan-

gericht. Nog altijd kwamen Duitse vliegtuigen over om Engelse steden in puin te gooien, maar niet altijd was Londen het doelwit van hun aanvallen. Coventry werd vrijwel geheel vernietigd. Birmingham werd geteisterd, havensteden hadden het zwaar te verduren. De Engelsen hielden hardnekkig vol. Ze wilden deze oorlog niet verliezen. Koste wat kost moesten ze standhouden om dan later, als ze hun krachten hadden herwonnen, een uitval te doen naar het vasteland van Europa om de onderdrukte volkeren te bevrijden. Maar zelfs de blijmoedigste optimist kon zich niet ontveinzen, dat de toestand allesbehalve rooskleurig was. De Duitsers stonden ver in de Balkan en in Noord Afrika. Ze teisterden de koopvaardij met hun duikboten. Al werden de Britten door de wil om te winnen, overeind gehouden, ze begrepen zeer goed, dat het nog vele jaren zou kunnen duren voordat de wrede vijand verslagen zou zijn. Het gehele leven in Engeland had een grimmig aanzien. Soberheid was het eerste gebod. Vooral nu Duitsland de oorlog aan Rusland had verklaard. Rudolf Hess, de rechterhand van Hitler was per vliegtuig naar Engeland gekomen. Hij zat gevangen. Wat kwam hij doen? De mensen fantaseerden van alles. Hitler had (vertelden ze), voordat hij tot de aanval op Rusland overging, door zijn afgezant Rudolf Hess in Engeland laten informeren, of de Engelsen bereid waren vrede te sluiten om samen dan met Duitsland Rusland te overvallen.

'No', had Churchill geantwoord, en hij had Rudolf Hess meteen in de gevangenis laten zetten.

De eerste weken van de oorlog tussen Duitsland en Rusland zag het er voor de Russen zeer slecht uit. De Duitsers vielen op een aantal punten tegelijk aan, en de Russen, die blijkbaar van plan waren, op elke vierkante meter grond te vechten – in plaats van zich in het uitgestrekte gebied van Rusland terug te trekken zoals ze ten tijde van Napoleon hadden gedaan – verloren mannen bij tienduizenden. Van Amerika en Engeland moesten wapens komen, wapens voor Rusland. Tanks, ammunitie, geweren, mortieren, vliegtuigen en zo meer. Dat betekende voor Engeland: nog harder werken en nog meer ontberen, nog groter soberheid in de leefwijze.

Anders dan Willem en David, zag Dirk Londen telkens in vergelijking met de stad, zoals hij die had gekend, toen hij een half jaar geleden als geheime parachutist was vertrokken. In goed zes maanden

tijds was er enorm veel veranderd. Maar het meest veranderd vond Dirk de Nederlanders, die in Engeland woonden. Een half jaar van zeer gevaarlijk leven in het bezette gebied lag achter hem. Een tijd van zeer nauwe aanraking met een hard, meedogenloos bestaan, maar ook een prachtige periode van samenwerking met mensen, die niet kletsten, maar daadwerkelijk alles op het spel zetten om de bevrijding dichterbij te brengen.

Bitter ondervond Dirk de tegenstelling tussen dit heldhaftige leven in het vaderland en de betrekkelijk gemakkelijke rust van het Nederlandse wereldje, dat hij bij zijn terugkomst in Londen aantrof. Hij had ook zijn oude vriend, de journalist Gerard van Reuve weer ontmoet. Die zat nog steeds braaf in het hokje van het Algemeen Nederlands Persbureau in het Britse Ministerie van Informatie en daar voorzag hij plichtsgetrouw de buitenlandse pers van nieuws over Nederland.

‘Ik kom hier de grote jongens uit het vak elke dag tegen’, zei Gerard, ‘Quinten Reynolds en Edgar Mowrer en Knickerbocker en noem nog maar zo een paar beroemdheden uit de wereldjournalistiek op. Die knapen gaan er op uit. Ze kruipen in vliegtuigen, die boven Berlijn bommen uitgooien. Ze willen hun lezers een waarheidsgetrouw verslag geven van wat er allemaal gebeurt. En ik? Ik heb een routine-baantje, ik ben een soort veredelde kantoorbediende, meer niet. In het begin dacht ik: Tjonge, wat is dit een belangrijke baan. Je bent als het ware de spreekbuis van ons land voor de hele wereld. Maar dat nieuwtje is er allang van af, hoor. Ik geef gestencilde papiertjes uit met mededelingen van de regering erop. Ik kom ’s morgens op tijd en ga ’s middags netjes op tijd weer weg.’ ‘Jou bevalt het leven in Londen dus ook niet erg?’ vroeg Dirk. ‘Helemaal niet’, zei Gerard, ‘ik erger me tegenwoordig aan alles en het meeste nog aan die landgenoten van jou en mij, die hier aan de Theems zijn aangespoeld. Och, ze zullen het allemaal wel goed bedoelen, hoor, daar twijfel ik niet aan, maar het is zo klein en zo pietepeuterig. Ze leven te dicht bij en op elkaar. Ik noem het in een gallige bui: Katwijk aan de Theems. Ze weten precies wat de Minister-President vanmorgen tegen zijn kapper heeft gezegd en dat de Minister van Financiën vanmiddag bij de lunch een kwaad gezicht trok. Ze zitten in het Netherland House en leuteren naar vaderlandse zede...’

‘Het Netherland House?’ vroeg Dirk.

‘Het clubhuis van de Nederlanders hier. Je eet er goed en je roddelt er nog beter. Wat kun je meer verlangen om de oorlog te vergeten?’ Dirk ging in dat Netherland House koffie drinken. Hij vond er een sfeer van welgedaanheid. Och ja, iedereen was wel van goeden wille. Bij velen was die wil zo voortreffelijk, dat ze in hun eentje een soort voorgedij-gevoel ontwikkelden, wanneer ze aan het bezette gebied dachten. Ze leefden blijkbaar in de waan, dat in Nederland alleen maar onmondige kinderen woonden. Ze bedachten uitvoerige plannen, waarmee ze Nederland gelukkig zouden maken, als het eenmaal bevrijd zou zijn. Dirk dronk er een kopje koffie met de Kreeft. Het weerzien met Overste Lagerwei was zeer hartelijk geweest. Nu hij weer terug in Londen was en de Kreeft op de hoogte had gebracht van de wijze, waarop hij zich in Nederland van zijn geheime opdrachten had gekweten, was hij gaandeweg de officier als een oudere broer gaan beschouwen tegenover wie je zonder reserve je hart kunt uitstorten.

‘Ik vind het hier een raar soepje’, zei Dirk, ‘die lui *voeren* geen oorlog, die *vieren* oorlog.’

‘Ik ken dat gevoel’, zei de Kreeft, ‘alle Engelandvaarders ondergaan hetzelfde. Ze komen uit een land van barre nood en lijfsgevaar. En nu zijn ze in Londen, waar bij alle soberheid toch van alles te koop is. Ze hebben, toen ze nog aan de overkant in de benauwenis zaten, Londen geïdealiseerd. Ze hebben zich voorstellingen van de mensen gemaakt, die nu eenmaal niet met de werkelijkheid kunnen kloppen, omdat een gewoon mens nu eenmaal niet vierentwintig uur per dag en elke dag opnieuw een held kan zijn.’

‘Kan best wezen’, zei Dirk, ‘maar ik krijg gewoon de kriebel als ik al die gewichtige mannetjes hier zie, die haarfijn aan het uitknobbelen zijn, hoe ze straks Nederland zullen gaan bedillen en betuttelen. En alles concentreert zich om het gebouw waar de hele regering van het grote Koninkrijk der Nederlanden aan een paar verdiepingen genoeg heeft. Het Stratton House. Ik denk wel eens: één minuut in het bezette gebied is leerzamer dan een jaar Stratton House.’

De Kreeft grijsde breed:

‘Den Doolaard, de schrijver, die hier ook rondbaviaant met zijn vrouw, heeft er een mooi ulevelrijmpje op gemaakt. Ik heb het met

grote letters laten drukken en het hangt nu tegenover me in mijn kamer. Als ik achter mijn bureau zit, kijk ik erop en duizend keer per dag herhaal ik:

In Stratton Street

Een hele Piet

Maar op het strand van Scheveningen

Gaat hij een toontje lager zingen.

‘Mooi gezegd’, vond Dirk, ‘maar intussen wou ik, dat ik alvast in Ripon zat, enfin, nog maar een paar dagen dan laat ik dit Katwijk aan de Theems achter mij.

Ripon bleek een van de nietige dorpjes, die verscholen liggen in plooien van het wijde golvende land van het graafschap Yorkshire. Acht uur deed de sneltrein erover om van het rumoerige gemartelde Londen in de rustige streken te komen. Zolang de oorlog woedde, was het in Ripon nog nooit nodig geweest luchtalarm te maken. De oorlog scheen heel ver weg. Maar toen Dirk en Willem een paar dagen in hun nieuwe kosthuis woonden en geleidelijk met de bewoners van het dorp kennis maakten, bemerkten ze, dat ook Ripon voor honderd procent in oorlog was. Terwijl de mannen op het land of in de fabrieken werkten, en de jonge mannen uitgetrokken waren om ver van hun dorp de strijd voor de vrijheid te voeren – deden de vrouwen thuis wat ze konden om de overwinning snel dichterbij te brengen. Duizenderlei kleine karweitjes van de oorlogsproductie was als huis-industrie over het platteland verdeeld. In alle huisjes schroefden vrouwen schroefjes in kleine onderdelen van vliegtuigen, of wel ze voorzagen andere onderdelen van rubberringen, of ze soldeerden met eindeloos geduld ontelbare eindjes draad op een bepaalde wijze aan elkaar. Elke ochtend maakten de auto's van de grote fabrieken hun ronde langs de huizen – werk uitdelen. En elke avond kwam de auto het gereedgemaakte ophalen. Een ogenschijnlijk stil en vergeten dorpje, dat Ripon, zo lagen er duizenden in het wijde land van Engeland ogenschijnlijk te dromen, maar de oorlog werd ook dáár gevoerd, evengoed als op zee, te land en in de lucht. Het was een kant van de oorlog, waarvan de jongens tot dusver geen vermoeden hadden gehad.

In datzelfde dorp leerden ze nog een tweede voor hen onbekende kant van de oorlog zien. Tot hun grote verbazing bemerkten ze

namelijk op een avond, dat het enorme vliegveld vlakbij hélverlicht was. Gewend als de jongens waren aan de strenge voorschriften om elk straaltje licht te weren, verbaasde hen dat geillumineerde vliegveld in hoge mate. Hun verwondering werd nog groter toen een oordovend gerucht van ontelbare zware bommenwerpers de lucht vervulde.

Ze vroegen hun kostjuffrouw wat dit betekende. Die zei alleen maar: 'Amerikanen'.

Ze vond, dat ze met dat ene woord al teveel had gezegd.

David Cohen, die op het vliegveld zijn training ontving, kon hun meer vertellen. De Verenigde Staten van Noord Amerika behoorden niet tot de oorlogvoerenden, maar dit machtige land hield zich geenszins onzijdig van de strijd. Door middel van de Leen en Pachtwet kregen de geallieerden van Amerika onvoorstelbare hoeveelheden oorlogsmateriaal, die ze best konden gebruiken. Tot dat oorlogsmateriaal behoorden: koopvaardischepen. Op de enorme Amerikaanse werven liep elke dag een groot zeeschip van stapel... voor de geallieerden. Zware bommenwerpers kwamen van de lopende band in ongetelde hoeveelheden. Aanvankelijk werden die vliegmachines per schip naar Engeland gebracht. Maar waarom zou men ze niet vliegen? De vliegmachines werden in het inwendige ont-
daan van alles wat maar gemist kon worden. 'Aangekleed' konden ze in Engeland wel worden. Maar in Amerika werd hun buik volgestopt met alles, wat ze maar konden bergen en tillen. En dan stegen de luchtvloten op. Veertig, vijftig machines bij elkaar in één vlucht was volstrekt niet ongewoon. Ze werden allemaal naar de betrekkelijk rustige vliegvelden in het noorden van Engeland gedirigeerd. Eén nacht vliegen, één dag rusten voor de piloten, en dan gingen een paar machines met alle bemanningen weer terug. Nieuwe bommenwerpers halen. Meestal kwamen die eskaders Amerikaanse bommenwerpers midden in de nacht aan en dat was de reden, dat het vliegveld dan zo fel werd verlicht. In Ripon was ook een eskader Spitfires gestationeerd, felle jachtvliegtuigen, die moesten dienen om het vliegveld te beschermen, indien de Duitsers een aanval zouden ondernemen. Het was bij dit eskader, dat David Cohen in training was. Hij was verrukt van de vele dingen, die hij zag en onderging. Binnen enkele weken had hij een aantal spreekwijzen en gezegden van de jachtvliegers overgenomen, die hij dan

met komieke voorgewende onnozelheid letterlijk uit het Engels in het Nederlands vertaalde.

‘Als ik niet voorzichtig ben, zal ik de emmer omschoppen’, zei hij wat een letterlijke vertaling was van een piloten-uitdrukking voor doodgaan. Of hij zei: ‘Nou, toen die motor plotseling weigerde, dacht ik: nou heb ik het gehad’ – en die uitdrukking had eveneens de betekenis van sterven. Piloten maakten veel kwasi-grapjes over de dood.

De commandant van het vliegveld was een fors gebouwde Schot, die op zijn sokken bijna twee meter mat. Hij liep statig rond in zo’n kort Schots rokje, de kilt, en hij liet zich erop voorstaan, dat het geslacht van de Ewers, waartoe hij behoorde, tot de alleroudste adel

van de wereld en omliggende planeten behoorde. Als je hem geloofde, waren er Ewers geweest, nog voor Adam en Eva. Zijn vrouw en kinderen woonden in het Spa-hotel, vlakbij het kosthuis van Dirk en Willem. Als ze een beetje royaal bij kas waren, dronken de drie jongens daar wel eens een kopje koffie. Het was bij zo'n gelegenheid, dat commandant Ewers met hen kennismakte. Hij had reusachtige belangstelling voor hun wederwaardigheden in bezet Nederland.

'Waarom komen jullie dat niet eens een avond in de cantine aan alle mannen vertellen?' vroeg hij.

Dat wilden de jongens wel, maar hun Engels, hoe moest het daar mee?

'Och wat', zei commandant Ewer, 'als ze mijn Schotse dialect verstaan, zullen ze met jullie ook geen moeite hebben.'

Het werd een prachtige avond. De mannen van de R.A.F. en ook de Amerikanen toonden een gretige belangstelling voor alles wat de jongens te vertellen hadden. Ongelooflijk zoveel als die mensen wilden weten.

'Mannen', zo sprak commandant Ewer de manschappen aan het slot toe, 'na wat we vanavond gehoord hebben, begrijpen we eens temeer hoe noodzakelijk het is, dat het vasteland van Europa van het Nazi-beest wordt bevrijd – en dat is onze taak, ook in de komende uren.'

Ook in de komende uren – want onmiddellijk nadat de bijeenkomst was geëindigd, vertrokken tien bommenwerpers om zich elders boven Engeland bij een groot eskader te voegen, dat in de komende nacht boven Duitsland zou gaan bombarderen.

De bemanningen van die tien bommenwerpers stonden bij elkander te babbelen.

'Ik vind het een éng idee', zei Dirk zachtjes tegen Willem, 'die mannen kruipen zo meteen doodbedaard in hun vliegtuigen, terwijl ze weten, dat ergens boven het vasteland de kogels klaar liggen, die zullen proberen hen straks omlaag te halen. En wiskundig zeker kun je weten, dat een aantal van hen niet zal terugkeren.'

'Ze maken grapjes, alsof het een schoolreisje is, waarvoor ze zich gereedmaken', zei Willem.

David, die deze woorden had gehoord, zei echter:

'Vergis je niet, zoveel heb ik er nu langzamerhand wel van begrepen,

dat die kerels zich opvreten van de zenuwen. Maar het zijn Engelsen, dat wil zeggen, ze tonen hun gevoelens nooit in het bijzijn van vreemden. Let maar eens op de soort grapjes, die ze maken, dan weet je hoe geel ze zijn of hoe ze hem knijpen, om het in goed Amsterdams te zeggen.'

Inderdaad, de grapjes waren van een zeer luguber soort.

Eén van de piloten zei tegen een andere, die eveneens mee zou vliegen: 'Zeg, als jij vannacht de emmer omschopt, mag ik dan morgenochtend jouw spek met eieren extra bij mijn ontbijt?'

'Oké', zei de andere grimmig lachend, 'maar mocht jij het vannacht gehad hebben, dan krijg ik je vulpenhouder – leg hem maar voor me klaar bij de baas van de cantine.'

'Oké.'

David zei:

'Het zal wel aan mij liggen, maar ik vind dat een soort gijn waarvan ik moet huilen in plaats van lachen.'

Toen het gebrom van de tien bommenwerpers in de verte was verklonken, wilden Dirk en Willem opstappen.

'Over een goed uur', zei commandant Ewer, 'verwacht ik een veertig bommenwerpers uit Amerika. Hebben jullie zin te wachten totdat ze landen? Maar het kan wel morgenochtend vroeg worden, voordat de laatste binnen is.'

'Graag', zeiden de jongens.

Om één uur 's nachts flitsten plotseling de lichten op de landingsbanen aan. De omtrek van het vliegveld werd eveneens verlicht. Een paar kolossale zoeklichten staken hun lichtpilaren recht omhoog naar de hemel, als een baken.

De eerste machine kwam binnen. Vlot en zonder enige moeilijkheden. De piloot taxiede naar een hoek van het terrein. Kwieke jonge kerels sprongen eruit.

'Hi handsome', zei de piloot tegen commandant Ewer en deze grijnsde.

'Alles in orde?' vroeg commandant Ewer.

'Nee', zei de Amerikaan, 'één van de kisten heeft moeilijkheden. Hij vliegt wel, maar er is iets aan de hand met zijn landingsgestel. Hij heeft het straks pas gemerkt en me per radio op de hoogte gebracht. Ik heb order gegeven, alle andere machines landen eerst,

dan laat de kreupele kist al zijn benzine weglopen en probeert een buiklanding.'

Commandant Ewers gezicht betrok. Wat de Amerikaan blijkbaar luchtig opnam, vervulde hem met diepe bezorgdheid.

'Wat zijn de moeilijkheden?' vroeg hij.

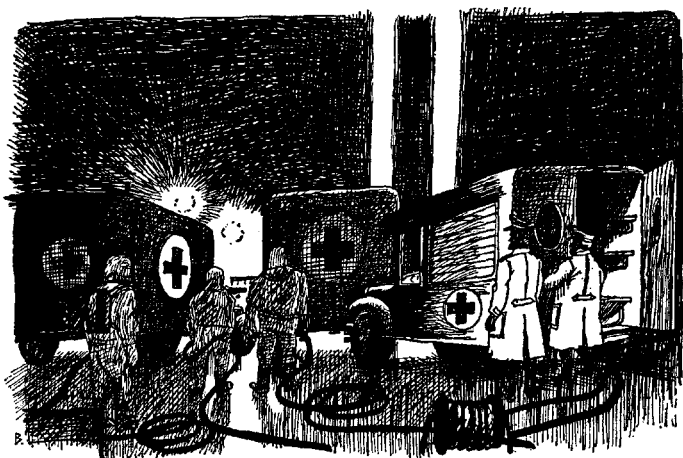
'Voorzover ik het heb begrepen', zei de Amerikaan, 'wil zijn landingsgestel er wél uit, maar het schiet niet door, zodat het niet achter de pal blijft steken. Gevolg: als hij landt, zwikt hij door zijn benen heen. Ze hebben het landingsgestel met de hand weer naar binnen gedraaid – een buiklanding is het enige wat erop zit.'

Later gierden de sirenes van het vliegveld hun oorverdovend gejangk door de nacht. Tientallen brandweerwagens stelden zich naast de landingsbanen op. Mannen in asbestpakken stonden gereed. Verderop wachtten een paar ziekenauto's. De dokters werden gewaarschuwd. Iedereen was tot het uiterste waakzaam en gespannen. Intussen landden de bommenwerpers, de één na de ander, elke vijf minuten streek er eentje op de grond neer.

'Is er vaak een mankement aan een machine?' vroeg Dirk aan de man, die achter het buffet in de cantine stond.

'Altijd', zei die, 'je kunt er vast op rekenen, dat een eskader van veertig kisten er zeker twee onderweg verliest. Meestal wel meer.'

'En de mannen, die aan boord zijn?' vroeg Dirk.

‘Vergeet het maar’, zei de man, en hij haalde de schouders op, ‘dat is nou eenmaal de oorlog. Wat wil je?’

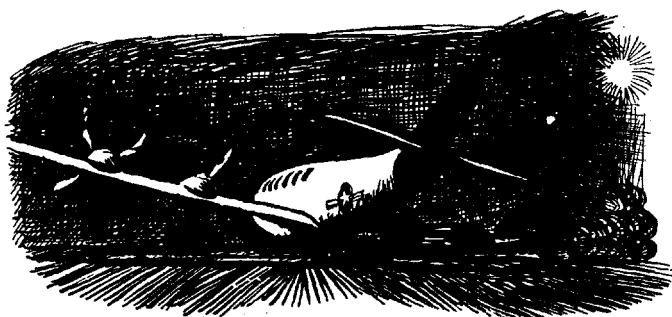
Goeie grutjes, dacht Dirk, en die Amerikaanse vliegers behoren nog niet eens tot een van de oorlogvoerenden, want Amerika is immers neutraal...

De landing van het kreupele vliegtuig liep die nacht echter wonder boven wonder goed af. Het maakte een buiklanding. Het toestel schoof een paar honderd meter over de baan. Je hoorde iets kraken en breken. Toen ging het op één kant liggen, maar de vleugel knapte niet af. Het toestel stond stil. De bemanning sprong eruit.

‘Hi big boys’, riepen ze kwasi-luchthartig. ‘dat was op het kantje af. Volgende keer zullen we beter ons best doen.’

Maar toen ze eenmaal in de cantine zaten te drinken, bleek wel, dat het avontuur hen duchtig had aangegrepen.

‘We hadden zelfs de benzine in onze sigarettenaanstekers laten weglopen’, zei één van de Amerikanen, ‘en we hadden al afscheid van elkaar genomen, want in negen van de tien gevallen loopt zo’n buiklanding verkeerd af. Maar we waren zeker nog niet aan de beurt.’ Toen Dirk later in zijn bed lag, zag hij het gezicht van die Amerikaan nog steeds voor zich. De woorden hadden luchtig geklonken, maar de ogen stonden angstig, en de gelaatskleur was lijkbleek. ‘De oorlog is een rôtbedrijf’, zei Dirk hardop in de stilte van zijn slaapkamertje.

Japan slaat toe

Dirk en Willem waren alweer enkele maanden terug in Londen. Dirk had zijn werk op het bureau van de Kreeft hervat. Willem was ambtenaar geworden bij het departement van Economische zaken. David was in het noorden gebleven. Hij was overgeplaatst naar een andere vliegbasis, eentje die voornamelijk jachtvliegtuigen herbergde. Hij schreef geestdriftige brieven over zijn training en over het 'zalige gevoel', zoals hij zei, van zijn eerste solovlucht.

Met Gerard van Reuve vormden Dirk en Willem in Londen een welhaast onafscheidelijk drietal. Ze zagen elkander elke dag, als ze samen ergens in de drukke binnenstad staande aan een toonbank een broodje verorberden, en dan naar het Netherland House drentelden, waar ze landgenoten ontmoetten.

Gerard wist alle nieuwtjes eerder dan iemand anders, hij deed althans alsof.

Het was in het midden van november, dat Gerard zijn twee vrienden met een geheimzinnig gezicht begroette.

'Ik weet, ik weet wat jij niet weet', zei hij op raadselachtige toon.

'Ha, de scherpzinnige journalist heeft weer iets ontdekt. Wat is het deze keer? Is er een muis in de kelder van het Stratton House dood gevallen of heeft Professor Gerbrandy zijn snor laten afknippen?'

'Nee, het is deze keer geen dooie muis en ook geen dooie mus – en wat die snor van de Minister President betreft: weten jullie, dat er dezer dagen een marine-officier bij de kapper is geweest waar de Prof zich elke ochtend laat scheren? Die kapper zit in het keldertje van de Burlington Arcade. Die marineman heeft Figaro honderd pond geboden, als hij zogenaamd bij vergissing de ene helft van de snor van Gerbrandy zou afknippen. Het was om een weddenschap te doen, zei hij. Maar wat ik nu weet is heel wat belangrijker. Luister, maar jullie moeten me wel beloven, dat jullie allebei de kiezen stijf op elkaar houdt.'

'Afgesproken', zeiden Dirk en Willem, vol nieuwsgierigheid.

'Ik heb me laten vertellen door iemand, die het verdraaid goed kan weten, dat er gauw nieuwe ministers in het Nederlandse kabinet

zullen worden benoemd. Er gaan een paar weg, en er komen nieuwe voor in de plaats. En raadt eens, waar die nieuwe ministers vandaan zullen komen?"

'Nou, nogal glad', zei Dirk, 'natuurlijk uit bezet Nederland.'

'Niks hoor', gnuifde Gerard, 'die nieuwe knapen komen uit... Indië.'

'Uit Indië?' herhaalde Willem, 'waarvoor is dat nou nodig?'

'Tja', zei Gerard, 'in zulk soort zaken zijn er altijd twee redenen, de officiële redenen, die in de kranten komen en de werkelijke redenen.'

'En zou je ons dan in dit geval de werkelijke redenen kunnen onthullen?' spotte Willem.

'Warempel wel', zei Gerard, 'maar nogmaals: mondje dicht. Kijk, er zijn mensen, die stijf en strak volhouden, dat de Japanners ervan dromen van de algemene rommelzooi, die de wereld tegenwoordig is, gebruik te maken om heel Azië eventjes in te pikken.'

'Héél Azië', zei Dirk, 'meer niet?'

'Daar moet je niet zo gering over denken', zei Gerard, 'ik zelf heb van zulke zaken niet zoveel verstand, maar mensen, die het weten kunnen, houden stijf en strak vol, dat Nederlands-Indië moeilijke tijden tegemoet gaat en niet alléén Nederlands-Indië. Die mensen zeggen verder, dat super-geheim overleg tussen Londen en Batavia tot gevolg heeft gehad, dat een stel bekwame jongens uit Indië naar Engeland zal komen om, áls de zaak mis mocht gaan, in elk geval bij de hand te zijn om de regering hier met raad en daad terzijde te staan.'

Willem keek nu bedenkelijker dan straks. Hij scheen nu de ernst van de mededeling in te zien.

'Mijn vader', zei hij langzaam, 'was kolonel in Indië toen hij nog leefde, zoals Dirk wel weet* en die zei altijd: mensen hou de Jap in de gaten, hij is indertijd de oorlog met China begonnen zonder waarschuwing, hij is in 1904 de oorlog met Rusland begonnen zonder oorlogsverklaring, maar met een onverhoedse aanval – hou de Jap in de gaten. Als hij de kans krijgt, pikt hij ons Indië in.'

'Nou', zei Dirk tegen Gerard, 'ik wil de geloofwaardigheid van jouw relaties niet aantasten, maar het hele verhaal lijkt me nogal wonderlijk.'

Het bleek echter toch niet zo fantastisch als Dirk had gedacht, want

* Zie 'Tussen speurders en spionnen' blz. 51

tegen het eind van november verscheen er inderdaad een officieel communiqué, waarin werd meegedeeld, dat de heer Kerstens en Van Mook uit Indië naar Londen waren gekomen en door de Koningin waren benoemd tot ministers in het kabinet Gerbrandy. Spoedig verschenen na deze twee heren verschillende hoogwaardigheidsbekleders en hoge ambtenaren uit Indië, die naar Londen waren komen vliegen om de regering bij te staan.

‘Dat ziet er niet zo best uit’, zei Willem, ‘maar aan de andere kant zijn er nog heel wat lichtpunten. Ik heb dezer dagen een beetje zitten babbelen met een marine-officier, die destijds in Indië mijn vader nog gekend heeft. Die knaap zegt, dat de Jappen geen schijn of schaduw van een kans hebben en dat ze dit in Tokio drommels goed weten. Kijk, zegt die marineman, in onze tijd kan een oorlogsvloot niet verder dan tweeduizend mijl van haar basis met succes opereren. Als de Jappen Indië willen inpikken, kunnen ze dat niet van hun eigen Japanse bases doen. Dan zouden ze Singapore moeten bezetten en stel je maar gerust uit je hoofd, dat hun dat kan lukken, want tenslotte ligt een belangrijk deel van de Amerikaanse vloot in Pearl Harbour en zolang die vloot er is, behoeven de Jappen niet over Singapore te dromen. Trouwens, Singapore zelf is onneembaar, zegt die knaap en zo’n man kan het weten.’

‘Dat verhaal heb ik eerder gehoord’, zei Gerard, ‘je kunt van elke Amerikaanse journalist hetzelfde horen. De Amerikanen hebben echt het gevoel van: ons kan niks gebeuren. Nou, laten we daar dan maar op vertrouwen.’

‘We zullen dat wel moeten’, zei Willem.

In de eerste week van december was de Kreeft jarig. Hij had een stuk of wat vrienden en kennissen genodigd om op de avond van zondag de zevende in zijn flatje een bescheiden fuifje te komen bijwonen. Dirk, Willem en Gerard behoorden tot de geïnviteerden. Het was bitter koud, toen de vrienden zich die avond door de Londense straten spoedden op weg naar de gezelligheid. De sneeuw lag dik. Het vroor dat het kraakte. De wegen waren spiegelglad. Het verkeer vorderde slechts langzaam.

Maar in het flatje van de Kreeft was het gezellig, ouderwets Hollands gezellig, zei Dirk tegen de gastheer en hij meende het. Er waren wat ambtenaren van de regering en behalve de vrienden, was er

ook een zee-kapitein, die honderduit te vertellen had over de wederwaardigheden van de koopvaardijvloot.

'Het is toch eigenlijk gekheid', zei Gerard peinzend, 'dat er over die koopvaardijvloot van ons zo weinig in de kranten wordt geschreven. We hebben de kranten wat verhaaltjes kunnen geven over de daden van de oorlogsmarine, maar wat de koopvaardijvloot doet blijft in het verborgene.'

'Er moest eens een journalist met zo'n koopvaarder meegaan', peinsde Dirk, 'ik zou er best zin in hebben. Ja, ik zou verdraaid graag met een koopvaardischip een tocht willen maken en er dan later in de kranten van de hele wereld over kunnen vertellen.'

'Meen je dat werkelijk?' vroeg een van de gasten.

'Wel wis en drie', zei Dirk, die snel geestdriftig was geworden voor een plan, dat hij pas een paar minuten geleden voor het eerst had geopperd.

'Nou Poldervaert', zei de gast, 'ik zal het eens bekijken. Ik werk bij de Shipping, dat is, zoals je weet eigenlijk de combinatie van alle Nederlandse rederijen en de regering samen, en als ik een van de grote jongens er warm voor krijg, dan ga jij eens een keertje met een van onze koopvaardischepen mee. Je hoort nog wel van me. Maar denk erom, het kan een zware reis worden.'

'Kan me niets schelen', zei Dirk, 'als er maar een goed verhaal in zit'.

Zo ging de avond met gezellig gebabbel voorbij. Er werd over collega's gesproken (zeg maar gerust: geroddeld, zei Gerard) en daarna werd het voor en tegen van maatregelen van de regering onder de loupe genomen. Sommigen vonden de uitzendingen van Radio Oranje best, anderen vonden er echt niks aan.

Het was half één, toen in de flat van de Kreeft de telefoon ging.

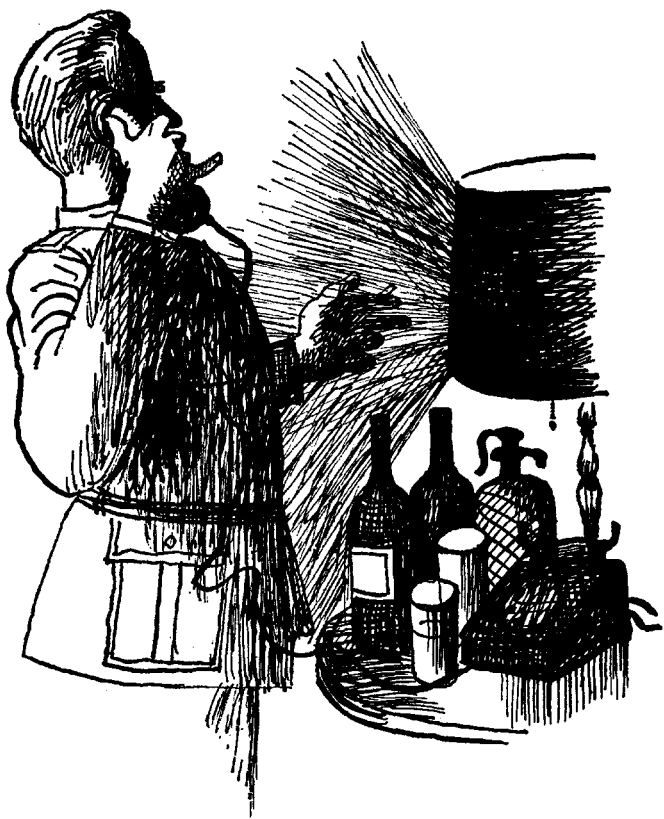
'Wie zullen we nou nog hebben?' zei de Kreeft.

'Hallo, U spreekt met Lagerwei', hoorden ze hem zeggen. Toen was het even stil. Daarop hoorden ze de Kreeft zeggen:

'Grote genade, dat is verschrikkelijk... jawel Excellentie, ik kom onmiddellijk.'

De Kreeft kwam in de kamer terug.

'Vrienden', zei hij ernstig, 'heel weinig mensen in Engeland weten wat ik nu ga vertellen, maar morgen staat het in de kranten van de hele wereld. De Jappen hebben Pearl Harbour aangevallen, de

Amerikaanse vloot is goeddeels vernietigd – en het is oorlog tussen Amerika en Japan.’

De verwarring in de flat was groot. Iedereen sprak door elkaar. Toen het even stil was, zei de Kreeft:

‘Ik moet onmiddellijk naar het Brown’s Hotel komen. Ik denk, dat er vannacht nog Ministerraad zal zijn en Professor Gerbrandy wil me direct spreken.’

De Kreeft vertrok. De gasten bleven nog wat napraten.

‘Arm Indië’, zei Willem op ernstige toon, ‘weet je nog wat die marineman zei? Er zijn twee hinderpalen, die Japan moet overwinnen om Indië te kunnen grijpen. Eerst moet de Amerikaanse vloot worden vernietigd en daarna moet Singapore worden veroverd. Nou moet alleen nog maar Singapore worden veroverd. Arm Indië.’

De dag daarop verklaarde de Nederlandse regering zich met Japan in staat van oorlog te achten. Het besluit was 's nachts genomen. Zij was de eerste regering, na de Amerikaanse, die aldus op de verraderlijke aanval op Pearl Harbour reageerde. 's Avonds bracht de Minister-President door middel van Radio Oranje de Nederlanders in het bezette vaderland op de hoogte.

Spannende dagen braken aan, die Dirk in menig opzicht herinnerden aan de meidagen van 1940. Want al lag Indië v r van Londen, de wonderlijke uitvinding van de radio deed de duizenden kilometers ineenschrompelen. Elke dag zaten de Nederlanders in Londen aan hun radiotoestellen te luisteren naar de grote Niromzender in Batavia, die berichten doorgaf omtrent de gebeurtenissen ver weg aan de andere kant van de aardbol. De stem van Quispel, de omroeper, werd de Nederlanders spoedig zo vertrouwd, als die van de omroepers van de B.B.C. Toen bleek dat de Duitsers via de zender in Hilversum het nieuws uit Indië verdraaiden, bracht Radio Oranje elke dag een overzicht van wat Batavia had geseind.

In hun gesprekken met landgenoten viel het Dirk en Willem meermalen op, dat de Nederlanders eigenlijk slechts een flauwe voorstelling hadden van de enorme afstanden in het gebied van Zuid Oost Azië en van de krijgskans. Telkens echter, als de jongens met Engelsen praatten, frappeerde het hen, dat die als het ware met een gevoel voor wat de marine wel kan en niet kan, schenen te zijn geboren.

Het was op een middag van de tiende december 1941, dat Dirk in het kamertje, dat hij meer deftig dan der waarheid getrouw zijn bureau noemde, in gesprek raakte met een bejaarde Engelsman, die de schrijfmachine kwam repareren. Een aardige man, die monteur; beslist geen hoogvlieger. Toen hij hoorde, dat Dirk een Nederlander was, vertelde hij, dat een zuster van hem eens met vakantie in Brussel was geweest en toen de 'Dutchmen' heel aardig had gevonden. Waarop Dirk hem geduldig uitlegde, dat Brussel niet in Nederland, maar wel in België lag en toen zei de monteur:

'Sorry, een kleine vergissing, maar Kopenhagen ligt toch wel in Holland, nietwaar?'

Het was tijdens dat gesprek, dat Dirk een papiertje van de Kreeft doorkreeg. Er stond op:

Reuter* meldt, dat de Jappen de 'Prince of Wales' en de 'Repulse' tot zinken hebben gebracht.

Dirk las het bericht en vertelde de monteur de inhoud.

Deze smiet zijn gereedschap neer en met een bewogenheid, die een Engelsman slechts zelden toont, riep hij:

'Grote hemel, dat is het einde. Nu ligt Singapore open voor de Japanners en daarna gaat Nederlands Oost Indië eraan.'

Dirk keek de man verbijsterd aan. De monteur, die zopas nog een lachwekkende onbekendheid met de aardrijkskunde van zijn naaste burens had tentoongespreid, praatte nu over vraagstukken van marine-strategie in het Verre Oosten alsof hij een volwassen lid was van de Britse Admiraliteit.

'Yes sir', zei hij, 'dat is het einde. Ik ken die buurt daar. Toen ik zo oud was als U ben ik met de Navy daar geweest. De 'Prince of Wales' is ons nieuwste slagschip en de 'Repulse' is een zwareslagkruiser. Nu Pearl Harbour verwoest en de vloot van de Yankees vernietigd is, was de Britse Navy nog de enige grendel op de deur naar Malakka en naar Indië. Let op, Sir, het volgende bericht is dat Singapore is gevallen.'

De somberheid van de man bleek kenmerkend voor de gezindheid van alle Engelsen. Toen enkele uren later de kranten en de radio berichten omtrent de slechte loop der krijgsvieringen in het Verre Oosten meldden, bekwam een gevoel van grote bezorgdheid de bevolking van Londen en van geheel Engeland.

De Japanners meenden hun kans schoon te zien om heel Azië in te pikken. Als men naging, hoeveel vorderingen de Jappen in een paar dagen hadden kunnen maken, leek het wel alsof de opzet van Tokio zeer spoedig geheel zou gelukken.

Gerard van Reuve echter kwam van zijn dagelijkse babbeltjes met de buitenlandse journalisten terug met een blijmoedige kijk op de toekomst, die de jongens aanvankelijk zonder enige grond leek.

'Ach jô', zei Gerard, 'de Jappen zullen nog wel verder opschieten, maar vergeet één ding vooral niet: Amerika is nu pas in de oorlog en voor de volle honderd procent. De tijd van de kwasi-neutraliteit is voor de Yankees voorbij. Een oorlogsverklaring van Duitsland en Italië aan Amerika kan nu niet uitblijven. Die wordt dan ook elk ogenblik verwacht. Dan hoeven de Yanks zich op geen enkele wijze

* Reuter's Nieuwsdienst is het Engelse A.N.P.

meer te bekreunen over zogenaamde neutraliteit. En, tjonge, als de Amerikaanse industrie zich achter de oorlogvoering gooit... dan zul je wat beleven. Tegen de industriële macht van Amerika is niets opgewassen. En vergeet niet, in onze tijd wordt een oorlog niet beslist op het slagveld of op de zee, maar in de fabrieken en op de scheepswerven.'

'Ik help het je wensen', zei Dirk aarzelend.

Naast hun successen in de zee-oorlog, die hun grote vrijheid van beweging verschaften, bezaten de Japanners vrijwel de alleenheerschappij in de lucht. En het ene steunpunt na het andere in dit aan eilanden zo rijke gebied viel in hun handen. Op 12 december viel Guam, op 24 december het eiland Wake, op 26 december Hongkong. Op de 22ste december landden de Japanse troepen op het eiland Luzon, het voornaamste eiland van de Philippijnen, dat door Generaal Mac Arthur met Amerikaanse en Philippijnse troepen moedig werd verdedigd. Maar Midway kon in Amerikaanse handen blijven. Manilla viel. Generaal Mac Arthur trok zich naar het schiereiland Bataan terug. Begin januari van 1942 viel het schiereiland Malakka in handen van de Japanners. Toen was van de hele verdedigingsgordel, die Nederlands Indië moest beschermen, alleen nog maar Singapore over. Singapore van de zee uit bedreigd door de Japanse vloot, van de lucht uit bestookt door Japanse vliegtuigen en van de landzijde open voor de Japanse soldaten. De stem van de Niromzender in Batavia werd steeds ernstiger. Het nieuws werd steeds somberder.

Indië in nood

Voorlopig echter scheen de wens van Dirk niet in vervulling te mogen gaan. Want het leek wel, alsof de Japanners behekst waren, zo zegevierend trokken ze van de ene overwinning naar de andere. Het was beangstigend.

‘Geen wonder’, zei de Kreeft, ‘we hebben vliegtuigen, die bestemd waren voor de verdediging van Indië, naar Singapore moeten sturen. Dáár willen ze het gevecht om Indië leveren. Brits Noord Borneo en Serawak is al bezet, zo meteen zijn wij aan de beurt.’

Het scheen alsof in januari en februari van 1942 de gebeurtenissen over elkander heen tuimelden, zo rampzalig snel ging de verdere opmars van de Japanners in zijn werk. Op 11 januari landden ze op Tarakan en in de Minahasa en toen kwam aan het daglicht, hoe goed het spionagewerk van de Japanners was geweest. Ze bleken letterlijk alles te weten van de verdedigingswerken en van de punten, die ze het eerst moesten bezetten om verdere tegenstand van de Nederlanders onmogelijk te maken. Maar toen op de twintigste scheen de krijgskans te keren. Een groot Japans convooi was gesignaleerd. Het stoomde recht op Balikpapan aan, het belangrijkste centrum voor de olie-industrie van Borneo. Onmiddellijk kwam de Nederlandse marine in actie. Twee kruisers en vier torpedobootjagers schoten er op af. Een van de kruisers liep op een rif, maar de overige schepen begonnen in de nacht een felle aanval op het Japanse convooi. Het convooi werd volkomen uit elkander geslagen, en wat er nog van over was werd enkele uren later toen het licht was geworden, door vliegtuigen tot zinken gebracht.

Aan de stem van Quispel, die door de grote Niromzender in Batavia in de hele wereld te beluisteren was, viel te bemerken, dat het succes van de Nederlandse Marine de harten in Batavia sneller deed kloppen en de hoop had gewekt, dat het misschien toch zou gelukken de Japanners een halt toe te roepen.

Het kwam echter anders uit. De Japanners trokken uit het gebeurde een les. Ze versterkten Balikpapan en trokken tegelijkertijd een zeer sterke vloot meer naar het Oosten samen. Schout-bij-Nacht

Karel Doorman, die het bevel voerde over de schepen der verdediging, had een eskader tot zijn beschikking bestaande uit vijf kruisers en twaalf torpedobootjagers, deels van Nederlandse origine, deels van de geallieerden.

De Jappen wilden kennelijk alles op alles zetten om het eskader van Karel Doorman buiten gevecht te stellen. Felle aanvallen van vliegtuigen op Soerabaja moesten die basis onbruikbaar maken. Daarin slaagden de Jappen echter niet geheel. Maar wel gelukte het twee kruisers, namelijk de 'Houston' en de 'Marblehead' buiten gevecht te stellen en de luchtverdediging van Soerabaja zodanig te verzwakken, dat de vloot van Schout-bij-Nacht Doorman alleen nog 's nachts te gebruiken was.

En daarop kwam het sombere bericht, dat de Japanners op Sumatra waren geland. Eén blik op de landkaart leerde, dat de ring van aanvallers zich snel en zeker sloot om het belangrijkste eiland van de Archipel, om Java.

'Het is spoedig afgelopen', zeiden de Nederlanders tegen elkaar, toen op die noodlottige dag van de zestiende februari het bericht binnen kwam, dat de machtige Engelse zeehaven en vlootbasis Singapore had moeten capituleren. Niet minder dan 73.000 gevangenen vielen de Japanners in handen, waaronder 27.000 Britse soldaten. Timor ging verloren en Bali werd door de Japanners bezet.

De Japanse vloten lagen bij Banka en bij Makassar. Luchtverkenning had geleerd, dat zich bij die vloten een groot aantal landingsvaartuigen bevond; natuurlijk waren die voor Java bestemd. De Japanners waren nu volstrekt de baas in de lucht boven Java en de zeeën, die het eiland omringen.

Maar nog gaf men in Batavia de moed niet op. Het was bekend, dat de Amerikanen het grote vliegtuigmoederschip de 'Langley' naar Java hadden gedirigeerd. Het werd een wedloop met de tijd. Zou de 'Langley' niet te laat komen? Alles moest op alles worden gezet om de Japanse opmars zodanig te vertragen, dat de 'Langley' Java zou kunnen beschermen. De mannen op de Nederlandse vloot waren dodelijk vermoeid. Weken en weken nu al hadden zij dag en nacht de ongelijke strijd moeten voeren, steeds weer terugwijkend, en steeds opnieuw aanvallend. Maar vermoeid of niet, toen 26 februari het bericht kwam, dat een Japanse landingsvloot in de Straat van Makassar was gesignaleerd, aarzelde Schout-bij-Nacht Karel Door-

man geen seconde. Hoe dan ook, deze landingsvloot moest worden vernietigd. De kans op succes voor de Nederlanders scheen gunstig, omdat aanvankelijke rapporten van verkenningen meldden, dat deze landingsvaartuigen slechts zwak waren beschermd. Latere berichten evenwel meldden, dat de beschermende vloot veel sterker was dan was aangenomen.

Vijf kruisers (waaronder het schip van de Schout-bij-Nacht, de 'De Ruyter') en negen torpedobootjagers openden de aanval, of-

schoon het duidelijk was, dat alleen een wonder de Nederlanders zou kunnen redden. Het werd een heldhaftige strijd, die een eervolle plaats inneemt in de geschiedenis van de Nederlandse marine. Maar de slag in de Javazee werd verloren. De 'De Ruyter' vloog tegen middernacht in de lucht, bijna alle andere schepen werden vernietigd.

Zou de 'Langley' het halen? Zou dit sterke vliegtuigmoederschip nog op tijd komen? Alles liep tegen. Japanse verkenningsvliegtuigen ontdekten het machtige schip en bommenwerpers brachten het tot zinken. Het doek viel over een groot drama van heldenmoed en op-offering. Op 28 februari landden de Japanners op Java en na hardnekkige achterhoede gevechten, legden de verdedigers de wapens neer.

Het was vrijdagmiddag de zesde maart 1942, kwart over een. In Londen en overal elders in de wereld zaten Nederlanders om een radiotoestel bijeen. Angstig en vol spanning. Het toestel stond afgestemd op de 15 metergolf, de golflengte van de Nirom, de Indische omroep. Maar ze hoorden niets dan atmosferische storingen en wat morse-seinen. Toen, om vier minuten voor tweeën, riep een stem: 'Hallo, hallo...' Het was enkele ogenblikken stil. Daarop zei de stem:

'Luisteraars. Hier is de Nirom. Wegens een technische storing moeten we onze uitzendingen hier onderbreken. Is de storing voor kwart over twee hersteld, dan komen we terug. Anders tot morgen.'

En daarop werd deze mededeling in het Engels herhaald.

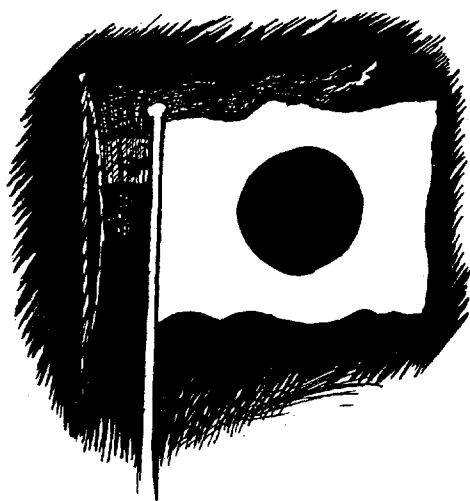
Moedeloos keken de Nederlanders elkaar aan. Wat gebeurde op dit ogenblik, daarginds duizenden en duizenden kilometers weg aan de andere kant van de aardbol? Ze moesten het ergste vrezen.

De Nederlanders schakelden over op de telegrafie-zender in Bandoeng die in morse seinde. Ja, waarlijk, Bandoeng was nog in de lucht. Ze seinden in het Engels. Het was Java's afscheidswoord. De telegrafisten meldde, dat de Japanners door de eerste verdedigingslinie van de Bandoengse hoogvlakte waren heen gebroken. En toen kwam het dramatische bericht:

'Now we shut down. Long live our Queen. Good bye till better times.'* Ver weg van Indië zaten Nederlanders bijeen en toen ze dit

* 'Wij sluiten nu. Lang leve onze Koningin. Vaarwel tot betere tijden'.

laatste bericht lezen, huilden ze tranen van diep en groot verdriet. 'Tot betere tijden' had de telegrafist geseind. O God, wanneer zouden die eindelijk aanbreken?

Een groot avontuur begint

Het was begin juni 1942, dat de telefoon rinkelde.

‘Spreek ik met de heer Poldervaert? Hier is de Netherland Shipping, wacht U even, ik zal U doorverbinden.’

Het was de stem van de man van de gezamenlijke Nederlandse rederijen, met wie Dirk samen had gezeten, toen ze het fuifje vierden ter gelegenheid van de Kreefts verjaardag... de avond van de zeven-de december 1941, de avond, dat de Japanners Pearl Harbour bombardeerden.

‘Meneer Poldervaert, U hebt indertijd gezegd, dat U graag eens een tocht met een Nederlandse koopvaarder zou willen meemaken.’

‘Klopt’, zei Dirk.

‘Blijft U nog bij die wens?’

‘Ja’, zei Dirk, ietwat aarzelend, ‘dat wil zeggen, als het niet te lang duurt en ik het met mijn chef kan regelen.’

‘Ja, dáár kunnen wij niet voor zorgen. Ik heb Uw opmerking van die avond in mijn oren geknoot. Nu is er een kans, dat U een reis meemaakt, de rest moet U zelf regelen.’

‘Kan ik dan niet eerst even precies te weten komen, wat voor reis U in petto hebt?’

Ze spraken af, dat ze de volgende dag samen zouden koffie drinken. Dirk zette grote ogen op van verbazing toen hij hoorde, welke reis hij zou kunnen meemaken. De oorlog tussen Duitsland en Rusland woedde nog steeds in volle hevigheid. Er moesten wapens en voorraden naar Rusland worden gebracht.

‘Nu gaat er over een week of wat een groot convooi met zeer zware bescherming naar Noord-Rusland. Als U zin hebt, kunt U mee. Als oorlogscorrespondent.’

‘Naar Rusland! Nou en of’, zei Dirk.

De volgende dag had hij druk werk om alles met de Kreeft te regelen. Maar tenslotte was het dan zo ver. Op de 21e juni moest Dirk in Glasgow zijn. Daar zou hij aan de kade de ‘Paulus Potter’ vinden. Hij moest maar naar Kapitein Sissingh vragen, die was al van alles op de hoogte.

Toen Dirk Poldervaert de 'Paulus Potter' in Glasgow aan de kade gemeerd zag liggen, was zijn eerste gedachte: 'Dit is geen koopvaarder, maar een oorlogsschip.'

Dreigend staken vele smalle venijnige lopen van geschut naar buiten. Hij probeerde het aantal vuurmonden te tellen, maar spoedig gaf hij dat voornemen op, er waren er teveel. De hoge opbouw van de brug was met zware betonnen en ijzeren platen bedekt. Op het dak van de brug zag hij een extra zware plaat van ijzer en beton liggen.

'Jonge, jonge', dacht Dirk, 'de heren schijnen heel wat te verwachten. Wat hebben ze die schuit zwaar bewapend en beschermd.'

De toegang tot de kade was door soldaten afgezet. Zonder speciaal toegangsbewijs kwam niemand in de buurt van de lading, die als een enorme hoop nog op de kant stond.

Dirk zag een indrukwekkende rij zware tanks staan. Verderop was een onnoemelijk aantal kisten hoog opgestapeld. Hij zag rompen van vliegtuigen. De vorm van sommige kisten liet maar al te gemakkelijk vermoeden, dat er onderdelen van vliegtuigen in verpakt waren. In de karakteristieke letters van het Russische alfabet stonden allerlei aanwijzingen op de kisten geschilderd, maar die kon Dirk niet lezen.

'Zo, dus jij bent dat snurkertje van de pers?' zei een zware, maar niet onvriendelijke stem tegen hem, toen hij aan boord was geklommen en in de gangen naar iemand zocht, die hem verder kon helpen. Havenarbeiders liepen bedrijvig heen en weer. Het gesis van de winches, het gerammel van kettingen, het gebons en gekraak van de lading, die in de ruimen werd neergelaten, overstemde bijna het geluid van zijn stem.

'Ja, dat ben ik', schreeuwde hij terug, 'mijn naam is Poldervaert, Dirk Poldervaert.'

'Aangenaam, mijn naam is Van der Mey en ik ben de eerste stuurman aan boord van dit nieuwe schip. Och meester, wil jij deze knaap even zijn kooi wijzen.'

Dit laatste zei de eerste stuurman tegen een man, die met een zware Engelse sleutel in de hand stond te kijken naar een matroos, die bezig was iets aan een elektrische leiding te veranderen.

'Ik zal me maar weer voor het vaderland opofferen', zei de man, die met 'meester' was aangesproken, 'zo gaat het nou eenmaal in het

leven, zo ben je eerste machinist en zó moet je voor hofmeester spelen. Kom maar mee, zeuntje, ik zal je wel even de plaats wijzen, waar je straks je moede ledematen tussen de koele lakens zult kunnen vlijen.'

Onderweg naar zijn kooi zei Dirk:

'Ik heet Dirk Poldervaert.'

'En ik heet Kluwen, ik ben de eerste machinist... vórt Mascotte, als er fatsoenlijke mensen door moeten, dienen hondjes beleefd opzij te gaan.'

Mascotte was een klein mormeltje van een onbestemde wit-grijze kleur en van nog onbestemder afkomst.

'Is dat de scheepshond?' vroeg Dirk.

'Nou, scheepshond, scheepshond? Zeg maar gerust het scheepsmormel... zuiver vuilnisbakkenras. Mascotte hoort van één van de matrozen. Kapitein Sissingh heeft het goed gevonden, dat het beest de reis meemaakt en dat is eigenlijk wel gezellig. Als de mensen je vervelen, heb je tenminste nog aanspraak aan dat stomme dier.'

Dirk mocht Kluwen onmiddellijk. De man had iets wijsgerigs en humoristisch tegelijkertijd. Hij sprak langzaam met een merkwaardige onverschilligheid, die niet helemaal echt leek.

De hut was klein maar niet ongezellig. Dirk had behoefte aan een babbeltje.

'Vaart U al lang?' vroeg hij de eerste machinist.

'Wat is lang? Een jaar of twintig, niet langer.'

‘Dan vindt U varen zeker wel fijn?’

‘Ik vind het beestenwerk. Wie zijn vader en zijn moeder heeft vermoord is nog te goed om zeeman te worden.’

‘Waarom doet U het dan?’

‘Ach joh, dat is helemaal niet zo ingewikkeld. Het zit zo in elkaar: thuis weet ik nooit waar het suikerpotje staat en waar de broodtrommel is. En als je dan geen zin hebt om het steeds weer aan je vrouw te vragen, nou wat doe je dan? Dan ga je maar gauw varen. Maar als de oorlog is afgelopen, weet je wat ik dan doe?’

‘Nee.’

‘Dan koop ik een lot in de Ierse paardenrennen, en als ik dan de hoofdprijs win, koop ik een mooi schip en dat leg ik op en dan ga ik naar huis.’

Dirk haalde zijn schouders op. Het scheen, dat meester Kluwen tot elke prijs een ernstig gesprek wilde vermijden, omdat hij niet wilde laten merken hoe kwetsbaar hij innerlijk eigenlijk was.

‘We hebben nogal wat geschut aan boord’, probeerde Dirk het gesprek op gang te brengen.

‘Ja, propeschutters genoeg. Als ze nou ook nog helpen tegen de moffen, zitten we deze reis op fluweel.’

‘Dacht U dat we het zó te kwaad zullen krijgen?’ vroeg Dirk.

‘Knijp je’m?’ vroeg Kluwen.

‘Nee... dat niet’, zei Dirk aarzelend. ‘Ik denk dat ze al dat geschut niet hebben neergezet om op meeuwen te schieten.’

‘Tja, we kunnen het best erg te kwaad krijgen, maar wat doe je er aan? Gevaren moet er worden. Iwan moet wapens hebben, anders gaat Iwan er onder door. En dat kunnen we nou eenmaal niet hebben. Maar laten we uitscheiden met dat klassieneren, op reis zal er genoeg tijd zijn om elkaar uit te horen. Pak je barang maar uit en slinger maar zo’n beetje op het schip rond. Er valt genoeg te zien.’

Dwalend en pratend met deze en gene kreeg Dirk gaandeweg een duidelijk beeld van het vaartuig, dat de eerste weken zijn woonplaats zou moeten zijn.

‘De Paulus Potter’ was een gloednieuw schip, dat een half jaar tevoren in de Engelse stad Manchester was gebouwd. Aanvankelijk had het ‘Emperor John’ geheten, maar voor de Nederlanders was het herdoopt in ‘Paulus Potter’. Met zijn tienduizend ton lag het

schip zwaar en solide op het water. Van Manchester was het door het Manchester Ship Canal naar het noorden gevaren.

De bewapening van het schip was formidabel. Kapitein Sissingh, bij wie hij zijn opwachting had gemaakt, vertelde hem, dat het schip door al dat schiettuig meer weg had van een kleine kruiser dan van een koopvaarder. Veertien stuks Oerlikon afweergeschut, twee double Marlins eveneens afweergeschut, Amerikaans colts-geschut, dat vierhonderdvijftig schoten per minuut kon lossen en met water gekoeld moest worden; aan stuurboord stonden veertien stuks geschut om raketten af te vuren en aan bakboord hetzelfde aantal. Er waren vier stuks Vampire kanonnen aan boord; daarmee werden raketten naar vliegmachines geschoten. De raketten ontploften boven en lieten dan een parachute los, waaraan een bom bevestigd was. De kunst was, om zo'n parachute vóór een vijandelijk vliegtuig te plaatsen. Bovendien was er nog Gimbelgeschut aan boord, waarmee horizontaal op vliegtuigen kon worden geschoten.

Stuurman van der Mey zei:

'En dan hebben we nog een lading ammunitie aan boord om er bang van te worden. Tussendeaks hebben we grote kasten, zal ik maar zeggen, moeten inrichten. Daar zitten kisten T.N.T. in, een paar ton van dat ontplofbare spul, genoeg om heel Glasgow naar de barbiebiesjes te blazen. De kasten – lockers, zeggen de Engelsen – zijn op slot en ik heb de sleutel. De Engelse officier, die dat spul aan boord heeft laten brengen, zei tegen me: 'en als er brand op het schip uitbreekt, is het eerste wat je moet doen die kisten in zee gooien, anders hoeft je de brand niet eens meer te blussen.'

'Varen we met een Nederlandse bemanning?' vroeg Dirk.

'Ja en nee', zei kapitein Sissingh, 'de bemanning is helemaal Nederlands, maar we hebben ook nog achttien Engelse kanonnières aan boord. Die moeten het geschut bedienen en de Hollanders zullen een handje moeten assisteren.'

'Dus U denkt, dat we het benauwd zullen krijgen, kapitein?' vroeg Dirk.

'Nou, de eerste dagen niet. Tussen Schotland en IJsland beginnen de moffen niet zo heel veel. IJsland is in handen van de geallieerden en van Ratjevik – zo noemen we onder elkaar Reykjavik – uit kunnen die dat brokje zee wel schoon houden. Maar als we eenmaal om de Noord^g gaan, nou smeer dan je borst maar in met geitemelk,

want dan zal het wel gaan spannen. Ik weet nog niet precies hoe we geconvoyeerd zullen worden, maar je kunt er vergif op innemen, dat het deze keer geen bewapende trawlers zijn, die ze ons meegeven. Er staat teveel op het spel, snap je. Als Ome Josef Stalin zijn spullen niet krijgt, gaan de Russen er onderdoor.'

In de paar dagen, dat de 'Paulus Potter' aan de wal lag en de indruk maakte van een reusachtige Gulliver, die door honderden piepkleine Lilliputters werd besprongen, dwaalde Dirk door het zomerse Glasgow. In het volle daglicht leken alle straten en huizen zo mooi als iemand zich maar zou kunnen wensen. Als je echter de brede hoofdstraten verliet, ontdekte je al spoedig, dat Glasgow een stad was, waar tienduizenden mensen in vervallen armoedige huizen leefden. De volksbuurten stonden vol met mensenpakhuisjes, allemaal eender, allemaal van dezelfde drabbige kleurloosheid en dichterbij de dokken lagen de achterbuurten, waar rijen krotten het zonlicht schenen te verduisteren. In de modder en drek van de straten speelden haveloze kinderen.

Het was na zo'n wandeling door Glasgow, dat Dirk, aan boord teruggekeerd, in gesprek raakte met één van de Engelse kanonnières, die zich reeds hadden ingescheept. Het was een kwieke, broodmagere man met een paar pientere oogjes.

'Ik heet Bill Cameron', stelde hij zich voor, 'Cameron is Schots en is de naam van een heel oude familie, een clan, zoals wij zeggen, maar daarom hoeft je niet onderdanig tegen me te wezen, want Cameron betekent gewoon: Grote Neus.' Hij grinnikte om zijn eigen grapjes.

'Ben je in Glasgow geboren?' vroeg Dirk.

'Nee, in Hoban, dat is een eind verderop en hogerop, als je begrijpt wat ik bedoel. Bij Hoban houdt de wereld op; de rest van de aarde is daar dichtgeplakt met oude kranten.'

'Ik heb vanmiddag in Glasgow rondgekuierd', zei Dirk, 'nou, het zou ook geen weelde zijn, als daar een paar schilders met een paar ton verf aan het werk gingen. Wat een armoedige troep.'

'Vergeleken bij de armoede van een jaar of tien geleden is Glasgow nu een welvarende, gelukkige stad', zei Bill, 'het is altijd maar een kwestie van hoe je het bekijkt.'

En hij vertelde van de barbaars-strengere werkloosheid, die Glasgow en de gehele streek langs de rivier de Clyde waar de scheepswerven

in een lange rij naast elkaar liggen, tien jaar geleden had geteisterd. Honderdduizenden mensen werden door de zweep van de gedwongen lediggang gegeseld. Winkeliers en kleine ambachtslieden, die van de massa der kleine klantjes moesten leven, gingen bij duizenden bankroet. Toen werd er in de volksbuurten van Schotland bittere armoede geleden.

‘En het bitterste was het gevoel’, zei Bill Cameron, ‘dat Londen zo ver weg was en dat de regering er blijkbaar niets van snapte. Daar ginds in het verre vreemde Londen keuvelden ze maar over andere beroepen, die we moesten kiezen. Alsof je zo maar honderdduizenden scheepstimmerlieden in schoenmakers en metselaars kunt veranderen – en voor die moet er dan toch ook werk zijn. De onrust in het noorden groeide. Je kon de woede horen grommen.’

‘Toen’, vertelde Bill verder, ‘hadden de duizenden besloten, dat er dan maar eens een reusachtige hongermars naar Londen moest worden ondernomen. Geld om met de trein te gaan was er niet. En dus gingen ze maar lopen. De afstand? De sneltrein doet er twaalf uur over. Het werd een optocht van duizenden mensen, en die liepen maar, steeds verder naar het zuiden. Ze trokken door het welvarende land van Yorkshire en door de zwartgerookte steden van het industriële westen en waar ze kwamen vonden ze een hartelijk onthaal. Het volk van Engeland, dat zo hard met de neus op de werkelijkheid van de verschrikkelijke werkloosheid werd gedrukt, begon zich af te vragen: En wat doet de regering in Londen tegen deze armoede?’

‘Op een zondag’, vervolgde Bill, ‘kwamen we in Londen aan. De hongermarcheerders, zoals we werden genoemd, streken in het reusachtige Hydepark neer. Als een troep uitgehongerde verstoten honden. De werkloze mijnwerkers uit Wales hadden zich bij ons aangesloten. We lagen op een van de reusachtige grasvelden, en de massa der zondagswandelaars draaide als een mallemolen om ons heen. Die lieten hun hondjes uit of aten ijsjes. We hielden een grote betoging in Trafalgar Square, maar de regering wilde ons niet ontvangen en toen zijn we maar weer teruggewandeld... veel lopen schijnt goed te zijn tegen de honger, want toen we thuiskwamen, voelden we onze magen niet meer. Die hongermars heeft Schotland nooit vergeten.’

Dirk moest opeens denken aan een gesprek, dat ze in de club in

Hilversum hadden gevoerd, twee jaar voordat de oorlog uitbrak. Toen hadden ze ook over de vreselijke werkloosheid in Nederland gesproken. Geen wonder dat sommige mensen N.S.B.-ers worden, had toen iemand gezegd. In Duitsland zijn maar liefst drie miljoen werklozen en het is op hun ellende, dat Hitler speculeert. Wat was het lang geleden, dat ze dit in de club hadden besproken en wat was er intussen veel gebeurd! Het scheen, dat Bill Cameron op een of andere manier de gedachten van Dirk scheen te kunnen lezen, want hij ging verder:

‘Maar al zijn we verbitterd, we blijven Britten en we zullen onze vrijheid verdedigen tegen de kerels, die Hitler op ons afstuurt om ons te onderwerpen, Stel je voor, Schotten slaven van een of andere tyrant? Nooit! Wacht maar, als de oorlog eenmaal voorbij is, dan zullen we een nieuw land opbouwen. Het is niet voor het oude Brittannië dat we vechten, het oude land met zijn honger en werkloosheid, maar voor het nieuwe land van de toekomst, dáárvoor zetten we ons leven op spel.’

Merkwaardig, dacht Dirk, als je met de mensen in Nederland spreekt, hoor je, in andere woorden uitgedrukt, dezelfde gedachten. De oorlog heeft een stroom van nieuw willen over de mensen gebracht – ze dromen van een wereld, die ze straks als het vrede is zullen opbouwen, een wereld, die er beter uitziet dan die, waarop ze zelf werden geboren. Het enige, dat de oorlog de moeite waard zou kunnen maken, is de vrede, die erop volgt, dacht hij.

Glasgow het machtige, rusteloze, zwoegende Glasgow, lag voor hen. Langs de oevers van de Clyde rommelde in de verte het geweld van de scheepswerven. De droge roffel van de klinkhamers, waarmee de nagels in de stalen scheepswanden werden geschoten, het gesteun en geknars van de grote kranen, die als voorwereldlijke monsters hun lange nekken ten hemel hieven, het getoeter van sleepboten op de rivier, en hoog boven dat alles uit een ijle sluier van rook, die gedragen scheen te worden door duizenden kolommen zwarte smook, die uit even zoveel schoorstenen omhoog steeg.

Dirk had het gevoel, dat hij de zilte smaak van de zee op de tong kon proeven, vermengd met stof en roetdeeltjes van de stad voor hem; en een wijd verlangen naar de verte en de vrede vervulde hem. Het grote avontuur lokte hem op geheimzinnige wijze. Daarginds achter de oostelijke horizon, duizenden en duizenden kilometers

weg, vocht het dappere Rode Leger een wanhopige strijd tegen dezelfde vijand, die Nederland had bezet.

‘Over een uur varen we’, zei de stem van stuurman van der Mey. ‘Alles is klaar, over een uur gaan we de eerste turn maken, naar IJsland.’

‘Uncle Joe, here we come’, zei Bill ernstig en spottend tegelijk.

De ‘Paulus Potter’ hakte stug en stoer zijn weg door het zwarte water van de Noordelijke zeeën, naar IJsland. Alle stof en vuil, alle lawaai en gestommel van de haven, waren verdwenen. Overdag zagen ze op een drie, vierhonderd meter naast zich de vier schepen van de tweede kolom van het convooi. Zijzelf zaten in de eerste kolom, ook van vier schepen. Een driftige torpedojager koerste om hen heen, als een waakhond.

In de nacht waren alle lichten gedoofd. Dan voeren de schepen wat verder uit elkaar. Op geheimzinnige apparaten werd geluisterd naar onbekende geluiden, die door de golven zouden kunnen worden verspreid, geluiden van duikboten, die ergens tussen Noorwegen en IJsland op de loer moesten liggen. Op het dek lagen de reddingsvloten klaar, platte houten vloten; in het midden bevond zich een soort houten kuip, waar eventuele schipbreukelingen enigermate beschut zouden kunnen zitten. De hoogste paraatheid was geboden, alles stond klaar om als het onverhoopt nodig mocht zijn het schip onmiddellijk te kunnen verlaten. Onbegrijpelijk eigenlijk, dacht Dirk, als je zo’n schip onder je voelt heb je het gevoel, dat het onbreekbaar en oer-solide is. Maar één torpedo en de golven sluiten zich voor eeuwig boven het schip en de bemanning. Iedereen was

gespannen; zenuwachtig in de gewone zin van het woord was niemand, het was een tot maximale hoogte opgevoerde waakzaamheid. Het enige wezen aan boord, dat zich van al dat malle mensengedoe niets aantrok was Mascotte, de hond. Die liep kwispelstaartend over het dek, snuffelde aan elk stukje van de verschansing, lichtte hier en daar zijn pootje op en bedelde voortdurend in de kombuis om lekkere hapjes.

‘Zo’n stom beest is veel verstandiger dan wij’, filosofeerde de eerste machinist Kluwen, ‘hij heeft geen vijanden, en hij krijgt van iedereen een aai en voor de rest herinnert hij zich niets van de dag van gisteren en over morgen denkt hij helemaal niet. Een mens moest eigenlijk ook gewoon bij de minuut kunnen leven.’

Mascotte trok zich er niets van aan, dat zijn hondeleven zo geïdealiseerd werd. Alleen de meeuwen, die rondom het schip cirkelden, schenen de rust van zijn wereldje te verstoren. Als er één van de vogels boven het schip kwam, rende de hond als een bezetene, luid blaffend op het dek in het rond. Blijf van mijn schip af, scheen hij te roepen. De schrik van zijn hondeleven kreeg Mascotte echter, toen een dag na het vertrek oefeningen met het afweergeschut werden gehouden. De Engelse kanonnières stonden aan het geschut, de matrozen reikten de munitie aan. Het geratel van de Colts, het geblaf van de Oerlikons, die hun honderden kogels per minuut wegschoten en met lichtkogels de baan aangaven, die ze met hun dodelijk vuur bestreken en daarboven uit het merkwaardige geluid van de Vampier-raketten, die heel hoog in de lucht hun kogels deden ontploffen en daar vouwde zich dan een parachute uit (als een bloem, dacht Dirk) met een dodelijke bom er onder aan gebonden.

De hond was bij al dat lawaai doodsbang achter een vlot weggekropen, maar toen het even stil was, nam het beest een sprong en verdween in de houten kuip midden op het vlot. Daar onder de dekking van het houten overstekende kantje bleef Mascotte zitten.

‘Dat beest heeft geen verstand’, zei Bill Cameron, ‘hij denkt, als er wat mis gaat, zit je op zo’n vlot het beste.’

‘Als je het mij vraagt’, zei de eerste machinist Kluwen, ‘heeft hij nog gelijk ook. Een sloep is maar licht en als het ding lek slaat, nou vergeet de rest dan maar. Maar op zo’n vlot zit je veilig, tenminste betrekkelijk dan. Beter tien vlotten in de hand dan één reddingboot in de lucht.’

Toen de oefeningen teneinde waren, bleven hier en daar groepjes van de bemanning nog wat bij elkander praten.

‘Ik ben al drie keer getorpedeerd’, zei een matroos; hij heette Jan Holyrook, ‘drie keer, nou, dan doet het je niks meer. Dan is het een gewoonte geworden. Niet, dat ik het leuk vind, dat is wéér wat anders... de laatste keer kregen we een torpedo midscheeps. De kapitein van die duikboot was een nette mof, tenminste dat dachten we. Toen we in de boten waren gegaan en op de kalme zee dobberden, zagen we de schuit voor onze ogen zinken. Heel rustig en heel bedaard, net een ouwe opa, die op één oor gaat liggen. Op een gegeven ogenblik komt de duikboot boven water, het luik gaat open en de mof komt voor de dag.

‘Hebt U alles aan boord?’ vraagt hij ons, ‘genoeg te eten, genoeg te drinken?’

‘Jawohl’, zeggen we.

‘Hebt U een kompas?’

‘Jawohl.’

Hij geeft ons nog de koers naar de dichtstbijzijnde kust. Heil Hitler, brult hij en wij terugwuiven met een slap handje. Daarop komt de bemanning van de duikboot aan dek. Ze maken het boordkanon klaar en beginnen ons te beschieten. Twee van onze sloepen hebben ze toen in koelen bloede in de grond geschoten. De mensen waren al dood, toen ze in het water terechtwamen, doodgeschoten snap je, en waarom ze nou juist die sloep waarin ik zat ongemoeid hebben gelaten, nou, dat zullen we wel nooit te weten komen.’

Andere matrozen hadden soortgelijke verhalen te vertellen. Verhalen van onmenselijke wreedheden door duikbootkapiteins begaan tegen weerloze schipbreukelingen op vloten en in sloepen.

‘We hebben drie weken in die sloep rondgedobberd’, vertelde de matroos verder. ‘Toen we tenslotte door een Engelsman, die we praaiden, werden opgepikt, waren we zo mager geworden, dat je tweemaal naar ons moest kijken om ons eenmaal te zien. Toen ik later in Liverpool aan de wal ging, had ik van die reis schurft overgehouden. Van de vervuiling snap je. Nou, daar bofte ik eigenlijk mee, want al verging ik van de jeuk, het betekende toch ook, dat ik niet mocht uitvaren, zolang ik nog van die schurft had. Er kwamen zeelui van allerlei nationaliteit bij me. Zeg maat, zeiden die, kunnen we van jou een stukje huid krijgen, zo’n stuk waar schurft in zit?’

Dan krijgen we ook schurft. We hebben geen zin om te varen... zulke lui heb je. Enfin, de schurft hebben ze met een hoop teerzalf weten weg te krijgen en nou zit ik op de 'Paulus Potter'. Want gevaren moet er worden, anders komen moe en de kinderen, die nog in Holland zitten, nooit uit de beroerdheid.'

Het hondje Mascotte kreeg het drukker, want het aantal meeuwen dat om de 'Paulus Potter' cirkelde nam gestadig toe. Er waren grote exemplaren bij, Jan van Gents, en kleine eendjes, die de matrozen 'marollen' noemden.

'We naderen IJsland', zei kapitein Sissingh, 'en het versje zegt: 'De Jan van Gent komt ons verkonden, dat we komen op de gronden. Over een uur of wat zullen we de kust zien, maar denk erom: al ziet men de kerk en toren staan, toch is de reis nog niet gedaan.'

In de verte kwam de hoge kust van IJsland boven de horizon uit. Door de kijker leek het een onherbergzaam rotsige kust, waar de zware zwartgrijze brekers met huizenhooge kuiven van wit schuim te pletter sloegen. Er was weinig verbeelding nodig om te begrijpen, dat dit land in de lange, donkere koude poolwinter de zeeman, die uit zee naderde, vijandig moest voorkomen. Voortdurend patrouilleerden nu geallieerde vliegtuigen boven het convooi. Dit stuk van de zee was geheel vrij van Duitse duikboten. Een groep IJslandse vissers was bezig de netten in te halen, stampvol met grote, spartelende kabeljauwen en andere vissen.

De haven van Reykjavik lag vol met schepen. Engelsen, Nederlanders, Noren, Amerikanen en een paar Belgen. Voor de ingang van de haven kruisten een paar Amerikaanse corvetten. Als waakzame honden lagen een paar torpedobootjagers op de ree, klaar om op het eerste signaal zee te kiezen. Nieuwsgierig wandelde Dirk later met een paar van de officieren door Reykjavik. De eerste machinist Kluwen was ook bij hun groepje.

'Wil je wel geloven', zei hij, 'dat ik me op dit eiland veel zekerder voel dan aan boord. Dat heb ik nou altijd als ik op een eiland ben. Op het vasteland voel je zoiets nooit.'

Tussen de IJslandse bevolking, die gemakkelijk te herkennen was aan hun forse gestalte, lichte haren en blauwe ogen, was het niet moeilijk de buitenlanders te herkennen. Overal kwam men de Amerikaanse matrozen, soldaten en mariniers tegen.

Twee dagen lagen ze in de haven van Reykjavik. Toen waren alle voorbereidingen voor de grote reis getroffen. Ze zouden de route varen, die bekend stond als de Moermansk route. Zo noordelijk mogelijk langs de ijsbarrière van de Noordelijke IJszee naar één van de havens aan de Russische noordkust. Spoedig genoeg wisten de matrozen elkaar te vertellen – al wist niemand precies wat er ging gebeuren – dat de ‘Paulus Potter’ deel zou uitmaken van een reusachtig convooi. Achtendertig schepen maar liefst zou dat convooi tellen en de bewaking door de oorlogsmarine van Engelsen en Amerikanen zou bijzonder zwaar en degelijk worden. Want hoe dan ook, er moest zoveel mogelijk oorlogsmateriaal naar Rusland. Als Dirk dacht aan de tanks en vliegtuigen en de springstoffen in de buik van de ‘Paulus Potter’ en hij vermenigvuldigde dat aantal met achtendertig, kwam hij tot honderden tanks, honderden vliegtuigen en duizenden kilo’s explosieven, ongerekend nog het andere oorlogsmateriaal dat ze zouden brengen. Geen wonder, dat de hoge heren van de marine-leiding alles op alles zouden zetten om de schepen veilig en ongedeerd naar de Russische havens te loodsen – maar, als je dan verder dacht, kwam je óók tot de slotsom, dat de Duitsers geen poging achterwege zouden laten om de toevoer van deze wapens voor het Rode Leger te beletten.

‘Dat wordt een zware reis’, dacht Dirk, en aan de gezichten van de leden der bemanning kon hij zien ,dat zij er net zo over dachten. Alleen de hond Mascotte trok zich van¹al dat gedoe van die domme mensen geen zier aan.

De wolven vallen aan

Dirk Poldervaert stond op de brug van de 'Paulus Potter'. Hij genoot van het prachtige uitzicht op het enorme convooi. Achtenderig schepen, die in drie gestrekte rijen naast elkander opstoomden, reikende als het ware van horizon tot horizon. De beschermende oorlogsvaartuigen van het escorte voeren er om heen. Ergens tussen al die schepen zat het centrale commando van convooi en escorte. Draadloos kwamen de bevelen door; dan was het, alsof een onzichtbare machtige hand deze massa van mensen en staal over de wijde uitgestrektheid van de zee heen en weer bewoog. Je kon je eenvoudig niet voorstellen, dat ooit een vijand in staat zou blijken zo'n machtige groep schepen kwaad te berokkenen. In zijn majestueuze kracht deinde het convooi op de golven, alsof het onkwetsbaar was.

Met volle teugen snoof Dirk de frisse zeelucht in. Het was ondanks de tijd van het jaar vrij koud weer. De lucht was onbewolkt en bleekblauw van kleur. Er stond een stevige koude wind, waardoor het de zonnestralen niet kon gelukken dit deel van de wereld wat meer te verwarmen.

De 'Paulus Potter' was langs de westkust van IJsland naar het noorden gestoomd; bij de noordwestpunt van het eiland was het gehele convooi geformeerd en nu koersten ze op een route, die ten oosten van Jan Mayenland liep. Toen de schepen eenmaal op die koers lagen, werd het duidelijk, dat de Duitsers niet van zins waren het convooi ongehinderd te laten passeren. Het was bekend, dat Hitler langs de Noorse kust grote concentraties van duikboten had samengetrokken. De fjorden van de grillige Noorse kustlijn boden een ideale schuilplaats. Van deze fjorden uit hadden de duikboten reeds de geallieerde scheepvaart op het noordelijk deel van de Atlantische Oceaan bedreigd. Nu trok al hun aanvalskracht zich samen op het belangrijke convooi, dat naar Rusland onderweg was. De Duitse marine paste een nieuwe aanvalstactiek toe, 'de tactiek van de bende wolven'. Spoedig sprak iedereen in het grote convooi van de troep wolven, die het op hen hadden gemunt.

Volgens die tactiek hielden de Duitsers een groep van veertig of

misschien wel meer duikboten, die een eind achter het convooi aanvoeren, onder één commando, in één grote groep bij elkaar. Telkens schoten op een centraal commando vijf duikboten uit deze horde van wolven naar voren. Die vijf bedreigden het convooi van alle kanten tegelijk als het ware, lanceerden hun torpedo's en lieten zich dan weer snel afzakken; inmiddels waren dan vijf nieuwe wolven uit de horde naar voren gekomen, die op hun beurt in de aanval gingen. En zo ging dit door, onafgebroken.

'De bedoeling is', zei stuurman van der Mey, die naast Dirk op de brug stond, 'het beschermend escorte uit te putten, niet alleen het uithoudingsvermogen van de bemanningen, maar ook de voorraad munitie, dieptebommen en dergelijk spul.'

Onophoudelijk klonken veraf en dichtbij doffe knallen en dan zag je een fontein water omhoog spuiten. Er dreven grote olievlekken op de zee en soms wrakhout. De berichten klonken bemoedigend. Trouwens, de bemanning kon uit eigen waarneming vaststellen, dat het convooi, zo te zien, ongeschonden zijn weg vervolgde.

Toen de Duitsers bemerkten, dat de verdediging van het convooi te sterk was voor de aanvallen van de wolven alleen, werd de aanval in kracht opgevoerd. Nu kwamen zwermen Duitse vliegtuigen van de Noorse kust in dichte drommen op het convooi af. Die vliegtuigen kwamen het convooi uit de lucht bestoken, terwijl de duikboten alle aandacht voor de bescherming tegen aanvallen van onder water bleven opeisen. Er brak nu een zware tijd aan voor het hondje Mascotte. Het dier was rillend en bevend van onberedeneerde angst weer in een van de vlotten op dek weggekropen. Ook voor de bemanning kwamen moeilijke uren. De schijnbaar statige rust, waarmee het convooi tot dusver had gestoomd, was verbroken. Van alle schepen barstte een oorverdovend lawaai los. De vuurmonden van het afweergeschut braakten hun stromen kogels uit. De ijle lucht was vervuld van rook en smook en een scherpe doordringende brandlucht. Overal spotten de licht- en vuurfonteinen omhoog. Op de banden met patronen van het afweergeschut zaten op bepaalde afstanden kleine lichtkogels, die de kanonnières lieten zien, welke weg hun vuur nam. Met behulp van dat lichtspoor konden ze beter op de aanvallende vliegtuigen mikken.

Hier op de brug stond je betrekkelijk veilig tegen de aanvallen uit de lucht, want de ijzeren en betonnen platen, die dit gedeelte van het

schip beschermden, leken ondoordringbaar. Maar als je erover ging nadenken, kwam je al gauw tot de conclusie, dat die bescherming ook maar zeer betrekkelijk was.

‘Eén van die Paaseitjes op het dak hierboven’, zei meester Kluwen, ‘en we zien allemaal de radijsjes van onderen groeien.’

Het trof Dirk, dat de strijd eigenlijk een vrij onpersoonlijk karakter droeg. De bommenwerpers, die vanuit het zuiden kwamen aanbrommen, leken in de verte eerst kleine mugjes; dan kwam het geluid van de motoren dichterbij, maar ze bleven hoog boven het convooi, zo bang waren ze voor het afweergeschut. Pas als ze eenmaal dachten, dat ze hun bommen op een schip konden plaatsén, lieten ze hun van dood en verderf gevulde vracht vallen.

Je zag het zwarte ‘ding’ zich losmaken van het vliegtuig, je zag de kromme lijn, die het tijdens het vallen beschreef, je hoorde het gefluit als het met steeds toenemende snelheid van die duizelingwekkende hoogte omlaag stortend, de lucht doorkliefde... maar meestal vielen de bommen naast het doel.

‘Zolang we die krengen zo hoog kunnen houden, hebben we niet veel krimp’, zei kapitein Sissingh, ‘want een schip is maar een klein plekje en de zee is erg groot, ze gooien er altijd meer naast dan erop, moet je maar rekenen.’

‘Ik blijf hier niet langer op de brug’, zei Dirk opeens, ‘het lijkt warmpel wel alsof ik naar een voetbalwedstrijd sta te kijken en onder-tussen werken de mensen beneden aan dek zich in het zweet om het vuur op de vijand gaande te houden.’

Hij liep naar de trap.

‘Hé broeder, wacht even’, riep iemand, ‘zet in ieder geval een helm op, een zwemvest heb je al aan.’

Iedereen liep met zwemvesten, en op dek had iedereen zijn hoofd met een helm beschermd.

‘Kom mij maar helpen’, schreeuwde dwars door het geweld heen Bill Cameron, toen hij Dirk op het dek zag. ‘Hier, ga onder dekking staan en geef me die zepillen aan.’

De zepillen waren de munitie voor het geschut, dat parachutes en bommen kolossale eindén de lucht inwierp.

‘Ze zitten nog te hoog’, mopperde Bill. ‘Als ze zich duizend meter laten zakken, krijg ik ze bij hun staart.’

Hier midden tussen het vurende afweergeschut kreeg de strijd een

veel persoonlijker karakter. Een bittere woede steeg in Dirk op. Dit is nou oorlog, dacht hij, felle oorlog, zonder genade. Hij voelde de kinderachtige wens in zich opkomen, dat hij groot zou worden, zo groot als een enorme reus. Dan zou hij de vliegmachines met de blote hand uit de lucht plukken. Ik zal ze grijpen, dacht hij, en als dollen katten te pletter slaan... en toen gebeurde het. Eén van de bommenwerpers was inderdaad lager gaan vliegen. Er was een ondeelbaar ogenblik van stilstand gekomen in het vuren. Misschien dacht de Duitse vlieger, dat de tegenstand der schepen gebroken was, en dat nu zijn kans was gekomen om een bom op de 'Paulus Potter' te gooien. Hij dook omlaag, nog lager, en daarop begon hij in een grote cirkel te vliegen, duidelijk met de opzet een zo gunstig mogelijke positie te kiezen.

'Schiet! Schiet!' riep Dirk, dol van opwindning.

'Eventjes wachten, eventjes wachten', zei Bill ijzingwekkend kalm en met een vreemde, wrede grijns om zijn smalle lippen, 'nog eventjes wachten, totdat ik het wit van zijn ogen zie... *vuur*...'

De volgende seconde hing er, van het schip af gezien, vlak voor de Duitse bommenwerper een parachute, schijnbaar onbewegelijk in de lucht. Er onderaan hing zwart de gevaarlijke bom. De Duitse vlieger zag het gevaar, hij deed nog een vertwijfelde poging de machine op te trekken, maar het schot was goed geplaatst, hij vloog recht tegen de parachute aan. Er weerklonk een droge knal en toen steeg uit de bommenwerper een rookwolk op, die snel groter werd. 'Hij staat in brand, hij staat in de fik, hiep, hiep hoera!', juichte Dirk, terwijl hij als een Indiaan een dansje maakte.

'Arme kerel', zei Bill en hij wees naar de bommenwerper, die nu zeer snel hoogte verloor. De machine stond in lichterlaaie. Opeens zag Dirk de Duitse piloot zitten. Zo dicht was de machine nu bij hen – het speelde zich allemaal in een fractie van een seconde af – dat hij het gezicht van de Duitse vlieger duidelijk kon zien. Zijn kleren stonden in brand. Het gezicht van de vlieger was verstijfd van doodsangst en vertwijfeling, hij had de armen in doodsnood omhoog geheven. Toen viel het vliegtuig met een harde klap op zee neer, brak in stukken en verdween in de golven. Van de vlieger zagen ze niets meer. Opeens voelde Dirk, dat hij onpasselijk werd. Hij leunde tegen het afweergeschut en begon over te geven. Daarop barstte hij in een zenuwachtige huilbui uit.

‘Arme kerel’, zei Bill weer, en hij bedoelde niet Dirk.

‘De oorlog is een rôt-bedrijf’, steunde Dirk wezenloos, ‘een rôt-bedrijf... rôt... rôt... rôt.’

Op de brug scheen men te hebben bemerkt, dat Dirk onwel geworden was, want de eerste stuurman van der Mey kwam haastig naar beneden naar het dek en beende op Dirk toe.

‘Ja, zeuntje’, zei hij op trouwhartige toon, ‘de oorlog is geen pretje.’

‘t Is rôt, rôt’, herhaalde Dirk werktuigelijk. Hij kon geen ander woord vinden om zijn afschuw uit te drukken.

De stuurman nam hem mee naar binnen in één van de hutten.

‘Drink wat, joggie’, zei hij, ‘en zet verder je tanden op elkaar. Schaam je niet voor je overgeven en voor je tranen; dat hebben de grootste kerels meegemaakt, toen ze voor de eerste keer zoiets beleefden. Je zult er doorheen moeten. Jij hebt nou dezelfde keus, die we allemaal hebben gehad. Of je wordt week en dan ga je er onder door, reddeloos en onherroepelijk er onder door, of je wordt steenhard en dan heb je kans, dat je het eind haalt. Nou, wat doe je?’

Dirk slikte zijn zenuwachtigheid met een energieke beweging weg. ‘Ik ben er al overheen’, zei hij, maar zijn stem trilde nog. ‘Er zal niks anders op zitten, dan dat ik keihard word... ik ga weer aan dek.’

‘Dat is de beste remedie’, zei stuurman van der Mey.

Aan dek was het nu betrekkelijk rustig. Wel zag je in de verte nog steeds de waterzuilen van de dieptebommen omhoog spuiten, en hoorde je de doffe slagen van de ontploffingen onder water, maar in de lucht was het vrij kalm. Naar de zuidelijke horizon verdwenen een paar Duitse bommenwerpers.

De mannen van het afweergeschut hadden de helmen afgezet. Volkomen afgemat lagen ze aan dek. Technici waren doende onderdelen van het geschut te controleren en hier en daar kleine reparaties te verrichten.

‘Hebben we ze afgeslagen?’ vroeg Dirk aan Bill Cameron.

‘Voorlopig wel, maar zolang we onder het bereik blijven van de vliegtuigen, die in Noorwegen gestationneerd zijn, zullen we op alles voorbereid moeten zijn. De bommenwerpers hebben hun taartjes laten vallen. Toen de voorraad op was, zijn ze naar huis gegaan. Nieuwe gebakjes halen, denk ik.’

Toen de avond viel waren er nog steeds Duitse bommenwerpers in de lucht. Zo goed en zo kwaad als het ging probeerden die positie te bepalen boven een vloot, die zich in de lichte Poolnacht niet kon verbergen. Onderzeeboten dwaalden rondom het convooi. De vijand probeerde luk-raak schepen te treffen. Van het convooi werd slechts geschoten, wanneer een treffer bijna zeker leek, want elk spoor van licht kon de vijand immers de juiste positie verraden.

Slechts een deel van de bemanningen kon naar kooi. Dirk lag op zijn bed, aangekleed en met het zwemvest vlak bij de hand. Het ruoer van buiten klonk nog slechts verzwakt in de hut door. Buiten was het koud, ofschoon het zomer was. Maar in het binnenste van de 'Paulus Potter' was het aangenaam warm. Té warm voor Dirk.

Hij had het gevoel, dat zijn gedachten nu op een grote draaimolen zaten. De gebeurtenissen van de hele dag gingen weer aan hem voorbij, maar het middelpunt van alles was het in doodsangst vertrokken gezicht van de Duitse piloot, toen deze brandend als een fakkel met zijn vliegtuig in zee stortte.

Het was niet de eerste keer gedurende de oorlog, dat Dirk de dood onder ogen had gezien. Destijds in Hengelo, toen hij en Willem zich schietend een weg naar de vrijheid hadden moeten banen, was het eveneens een kwestie van leven of dood geweest. Hij zag weer, hoe het bloed uit Willems rechterarm gutste. Toen echter had hij zich niet onpasselijk gevoeld. Integendeel, als hij aan die episode terugdacht, kon hij zich herinneren, dat hij eigenlijk helemaal geen angst had gekend.

Ik geloof dat het komt, dacht hij, omdat ik even tevoren de dood van de Duitse vliegenier zo intens heb gewenst. Ik dacht: ik wilde dat ik een reus was, dan zou ik de machine met mijn blote handen grijpen en als een dolle kat verpletteren... zó diep en zó hartstochtelijk heb ik nog nooit iemand gehaat. En het was alsof de volgende seconde mijn haatverlangens werden vervuld. De piloot stierf, vlak voor mijn ogen als een beest.

Een gevoel van schuld kwelde hem, persoonlijke schuld.

Hij gooide zich op zijn kooi heen en weer. Opeens voelde hij een hevig verlangen naar zijn vader en moeder en naar Lien en zijn vrienden. Als ik nu met hen zou kunnen spreken, dacht hij, zouden ze me begrijpen. Zij zouden weten hoe moeilijk ik het heb.

Een klopje op de deur van de hut weerklonk.

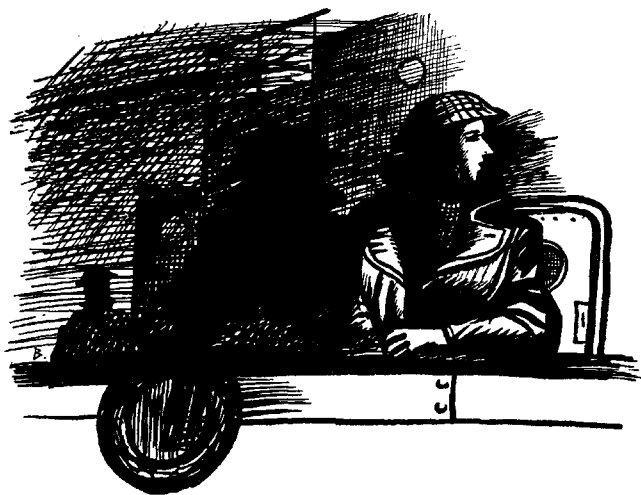
‘Kan ik binnenkomen?’

Het was de eerste stuurman van der Mey.

‘Kan het zeuntje niet slapen?’ vroeg hij op vaderlijke toon. ‘Nou, dat is te begrijpen, hoor, je hebt nogal wat meegemaakt vandaag.’ Hij ging bij Dirks kooi zitten.

Enkele minuten zei geen van beiden iets. Toen zei de stuurman:

‘Ja, jongen, je hoeft me niets te zeggen. Ik begrijp het volkomen. Die strijd met jezelf, die jij nu voert, die hebben we allemaal moeten uitvechten en eigenlijk begint dat gevecht binnen in ons eigen hart elke dag opnieuw. Ik denk aan mijn vrouw en kinderen. Toen de moffen de stad platbrandden, zaten die in Rotterdam, misschien zitten ze nou op Ameland, dáár komen we vandaan. Zoals ik bekommerd ben om hen, zo vreten zij zich op van onzekerheid, als ze aan mij denken. Maar geloof me, dat is nog niet het ergste van deze oorlog. Wat moet er van de wereld terechtkomen? Je hebt vandaag voor het eerst een mens zien sterven; over de hele wereld zitten jongens van jouw leeftijd in vliegmachines, ze gooien bommen neer en ze weten, dat door één druk van hun hand op een klein knopje ver beneden hen duizenden mensen sterven, mannen, vrouwen, grijsaards, kinderen... in Londen, Berlijn, in Moskou en daarginds in Azië. Toen die jongens hun eerste slachtoffers maakten, geloof me, toen zijn er heel wat van hen onpasselijk geworden, net zoals jij vandaag, maar dat went wel. Je stompt af. Moorden en doodslaan

wordt een gewoonte. Zonder dat ze het weten en zonder dat ze het willen, worden ze beesten in mensengedaante, die jongens van jouw leeftijd. In jou vecht het gebod: Gij zult niet doden! tegen het bevel: doodt de vijand. Zolang die strijd in het hart van één mens wordt gevoerd, is er nog een klein straaltje hoop voor de wereld. Vooruit, Dirk, je kooi uit en aan dek, ik heb zitten wauwelen als een dominee, en jij moet de frisse lucht in, want het is niet goed, dat een fikse knaap zoals jij met zulke gedachten te lang alleen is.'

Toen de ochtend gloorde, hervatten de Duitsers de aanvallen met volle, ongebreidelde kracht. Ze wierpen nu een nieuw wapen in de strijd. Behalve met onderzeeërs en bommenwerpers gingen ze het convooi nu bestoken met de boordkanonnen van laagvliegende machines. De schepen zelf hadden van deze beschietingen uit de lucht betrekkelijk weinig te lijden, omdat ze in het algemeen voldoende beschermd waren door ijzeren en betonnen platen. Maar de bemanningen, die aan het geschut stonden, kregen het nu zwaar. Het duurde dan ook niet lang of de eerste gewonden op de 'Paulus Potter' moesten naar beneden worden gedragen. Even kreeg Dirk weer dat onzekere, knikkende gevoel in zijn knieën, toen hij het bloed uit de wonden zag stromen, maar hij vermande zich. Zoveel mogelijk dekking zoekend bleef hij bij het afweergeschut van Bill Cameron. 'Hou je taai', zei hij tegen zichzelf.

Nu de Duitsers probeerden de schepen door middel van mitrailleurvuur van hun bemanningen te beroven, volgde de afweer een andere tactiek. Er werd minder gericht.

'We zetten de paraplu op', grijnsde Bill.

Inderdaad leek het er veel op, of al het afweergeschut van alle schepen, al die honderden en honderden vuurmonden, een stalen paraplu over het convooi hadden uitgespreid. Een paar uur lang probeerden de Duitsers door die koepel van gloeiend staal en granaten heen te komen. Af en toe lukte het. Maar menige Duitse vliegenier moest zo'n succes dan met de dood bekopen. Dirk telde meer dan tien vliegmachines, die werden neergehaald. Hij was er zeker van, dat er aan de buitenkant van het convooi eveneens nog een aantal naar omlaag werden geschoten. Maar het convooi zelf leed ook verliezen. Af en toe zag je in de verte een enorme zuil van wit-zwarte rook plotseling omhoog schieten. Je kon stukken wrakhout

zien, die meegevoerd werden, misschien wel een paar honderd meter hoog.

‘Daar gaat er weer eentje van ons’, zei Bill, ‘arme duivels. Pity a poor sailor on a day like this.’*

Sommige drenkelingen konden worden opgepikt. Dat waren dan de gelukkigen, maar velen kwamen terecht in een van de vele drijvende olievlekken die de zee bedekten. Ze kwamen jammerlijk om, slachtoffers van een gruwelijke dood door verstikking.

Een koude onverschilligheid had zich van Dirk meester gemaakt. Dezelfde koele onverschrokkenheid, die alle mannen van dit convooi bezielde. Je stond er nu eenmaal voor, en dus moest je er door heen, hoe dan ook en koste wat het kost.

Zo ging ook deze dag van geweld en verschrikking voorbij; en toen de avond viel, stoomde het convooi, ofschoon gehavend, nog altijd verder op zijn vastgestelde koers. Rusland moest wapens hebben, welnu, dan zouden die er komen.

Op 28 juni 1942 was het convooi uit Reykjavik vertrokken en de aanval door bommenwerpers, die probeerden de bemanningen van de dekken af te schieten, vond plaats op de derde juli. De dag daarna veranderden de Duitsers opnieuw van tactiek. Het was duidelijk, dat in het Duitse hoofdkwartier het bevel was gegeven: houd dit convooi tegen, koste wat het kost.

De derde aanval uit de lucht geschiedde door vijftientwintig bommenwerpers, die voorzien waren van torpedo's. Ze behoefden niet boven de schepen te komen, neen, ze lanceerden vanuit de lucht en op een flinke afstand van het schip, dat ze tot zinken wilden brengen, de torpedo. Die schoot dan als een haai door het water en wee als het projectiel het schip bereikte. Weer vonden vele dappere zee-lieden een graf in de golven. Maar nu wierp het gewapende escorte en het afweergeschut van de schepen alles in de strijd, waarover men beschikte. Zo hevig was het vuur, dat twintig van de vijftientwintig bommenwerpers het niet verder konden brengen dan de buitenkant van het convooi. Vijf slaagden erin tot boven de schepen te komen, en alle vijf stortten brandend omlaag.

Het convooi lag toen noordelijk van het Bereneiland. Hier moest de beslissing vallen, had het Duitse opperbevel bevolen. Een ware hel

* ‘Heb meelij met een arme zeeman op een dag als deze’

brak los. Uren lang was het convooi aan alle kanten door vlammen omgeven. Het leek alsof de zee zelf in brand stond. Het tumult van de vorige aanvallen was niets vergeleken bij de orkaan van geluid die door de ontploffende torpedo's werd veroorzaakt. Elke keer als een Duitse machine in zee stortte, vonden onder water nieuwe ontploffingen plaats. De bemanning van de schepen was dodelijk vermoeid. Hoeveel dagen en nachten waren ze reeds niet uit de kleren geweest? Ze zagen er onzegbaar vuil uit, met doffe ogen van vermoeidheid. Onder de dekken werd het aantal gewonden groter en helaas ook het aantal doden. Dirk had het gevoel, dat de wereld op het punt stond te vergaan. Werktuigelijk deed hij zijn werk aan het geschut. Doof van al het geluid en verblind door rooken smook, dronk hij af en toe wat lauw vocht dat hem werd aangereikt.

'Werken, doorwerken', riep Bill Cameron hem toe, 'doorwerken, keihard wezen.'

En ook deze derde aanval van de Duitsers werd afgeslagen. De vliegmachines, die de slag hadden overleefd, deinsden in zuidwestelijke richting af. Ook de aanvallen van de duikboten hielden op.

Er was even tijd om op adem te komen.

'Drie keer is scheepsrecht', zei stuurman van der Mey. 'Als we boffen zetten de Duitsers niet door en dan heb je kans, dat er nog een redelijk aantal schepen doorheen komt, maar – ik kan me vergissen – als je het mij vraagt zullen de moffen nu met een of andere wan-

hopige zet komen om deze reuzen-partij schaak te winnen. Alleen, we weten nog niet wat ze achter de hand hebben.'

Inderdaad, de Duitsers hadden nog één zware troef achter de hand. In de Noorse havens lag een deel van de Duitse oorlogsvloot, waaronder de 'Tirpitz', een zware kruiser.

Toen de derde aanval op het convooi er niet in was geslaagd de schepen te verspreiden, besloot de vijand deze boven-water-vloot in de strijd te werpen.

Door dit besluit stelden de Duitsers de geallieerde admiraliteit voor een moeilijke beslissing. Immers, een convooi bood voor het verdragende geschut een gemakkelijk doel. Van verre afgeschoten konden de projectielen altijd wel een schip in 't convooi treffen. Er was dus ruimschoots reden om het bevel te geven: convooi moet zich verspreiden. Bovendien loerde de geallieerde vloot reeds geruime tijd op die Duitse boven-water-vloot. De vijand hield zich echter in de Noorse havens verscholen. Nu echter kwam ze naar buiten. De kans was schoon voor de geallieerde vloot om de Duitse marine een gevoelige, misschien wel beslissende slag toe te brengen. Dit betekende echter, dat alle oorlogsbodems van het gewapende escorte het convooi in de steek zouden moeten laten, om de Duitse vloot tegemoet te stomen en slag te leveren.

Moeilijke beslissing, inderdaad. Op korte termijn gezien telde het levensbelang van het convooi zeer zwaar. Dat moest beschermd worden – maar op lange zicht bekeken was er de kans om de Duitse vloot zo'n klap te geven, dat toekomstige convooien veiliger zouden zijn dan dit. De geallieerde admiraliteit besloot, dat de kansen van de oorlogvoering op lange zicht beschouwd de overhand moesten hebben. Derhalve werd besloten, dat het gewapende escorte van het convooi zou worden teruggetrokken. De schepen van het convooi moesten zich verspreiden. Elk schip moest varen volgens de geheime orders, die voor zulke gevallen in een verzegelde enveloppe in de brandkast van de kapitein waren opgeborgen.

Vanzelfsprekend wisten maar weinig mensen in het convooi wat er precies aan de hand was. Maar het was ongelooflijk hoe snel zich een gerucht verspreidde, als het ware van schip tot schip. Hoe? Dat wist niemand, maar in zo'n vloot van koopvaardijschepen gaan de geruchten even snel van mond tot mond als op de vaste wal.

Tegen de avond van de vierde juli 1942 kregen alle kapiteins van de koopvaardijvloot het bevel: 'convooi uit elkaar; open Uw geheime orders.'

Kapitein Sissingh riep zijn officieren bij elkaar. De harde waarheid moest worden verteld. Verbijsterd keken de mannen elkaar aan. Met de andere schepen bij elkaar en onder gewapende bescherming van het escorte was de strijd al hachelijk. Hoeveel gevaarlijker zou de reis worden, nu ze in hun eentje verder moesten.

'Dat wordt verzuipen', zei één van de officieren somber.

'En nog wel verzuipen in het steenkoude water van de Noorse wateren. De heren in hun warme kantoren in Londen besluiten maar. Jan de zeeman zal het wel voor ze opknappen. Zij gaan vanavond lekker naar kooi. Wij zullen wel voor ze zwemmen.'

De stemming was verbijsterd en verbitterd.

'Mannen', zei kapitein Sissingh ernstig, 'we hebben nog een kans. Ik heb overeenkomstig mijn orders besloten noordelijker te gaan varen. Op Spitsbergen aan en dan oostwaarts. Hoe verder we naar de noord opkruipen, hoe minder kans we hebben dat de moffen ons te grazen nemen.'

'Wel ja, laten we maar meteen helemaal naar de Noordpool gaan', spotte één der officieren.

Maar het bevel was nu eenmaal gegeven. Het convooi brak op. De 'Paulus Potter' stoomde noordwaarts de ijsbarrière van de Noordpool tegemoet. Tien andere koopvaarders voeren ver weg in dezelfde richting. En een gevoel van grote verlatenheid legde zich met de ijskoude deken van de vorst op schepen en bemanningen. Wat zouden de volgende dagen brengen?

Naar het Pool-ijs

De 'Paulus Potter' zette stug en volhardend koers in noordelijke richting om zo dicht mogelijk onder de zuidelijke rand van het Poolijs een weg naar het oosten te vinden.

In stevige winterkleding gehuld beende Dirk over het dek. Je moest wel flink stappen om warm te blijven. Begin juli, maar 't was ijszig koud weer.

Het duurde niet lang of het schip raakte tussen het drijfijjs. Eerst waren het nog maar kleine schotsen, die zich gemakkelijk opzij lieten duwen, maar gaandeweg werden de ijsvelden groter. Toen ze te groot werden om er doorheen te breken zonder gevaar voor het schip, besloot kapitein Sissingh maar weer wat zuidelijker aan te houden. Ze waren nu wat dichter bij de Amerikaanse koopvaarders uit hun convooi, die de vorige avond dezelfde koers als zij hadden gevaren.

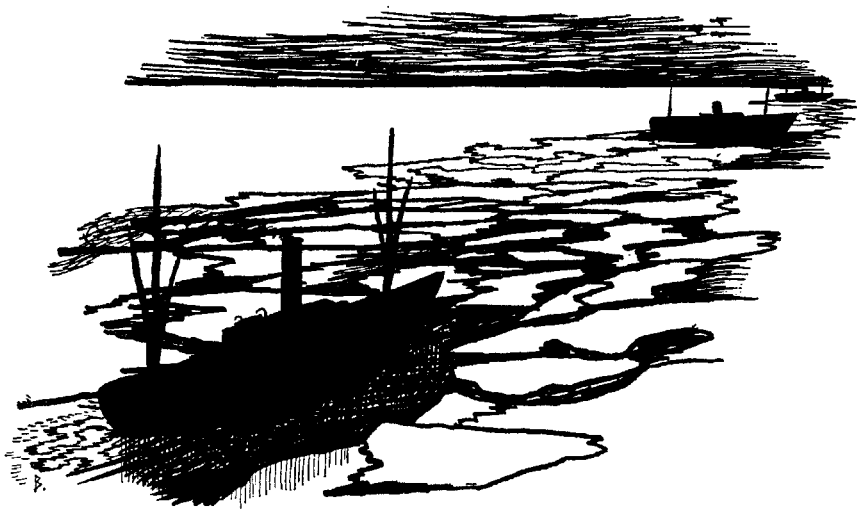
'Dit wordt in hoge mate snert', zei de eerste machinist Kluwen zuur tegen Dirk, 'jij kan me nog meer vertellen, maar over een paar dagen zijn we allemaal wijlen.'

'Dacht je heus, dat de moffen ons hier zullen kunnen vinden? We zijn eindeloos ver van de Noorse kust, een stipje in een oneindigheid van wit – nee, Kluwen, ik voel me hier veilig. Een beetje koud, dat is waar, maar als je zo precies kijkt hou je het bij geen baas uit. Let op mijn woorden: we rollen er door.'

Alsof de vijand deze optimistische woorden van Dirk meteen wilde logenstraffen, weerklonk heel in de verte het vage gebrom van een vliegtuig. 'Daar komt weer zo'n salamander aan', werd er geroepen. De Engelse kanonniers betrokken hun post bij de stukken. Alles was in gereedheid om de vijand te ontvangen.

Maar de Duitse vliegenier gaf de kanonniers geen kans. Hij bleef heel hoog rondom het schip cirkelen. Hij wierp geen bommen af. Toen hij een goed half uur had rondgecirkeld, verdween hij in zuidelijke richting.

'Nou jongens', zei stuurman van der Mey, 'reken nou maar op een zware aanval. Die vrijer is naar zijn basis teruggevlogen om te rap-

porteren, dat we hier zitten. Straks komt de hele bende opzetten – en wij zijn moederziel alleen. God sta ons bij.’

Ze kregen echter langer respijt dan zij hadden gevreesd. Maar toen was het ook met hun rust gedaan. Een zevental Duitse duikbommenwerpers maakte zich uit een groter eskader, dat aan de horizon was te zien, los en begon een geconcentreerde aanval op de ‘Paulus Potter’ en op een Amerikaans schip en een Engelsman in de buurt. De rust, die de kanonniërs hadden gekregen sinds de vorige aanval, had hen goed gedaan. Monter en vastberaden stonden ze aan het geschut. Toen de Duitse machines boven het schip kwamen, kregen ze zo’n warme ontvangst, dat ze ijlings naar grote hoogten vluchtten. De Duitsers werkten van twee kanten tegelijk, zodat ook het afweergeschut van de ‘Paulus Potter’ in groepen moest werken.

Toen ze bemerkten, dat ze geen kans zouden krijgen bommen op de schepen te plaatsen, veranderden de Duitsers van tactiek. Ze wierpen nu in een steeds nauwer wordende kring rondom het schip van zeer grote hoogte zogenaamde ratelmijnen omlaag. De werking van deze bommen was zodanig, dat het schip in al zijn voegen begon te kraken en te trillen.

De eerste machinist Kluwen kwam haastig vanuit de machinekamer naar de brug hollen. Tegelijkertijd voelde Dirk, dat de machine stopte, de vaart ging uit het schip.

‘De schotten van de kolenbunkers zijn kapot’, rapporteerde Kluwen ‘en de kolen zijn in de machinekamer en op de vuurplaat terechtgekomen. Er kan niet meer gestookt worden. Aan opruimen valt onder deze omstandigheden niet te denken.’

Even later ontsnapte een grote dichte wolk stoom uit de machinekamer. Beneden in de diepte van het schip werd een onheilspellend gesis gehoord.

‘Zeker weet ik het niet, maar ik krijg de indruk, dat de hoofdstoomleiding kapot is’, zei Kluwen. Naakte bezwete mannen kwamen uit de machinekamer naar boven.

‘Beneden is de hel losgebroken’, riepen ze, ‘je kunt in die gloed van vuur en stoom niet blijven.’

Terwijl dit alles plaatsvond, bleven de aanvallen der zeven bommenwerpers aanhouden. Maar de mannen aan het geschut vochten door. Het was nu erop of er onder. Twee Duitsers werden neergeschoten. Ze vielen te pletter en verdwenen in de golven. Maar de overblijvende vijandelijke vliegtuigen lieten niet af. De twee koopvaarders verkeerden reeds in zinkende toestand. Daar werden de sloepen gestreken.

Anderhalf uur duurde de ongelijke strijd. Toen liet kapitein Sissingh weten:

‘Onze munitie raakt op. De stuurmachine is onklaar. Er zit niets anders op dan dat we het schip verlaten.’

De mannen stelden zich zo ordelijk mogelijk op bij de sloepen, die reeds buiten boord gedraaid waren en nu ter hoogte van het dek hingen.

‘Ik vertik het’, riep de machinist Kluwen plotseling, ‘denk je dat ik in die tobbes ga? Aan me nooit-niet.’

‘Waarom niet?’ werd er geroepen.

‘Dacht je, dat de Duitsers ons zo maar laten wegroeien? Nogal lekkere jongens, die moffen. Neen, let op wat ik jullie voorspel: zodra je de sloep hebt gestreken komen die salamanders naar beneden en zetten het machinegeweer op jullie.’

‘Wat doe jij dan?’

‘Ik ga wel ergens in een gangetje liggen. Zó dood of zó dood, maar liever niet door een mitrailleurkogel.’

Het hondje Mascotte kwam te voorschijn. Gedurende de felle gevechten van de afgelopen dagen had niemand veel aandacht aan het

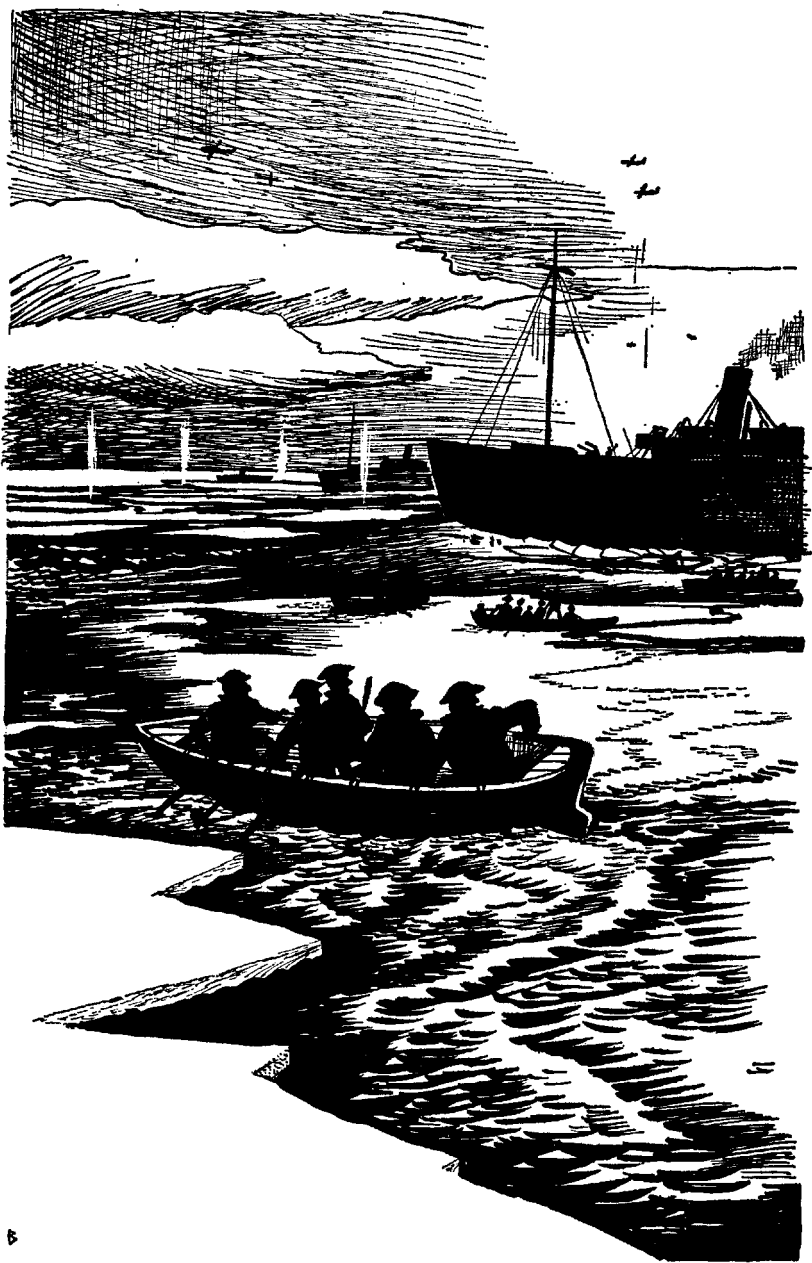
diertje kunnen besteden. Het zat bibberend van angst in één van de vlotten verborgen. Maar het beestje begreep met zijn hondenverstand, dat de situatie snel was veranderd. Voordat iemand erop verdacht was, sprong Mascotte met een sierlijke boog van het dek pardoes in één van de sloepen. Daar bleef hij rechtop zitten kijken, de kop een beetje schuin en kwispelend met zijn stukje staart. Alsof hij wilde zeggen: schiet op een beetje.

‘Dat beest weet het beter dan jij, Kluwen’, werd er geroepen, maar de eerste machinist haalde de schouders op en verdween achter een deur. Dirk zat in de sloep bij kapitein Sissingh, de eerste stuurman van der Mey, Bill Cameron en nog wat matrozen. Snel roeiden ze een flink eind van het verlaten schip weg. Nog twee andere sloepen deden hetzelfde. Het schip was nu verlaten, alleen de eerste machinist Kluwen was nog aan boord, ze zagen hem achter een deur staan kijken.

Een ogenblik sloeg de schrik de schipbreukelingen om het hart toen twee Duitse machines omlaag doken en scherend over de sloepen het vuur met hun mitrailleur openden. Zou Kluwen gelijk krijgen? Maar de Duitsers lieten het bij een paar salvo's. Daarna stegen ze weer naar groter hoogte. Ze bleven echter boven het schip.

Blijkbaar omdat hij had gezien, dat zijn vrees – namelijk dat de Duitsers de sloepen zouden mitrilleren – niet werd bewaarheid kwam Kluwen nu uit de gang tevoorschijn. De mannen in de sloepen zagen hoe hij, gekleed in een blauwe regenjas, een van de vlotten van het dek af in zee liet vallen. Hij gooide er een koffertje in, daarna sprong hij zelf op het vlot. Het vlot dreef op korte afstand achter de ‘Paulus Potter’ aan. Op dat ogenblik deed een van de Duitse vliegmachines een poging om een voltreffer op het achterschip te plaatsen. Maar de bom miste zijn doel. De mannen in de boten zagen dat het helse ding tussen achterschip en vlot terecht kwam. Een enorme vuurzuil steeg op. Wild was de zee in beweging. ‘Kluwen is dood, God hebbe zijn ziel’, zei stuurman van der Mey. Maar toen de rook en smook was opgetrokken, zagen ze Kluwen als een duiveltje in een doosje uit de kuip van het vlot te voorschijn schieten. ‘Verdraaid nog aan toe’, zei Bill Cameron, ‘die vent heeft net als een kat negen levens.’

Ze roeiden naar het vlot. Tenslotte konden ze Kluwen niet aan zijn lot overlaten. Maar toen ze bij het vlot waren gekomen, hadden ze

moeite de eerste machinist te herkennen. Zijn gezicht was ei-geel. Hij leek meer op een Lascaar of op een Chinees dan op een echte Rotterdammer.

‘Ik zag dat kreng van een mof aankomen’, vertelde hij, ‘en ben als de weerlicht in de kuip van het vlot gedoken. Mijn blauwe regenjas trok ik over mijn kop. Man, een rook en een stank dat die bom gaf, pure zwavel. Mijn mooie jas is ook bedorven. Die kan ik wel weggooien.’

‘Ik zou hem maar aanhouden’, zei kapitein Sissingh, ‘want het zal nog wel kouder worden en dan kun je een jas best gebruiken.’

De ‘Paulus Potter’ maakte nu zware slagzij. De Duitsers waren blijkbaar tot de slotsom gekomen, dat het schip spoedig zou zinken. Ze verdwenen nu allemaal, waarschijnlijk op jacht naar andere schepen van het eens zo trotse convooi. De andere twee sloepen dreven in de buurt rond.

‘Kapitein’, zei stuurman van der Mey, ‘zo kunnen we niet wegvaren. Het is nu al bar koud en vannacht zal het om te sterven zijn. De mannen hebben doorweekte kleren. Er moet proviand zijn en ander spul. Roei maar naar het schip, ik ga aan boord om de spullen en droge kleren te halen.’

Vol bewondering en ontzag keek Dirk naar de stoere zeeman. Er ging een grote rust van deze man uit.

‘Ik zou me maar een beetje reppen, stuur’, riep kapitein Sissingh, ‘als de lading T.N.T. ontploft zijn we allemaal naar de haaien.’

‘Ik ga al’, zei stuurman van der Mey en behendig klom hij tegen de ‘Paulus Potter’ op.

Niemand had meer notie van de tijd, zó groot was nu de spanning. Stuurman van der Mey scheen zich van al dat drukke gedoe niets aan te trekken. Rustig beende hij over het gevaarlijk hellende dek van het schip, dat steeds meer slagzij maakte. Hij sjouwde met kleren en dekens, die hij bij elkaar had gegrist. Hij gooide kistjes met proviand naar de sloepen. Toen hij tenslotte – ‘eindelijk’ zuchtte iedereen – klaar was, riep hij: ‘Nou moet ik nog even naar de brug.’ Even later kwam hij terug. Hij droeg wat nautische instrumenten en paperassen bij zich.

‘Ziezo’, zei hij, toen hij weer in de sloep was beland, ‘en nou als de wiedeweerga hier vandaan, de ‘Paulus Potter’ is verloren en er kan van alles gebeuren als de machine onder water komt.’

Het schip lag als een gewond dier op één kant. Steeds zwaarder werd het slagzij. Toen ze op voldoende afstand van het schip waren gekomen, lagen de sloepen bij elkaar. De mannen zagen hun schip onder water verdwijnen.

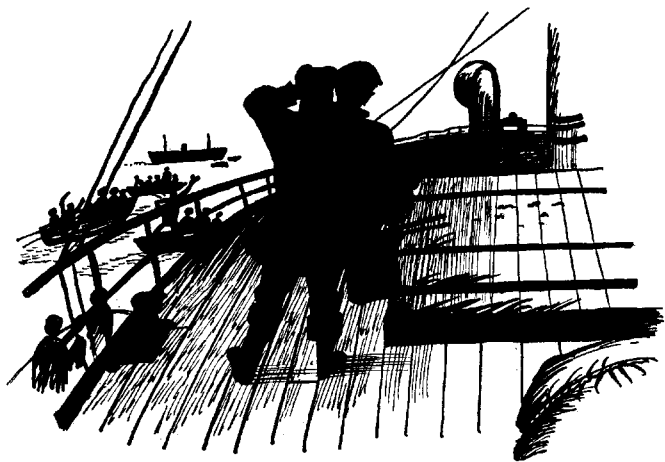
‘Kapitein’, zei stuurman van der Mey, ‘vind je het goed, dat ik maar de navigatie neem? Ik heb vanmorgen gedacht: tjonge, we konden er hier wel eens af moeten, weet je wat, ik reken alvast de koers uit naar het dichtstbijzijnde land. Ik heb nog wat instrumenten meegebracht om positie te bepalen. Een kaart kon ik in de gauwigheid niet vinden, maar ik dacht: natuurlijk zit een kaart van de Noorde-lijke IJszee wel in de sloep.’

Dat was echter niet het geval. Onbegrijpelijk, dat vergeten was een behoorlijke zeekaart en een goede tijdmetr bij de uitrusting te doen.

‘Nou ja’, zei stuurman van der Mey, ‘dan doen we het maar op een schoolatlas. We moeten koers zetten naar Nova Zembla.’

Nova Zembla, het barre eiland waar Willem Barends met zijn gezellen de winter van 1597 doorbracht.

Maar zouden ze er wel belanden? De neerslachtigheid onder de schipbreukelingen in de boten was groot. Sommige jonge matrozen schenen de moed geheel te hebben verloren. Ze jammerden, dat ze naar hun moeder wilden. Nooit zouden ze aan land komen, snikten ze. Iedereen zou in de koude Poolnacht doodvriezen.

Stuurman van der Mey met zijn zware brede corpus ging rechtop in de sloep staan. Zijn stem klonk hard en bevelend, toen hij de jammerende jonge matrozen de mantel uitveegde.

‘Wat zijn jullie voor knullen?’ donderde hij. ‘Hier, kijk liever naar de getrouwde mannen in de boten. Die hebben vrouw en kinderen thuis. Dacht je, dat die niet aan huis denken? Maar nee, jullie melkmuilen en blagen moeten gaan zitten snotteren. Dachten jullie, dat jullie gebalk ook maar een ziertje helpt? Schaam je.’

Deze ernstige woorden schenen te helpen. De jonge matrozen slikten althans hun angsten weg. Stuurman van der Mey gaf aanwijzingen voor de koers. Hij zou voorgaan in de motorsloep. De motor wilde echter niet meer draaien, zodat ze besloten verder te zeilen.

‘Nog wat’, zei hij. ‘Ik heb de mondvoorraad bekeken. Alles en alles meegeteld hebben we eten voor twaalf dagen, maar denk erom, niet meer dan het voorgeschreven rantsoen. En nog wat – hij hier telt ook mee, ’en met deze woorden wees de stuurman op het hondje Mascotte, dat vrolijk kwispelstaartend tussen de mannen zat.

In de sloep van de stuurman stond flink wat water.

‘Hozen, mannen’, zei de stuurman, ‘in de kou met natte voeten zitten is ook niet alles en bovendien zeil je er alleen maar zwaarder door.’

Eén van de oudere leden van de bemanning zei met een stuurs gezicht:

‘Hozen? Dat vertik ik. Daarvoor ben ik niet aangenomen.’

De man was kennelijk over zijn zenuwen heen en wist nauwelijks wat hij zei.

Stuurman van der Mey greep in de achterzak van zijn broek en haalde een revolver tevoorschijn, die hij dreigend op de man richtte. ‘Broertje’, zei hij langzaam en elk woord scheen duizend kilo te wegen, ‘Broertje, nou geef ik je een goeie raad. Je gaat als de wedeweerga hozen en anders schiet ik je een kogel in je huid, begrepen? Je doet wat je bevolen wordt, en geen babbels.’

Er scheen een schok door het lichaam van de morrende man te gaan. Hij keek stuurman van der Mey strak aan en zei:

‘Dank je wel, stuur, je hebt me weer bij mijn positieven gebracht. Ik wist niet wat ik deed.’

‘Ik wist het wel’, zei stuurman van der Mey, ‘en ik herhaal: volgens recht en wet staat op insubordinatie onder deze omstandigheden de

kogel en ik zal geen seconde aarzelen als jullie me dwingen er gebruik van te maken.'

'Wat een man', zei Bill Cameron, die naast Dirk zat.

Het was bekend, dat de Russen een basis voor watervliegtuigen op Nova Zembla hadden gevestigd en dat die basis zich bevond aan het kanaal, dat de Barentssee met de Karazee verbindt. De kaart waarover de schipbreukelingen de beschikking hadden, was echter te gebrekkig om op die basis peiling te nemen. Bovendien was het niet zo eenvoudig om de positie van de sloepen te bepalen, want in het hoge noorden, waar de zon slechts langzaam langs de hemel schijnt te bewegen, valt het zonder precisiemeter niet mee het tijdstip nauwkeurig uit te mikken, dat de zon op het hoogste punt staat. Er moest dus op gerekend worden dat het gegiste bestek hen niet precies zou brengen waar ze hoopten te komen. Maar dat kon nog wel meevallen.

Achter elkaar voeren de sloepen het onbekende noorden tegemoet. 'Denk erom', had stuurman van der Mey gezegd, 'dat je in elk geval je voeten warm houdt. Als je voeten koud worden en bevriezen, is het te laat. Hoe je ze warm moet houden? Wrijven, wrijven, steeds maar wrijven met een beetje olie of andere vettigheid of als het er is, droge poedersneeuw. Maar je bloed moet in je benen blijven circuleren.'

Een aantal van de schipbreukelingen zat dan ook te wrijven of hun leven er vanaf hing, maar anderen schenen er te apathisch voor te zijn. Als hun werd gezegd, dat ze hun voeten vooral warm moesten houden, zeiden ze bitter: 'Ach joh, wat komt het er nog op aan. We zijn immers toch verloren. Of je nou van de kat of van de kater gebeten wordt, we gaan er toch allemaal aan.'

Maar de hoop vlamde weer op, toen ze na een paar uren varen in de verte een schip ontdekten. Dichterbij gekomen zagen ze, dat het een Amerikaan was, één van de schepen uit hun eigen convooi. Toen ze dichterbij kwamen bleek ook, dat het schip stampvol met mensen zat. Ze waren blijkbaar niet de enige schipbreukelingen, die in de Noordelijke IJszee naar een veilige haven zochten.

De kapitein van de boot vroeg hoeveel man kapitein Sissingh meebracht.

'Drie en zeventig', werd teruggeroepen.

‘Mijn schip zit tot de nek vol. Ik kan er onmogelijk 73 man bij hebben.’

In de sloepen volgde een kort beraad.

‘Als je mijn eerlijke mening vraagt, kapitein’, zei stuurman van der Mey, ‘ben ik blij toe, dat er geen plaats is. Ik heb er namelijk helemaal geen fiducie in om aan boord te gaan van die Amerikaan. De moffen zullen vast en zeker proberen hem ook in de grond te boren, en wat moeten we dan? Nee, ik ben voor doorvaren. Volgens mijn berekening zijn we in een dag of twaalf op Nova Zembla. Tot zolang houden we het in de sloepen wel uit.’

De zon was door het wolkendek gebroken en verspreidde een beetje warmte. Door flink wat verbeeldingskracht kon men zich voorstellen, dat het in de sloepen comfortabel was. Het eerste rantsoen werd uitgedeeld. Noodvoeding in de vorm van geconcentreerde blokjes chocola en biscuitjes en een mondje water. Het gaf niet het voldane gevoel van wat-heb-ik-lekker-gegeten, maar het lichaam kreeg de calorieën, die het minimaal nodig had en verder bevatte het voedsel medicamenten, die het hongergevoel voorkwamen. Precies zoals de mensen kreeg het hondje Mascotte zijn rantsoentje.

‘Het lijkt wel of dat stomme dier meer hersens heeft dan wij mensen’, zei de bemanning, ‘want kijk’ m eens kwispelen, hij is blij met zijn chocolaatje – voor de eerste keer in mijn leven zie ik een hond, die graag chocolaatjes eet.’

Welgemoed voer men verder. Er werd wat gebabbeld, maar het gepraat verstomde, toen er mist kwam opzetten. De zeilen werden gestreken, want men wilde bij elkaar blijven. Opeens was de wereld een grijze, troosteloze eenzame plaats geworden.

Nu de zon weg was, voelde men weer hoe intens koud het was. Somber zaten de mannen voor zich uit te staren. De enige afwisseling was het uitdelen van het rantsoen, om de zes uur. Het hondje Mascotte was het enige levende wezen aan boord, dat vrolijk en vief bleef. Het dribbelde van de een naar de ander, liet zich aanhalen, likte dankbaar de hand van de stuurman als het rantsoentje water werd uitgedeeld.

Na een paar uur trok de mist op. De zon kwam weer door. Er kwam wat wind opzetten. Stuurman van der Mey corrigeerde zoveel mogelijk de miswijzingen van het kompas, hij bepaalde met behulp van de sextant de positie van de sloep.

‘We varen goed’, zei hij, ‘zo heel erg mis kunnen we niet wezen.’ En zo ging de eerste dag voorbij. De eerste nacht in een open boot in de koude wateren brak aan. Dirk had de raad van de stuurman ter harte genomen. Werktuigelijk wreef hij zijn voeten. Gelukkig bleven ze warm. Maar hij had het nog nooit zo koud gehad als die eerste nacht. Het enorme gewelf van de Poolhemel koepelde over hun hoofden. Kort waren de nachten, en helemaal donker werd het eigenlijk nooit.

Er waren slechts weinig sterren te zien, alleen de sterren van de eerste grootte prikten door de grijzige achtergrond van de hemel heen. De meeste mannen sliepen. Onrustig woelden ze heen en weer. Ze lagen zo goed en kwaad als het ging, schots en scheef door elkaar. Dirk leunde tegen het zijboord van de boot. Hij had een paar uur geslapen. Nu was hij klaarwakker. Een merkwaardig gevoel van vertrouwen in de goede afloop van dit hachelijk avontuur vervulde hem. Hij beseftte, dat hij dit vertrouwen vooral dankte aan de rustige figuur van stuurman van der Mey, die onaandoenlijk scheen voor alle tegenslagen.

‘Redden we het, stuurman?’ vroeg hij.

‘Met Gods hulp, ja! We moeten proberen de zee de baas te blijven. Ik kom van Ameland en de meeste van mijn voorvaderen zijn zeelui geweest. Ik heb het varen z gezegd in het bloed. Ja, als God wil, komen we hier wel door. Tenminste, als de kou ons niet de baas wordt.’

Hij wees met een hoofdknik in de richting van kapitein Sissingh, die half verdoofd scheen te sluimeren.

‘De arme kerel heeft het zwaar te pakken’, zei de stuurman, ‘ik heb hem vanmiddag nog gewreven, maar ik ben bang, dat zijn voeten de kou te pakken hebben. Zijn benen zijn opgezet. Hij zei tegen me: ‘Stuurman, wat lig je toch aan mijn voeten te frunniken. Ik voel er immers niks in, alleen een beetje geprik af en toe.’ Nou, dan is het mis. Trouwens, hij is niet de enige, vrees ik, er zijn er meer aan boord, die bevroren ledematen hebben. Enfin, laten we er maar het beste van hopen.’

‘Waar zouden mijn vader en moeder zijn op dit ogenblik?’ vroeg Dirk hardop, ‘en Lien... Lien is mijn vriendinnetje, weet U.’

‘Zeuntje, daar moet je niet aan denken. Als je hier doorheen wil komen, moet je dat soort gedachten over boord gooien, anders ga je er onder door. Als we eenmaal op de wal zijn, mag je denken wat je wilt, nu niet.’

De eerste nacht vergleed, en de tweede dag zeilden ze verder en toen kwam de volgende nacht, en weer een dag... en altijd bleef de zee zwart met witte koppen en in de verte glinsterde het ijs en altijd voeren ze onder de hoge koepel van de koude hemel.

De stemming in de sloep was hoe langer hoe slechter geworden maar na de derde dag zakte zij plotseling geheel in. Drie etmalen had men geen warm voedsel genuttigd. Er werd dorst geleden. Het aantal patiënten met bevroren ledematen nam gestadig toe. Deze arme mensen, waaronder de kapitein, konden niet meer staan. Hun benen en voeten zwollen wanstaltig op. Tot overmaat van ramp verdween de zon achter een grijs dek van dikke wolken. Vinnige sneeuw-jachten striemden de sloepen. Slechts een paar mannen waren nog in staat het roer te houden, en van hen werd het bovenmenselijke gevergd. Uren en uren stonden ze aan het roer, koude, wind en sneeuw trotserend. ‘Als dit nog eens drie dagen moet duren’, dacht Dirk, ‘is het afgelopen. Dat houdt geen sterveling uit.’

En weer vergleed een dag, en de vijfde dag brak aan. ’s Middags schoot stuurman van der Mey met zijn sextant de zon. Hij maakte zijn berekeningen en vergeleek die met andere gegevens.

‘Als ik het goed heb’, riep hij, ‘zijn we nog een 45 kilometer van Nova Zembla af. We blijven pal oost varen, dan moeten we er komen.’

Tegen de avond kwam Nova Zembla inderdaad in zicht. Koel en onherbergzaam verrees de rotsige kust in de verte, maar de schipbreukelingen scheen het een paradijs toe met wuivende palmen en heet zand. Eindelijk zou de barbaarse tocht een einde nemen. Eindelijk zouden ze vaste grond onder de voeten voelen, en dan moesten ze zorgen zo gauw mogelijk de Russische basis voor watervliegtuigen te bereiken. Maar van landen kwam die avond nog niets. De branding sloeg met voorwereldlijk geweld te pletter tegen de rotsen. Een landing moest met grote omzichtigheid gebeuren. Het daglicht moest worden afgewacht, voordat men een plek kon vinden, waar de zee minder onstuimig was, want alleen in stil water zou men de venijnige punten en pieken kunnen zien, die onder de oppervlakte dreigden de kielen der boten open te scheuren.

Evenwel, het land lag voor hen, en het besef, dat de komende nacht wellicht de laatste zou zijn van ontbering, gaf velen nieuwe hoop. 'Het wordt hoog tijd, dat we aan de kant komen', zei stuurman van der Mey. 'In één van de sloepen is het drinkwater op. De stommelingen hebben zeewater gedronken – dat is puur vergif onder deze omstandigheden. Enfin, morgen is de ellende voorbij.'

Het gelukte hen op een betrekkelijk stil punt in een kleine baai aan land te gaan. Maar zevenentwintig man van de drieënzeventig konden niet meer lopen. Onder hen was kapitein Sissingh. Stuurman van der Mey nam het zware lichaam van zijn kapitein op zijn brede schouders en behoedzaam, als ware de volwassen man een baby, droeg hij hem op het land.

Het land was bar en troosteloos, op het verblindende wit van ijs en sneeuw piekte slechts hier en daar een beetje groen: rendiermos. Maar uit een rots vlakbij stortte een watervalletje omlaag. Helder drinkwater, ijskoud en tintelend.

De schipbreukelingen dronken niet, neen, ze zogen zich als sponzen vol met het heldere water. Ze konden er niet genoeg van krijgen. Steeds weer opnieuw lieten ze het klaterend water in hun dorstige kelen lopen.

Op een heuvelachtig stuk rots niet ver van hen verwijderd stond een baken.

'Zeuntje', zei stuurman van der Mey tegen Dirk, 'heb je zin en kracht om mee naar boven te klauteren? Ik denk, dat ze bij dat baken wel een paar aanwijzingen zullen hebben aangebracht.'

De weg naar boven was langer dan ze hadden gedacht. Werktuigelijk met een gestadig ritme sjouwde het tweetal naar boven. Onwillekeurig vormden zich op de maat van hun voetstappen woorden: we moeten er komen, we moeten er komen, we moeten er komen.

Ze kwamen er, maar het baken was een teleurstelling. Er stond geen enkele aanwijzing op.

‘Kijk eens, stuurman’, riep Dirk opeens.

In een ondiep holletje van de kale rots lagen meeuweneieren, en verderop nog een paar. Ze namen de eieren voorzichtig op en droegen ze meenaar omlaag, waar de schipbreukelingen bij elkander zaten.

‘Mannen’, riep stuurman van der Mey, ‘voordat we besluiten wat we verder zullen gaan doen, zullen we eerst eens behoorlijk gaan eten. We hebben fris water, zoveel als we willen, en in de kistjes met proviand, die ik van boord heb gehaald, zitten blikjes. Maak de emmers schoon.’

De emmers – elke sloep had een paar emmers bij de uitrusting, waarin gedurende de barre reis de mensen hun behoefte hadden gedaan. Die emmers werden gewassen en nog eens, met zand en kiezel flink schoon geschuurd. Er was immers geen andere keus.

Van cornedbeef, worst uit blik en de meeuweneieren werd een soep gebrouwen. Als uitgehongerde dieren vielen de mannen op het voedsel aan. Zo lekker hadden ze in hun hele leven nog niet gegeten. Ook de patiënten met bevroren ledematen schenen weer moed te krijgen.

Toen iedereen voldaan en welgemoed was, zei stuurman van der Mey: ‘Mannen, we moeten een moeilijke beslissing nemen. Volgens mijn berekeningen moeten we zuidwaarts zeilen om bij de Russen te komen. Lopen kan niet, al hadden we allemaal gezonde voeten. We kunnen de sloepen ook niet op de kant laten liggen, want als er een aasje wind komt, heb je mooi kans dat ze te pletter slaan en dan zijn we verloren. De wind staat op de kust en we zullen hard moeten werken om in open zee te komen. Er zit niks anders op, we gaan.’

Het was een hard besluit. Maar niemand morde, want het maal had nieuwe kracht geschonken en bovendien: de voorraad drinkwater aan boord was nu weer op peil. Ze scheepten zich in en wisten met veel inspanning de open zee te bereiken.

Een nieuwe nacht in de Noordelijke IJszee brak aan.

Op Nova Zembla

Gedurende de nacht werd het weer slechter. Er kwam een dichte mist opzetten, die niet wilde wijken voor de vrij harde bries.

‘Dat is wel een ellendige tegenslag’, zei stuurman van der Mey tegen de bemanning van zijn sloep. ‘Volgens het ongelukkige kaartje, dat ik voor de navigatie heb, kunnen we niet zo ver van het kanaal af zijn, dat Nova Zembla in twee stukken verdeelt. Zuidelijk van dat kanaal ligt de basis voor Russische vliegtuigen. Ik heb het idee, dat er in de beschutting van dat kanaal wel schepen zullen zijn. Maar met die mist mag je blij zijn, als je twee, driehonderd meter zicht hebt.’

Ze zeilden verder, op goed valle het uit. De mist werd zo dik, dat ze het contact met de andere twee sloepen totaal verloren. Dirk had het gevoel, dat ze in een dikke watten deken verzeild waren geraakt. Je hoorde nauwelijks geluiden. Te zien was er vrijwel niets. Af en toe werd de mist zo dik, dat je bij het roer zittend de voorkant van de sloep nauwelijks kon zien.

‘Ik denk’, zei stuurman van der Mey tegen kapitein Sissingh, ‘dat ik maar een beetje dichter onder de kust ga varen. Misschien is het daar wat minder heilig. En je kunt nooit weten, tenslotte beginnen we in meer bewoonde streken te komen. Misschien zien we een schip.’

Kapitein Sissingh knikte, maar zei niets. Hij scheen geen pijn te lijden, maar de uitputting had hem verzwakt. Zijn benen boden een vreselijke aanblik.

‘Arme kerel’, zei stuurman van der Mey zachtjes tegen Dirk. ‘Dat met die voeten van hem kan nooit goed aflopen.’

Een paar van de zieken begonnen in hun half versufte toestand te ijlen. Ze waanden zich weer thuis en voerden onsamenvhangende gesprekken met hun familieleden, die ze in hun koortsdromen meenden te zien. Nog nooit tijdens deze ongelukstocht had Dirk de gruwelijke dood zo dichtbij gezien. Hij keek naar Bill Cameron. Die zat zijn voeten te wrijven.

‘Het begint nu beslist minder gezellig te worden’, poogde de Schot

met een subtiel grapje Dirk op te vrolijken. Maar Dirk voelde zich niet gestemd tot lachen.

‘Als dit niet gauw eindigt...’ begon hij.

‘Hei zeuntje’, klonk de stem van stuurman van der Mey, ‘ga je nou ook al bij de pakken neerzitten? Het is nou nog maar een klein rukje en dan zijn we er.’

Stuurman van der Mey had, slechts op het kompas varende, de sloep in meer oostelijke richting gestuurd. Hij stond enigszins gebogen aan het roer. Hij scheen met grote inspanning naar iets te luisteren. ‘Stil jongens’, zei hij, ‘even allemaal doodstil. Ik dacht, dat ik iets hoorde.’

De stilte was niet volkomen, want nu aan boord elk geluid verstomde, hoorden ze in de verte iets, dat ze niet herkenden. Er kraakte en schuurde iets. Langzaam voer men verder in oostelijke richting. Het gekraak en geschuur werd nu duidelijker.

‘Het is helemaal mis’, zei stuurman van der Mey ernstig, ‘dat is ijs, ijsschotsen, die door de wind en de zee tegen de kust worden opgejaagd. Daar gaan ze kruien, dat is het geschuur en geschaaf, dat we horen... en tenslotte slaan de golven de brokken ijs kapot, je kunt ze duidelijk horen kraken. Met andere woorden: dáár hoeven we niet te landen. Nee, ik denk, dat we het kanaal in de mist voorbij zijn gezeild.’

Ze koersten weer meer op open zee aan. Het was zo doordringend waterig-kil, dat iedereen zat te rillen. Zelfs het hondje Mascotte had het koud. Als een hoopje ellende lag het beestje in een hoekje van de sloep. De ogen stonden ziek en droevig.

Urenlang duurde deze tocht, toen trok de mist wat op. De lucht werd helderder en ijler en plotseling was de zon er weer. Ze zagen ook de kust. Die bleek veel dichterbij dan ze hadden gedacht. Tegen de rotsen stapelden de ijsschotsen zich op. Maar toen ze een paar mijl verder waren gekomen, maakte de kust een vrij diepe bocht en in die baai was het water betrekkelijk vrij van ijs.

‘Als je me nou’, riep Dirk plotseling. Iedereen in de sloep had gezien, wat hij zojuist had opgemerkt. Ze zagen een drietal sloepen niet ver voor hen uit varen. De sloepen koersten op de baai aan. De sloep van de ‘Paulus Potter’ veranderde van koers.

‘Waar zij landen, kunnen wij ook landen’, zei Bill Cameron.

Ze zagen nu ook, dat een flink eind noordwaarts twee andere sloe-

pen van de 'Paulus Potter' naderbij kwamen. Die schenen de baai ook te hebben opgemerkt, want ook zij veranderden van koers en voeren nu dicht onder de kust.

De landing in de baai was niet zo eenvoudig als ze hadden gedacht. Er lag toch nog vrij veel drijvend ijs, en de bodem was bezaaid met venijnige rotspunten. Ze voeren zo dichtbij het land als ze nog juist verantwoord achtten. Daarna legden ze de roeispanten als een soort bruggetje van de sloepen naar de wal. De eerste, die over deze primitieve brug aan wal ging, was het hondje Mascotte. Het diertje rende als een razende het strand rond, buitelde in de sneeuw en hapte uitgelaten naar stukjes ijs. Voorzichtig werden de zieken en gewonden op de schouders van de gezonde schipbreukelingen naar de wal getild. De twee sloepen, die voor hen waren aangekomen, bleken te behoren aan een Amerikaans schip, de 'Washington', dat deel had uitgemaakt van hetzelfde convooi als de 'Paulus Potter'. Ook dat schip was door de Duitsers tot zinken gebracht. Maar de mannen in deze sloepen hadden minder geleden dan de schipbreukelingen van de 'Paulus Potter'. De uitrusting van de Amerikaanse sloepen was veel beter, er waren tal van geneesmiddelen aan boord, waarmee zieken konden worden geholpen. Bovendien, in deze Amerikaanse sloepen waren de instrumenten en de kaarten voor de navigatie uitstekend in orde.

De Amerikaanse kapitein stak zijn bewondering voor de Nederlanders niet onder stoelen of banken.

'Say', zei hij tot stuurman van der Mey, 'dat is mooi zeemanschap

om met zo weinig gegevens zo weinig mis te varen. Daar neem ik mijn petje voor af.'

De baai bleek bezaaid te zijn met wrakhout. Op het strand lagen stapels hout, dat door de vorst zo droog als gort geworden was. Nederlanders en Amerikanen maakten van dat hout een reusachtige brandstapel. Evenals de vorige dag werden de emmers schoon en blank geschuurd. De Amerikanen ontdekten, dat niet ver van de baai een eendenkolonie zat te broeden.

'Marollen', zeiden de Nederlanders.

'Kan me niet schelen hoe ze heten, als je ze maar kunt eten', zei Bill Cameron.

De eendekooi bleek onder een ijswallekje van misschien een meter hoogte te liggen. Er zaten honderden eendjes bij elkaar. De beestjes hadden blijkbaar nog nooit mensen gezien. Ze waren niet schuw. De mannen van de sloepen – de andere twee van de 'Paulus Potter' waren intussen ook aangekomen – gingen aan de andere kant van het ijswallekje liggen. Ze hadden lange stokken bij zich, en aan het eind van elke stok bengelde een lus. Die schoven ze rustig om de hals van een eend, en dan hesen ze het beestje over de ijswal.

'Net als Willem Barentsz', dacht Dirk, toen hij zijn eerste eend over het wallekje trok.

De eendjes waren klein maar vet. Ze vingen er honderden van. Ondertussen was het houtvuur op het strand hoog opgelaaid. Emmers en grote ketels, die de Amerikanen uit hun sloepen hadden gehaald hingen boven de vlammen. Alles wat eetbaar was, ging in de pot: vlees uit blikjes en beschuit en ook wat eendjes. Maar de meeste marollen werden geroosterd.

In de kring rondom het vuur was het behagelijk warm. Het eten smaakte als een koningsmaal. Een lome slaperigheid begon zich van de mannen meester te maken.

Maar al te lang zouden ze daar niet blijven. De Amerikaanse kapitein en stuurman van der Mey, stonden gebogen over de kaarten. 'We moeten verder mannen. Over land is de Russische basis niet te bereiken, tenzij met de grootste ontberingen. Veel verstandiger is het weer in de boten te gaan.'

Maar twee van de elf Russische passagiers, die in de Amerikaanse sloepen hadden gezeten, zeiden, dat ze het varen beu waren. Ze zouden wel gaan lopen. Ze wisten nu welke richting ze moesten

volgen. Ze tekenden een verklaring, dat ze vrijwillig het besluit hadden genomen om te voet verder te gaan.

‘Do svidanje’, riepen ze, ‘tot weerziens’, en ze verdwenen achter een rotsformatie.

Dirk zat weer bij stuurman van der Mey aan het roer. Slechts af en toe konden ze achter zich nog iets zien van de andere sloepen.

‘Het lijkt wel, alsof er voor deze sloep een apart windje blaast’, grinnikte de stuurman. ‘Die ijzeren sloepen van de Amerikanen kunnen niet vooruit komen. We zullen ons een beetje laten afzakken, totdat we weer bij elkaar zijn.’

‘Okay, go on’, riepen de Amerikanen, toen de bootjes weer bij elkaar waren. ‘We can’t stay forever here. We’ll follow you.’*

De stemming aan boord was redelijk goed. In het oosten konden ze de onherbergzame kusten van Nova Zembla zien, maar al was het een bar land, toch gaf het hun een veilig gevoel te weten, dat ze zo nodig aan wal zouden kunnen gaan.

‘Geloof maar gerust, dat Willem Barentsz hier erbarmelijk heeft geleden’, zei Dirk. Hij begon Bill Cameron in het Engels het verhaal van de historische overwintering te vertellen. Die vond het een machtig belangwekkende geschiedenis, maar hij meende zich te herinneren, dat hij toen hij als jongen in Schotland nog op de schoolbanken zat, óók zo’n verhaal had gehoord. Alleen, het waren geen Hollanders, maar Schotten geweest.

‘Dat moet dan een andere bemanning geweest zijn’, zei Dirk.

Elke zeevarende natie had blijkbaar zijn eigen helden en al beleefden ze allemaal hetzelfde, toch vond elk volk, dat *zijn* mannen iets hadden gepresteerd, dat geen ander volk kon evenaren.

‘Destijds waren we nog in oorlog met de Spanjaarden’, legde Dirk Bill uit.

‘Jullie in oorlog met de Spanjaarden?’ zei Bill verbaasd. ‘Goeiegruttjes, dat heb ik nooit geweten.’

‘Daarvoor hebben we nou tachtig jaar gevochten’, zei Dirk tegen de stuurman, ‘en in Schotland weten ze ’t vandaag de dag nog niet.’

‘Heb je wel eens van de Armada gehoord?’ vroeg Dirk, ‘en van de admiraal Medina Sidonia?’ De hele vaderlandse geschiedenis kwam hem geleidelijk aan weer in gedachten. Komiek, dat je aan zoiets

* We kunnen hier niet eeuwig blijven. Wij volgen U.

moest denken, terwijl je in de Noordelijke IJsee voor je leven vocht. 'O ja, de Armada', zei Bill, 'dáár heb ik van gehoord. Die is niet door jullie, maar door de Engelsen vernietigd.'

'De Engelsen', riep Dirk verontwaardigd, 'wij hebben de Onoverwinnelijke Vloot om zeep geholpen, niet *jullie*.'

'Wie zegt dan, dat *wij* het hebben gedaan?' vroeg Bill verbaasd, 'ik zeg toch, dat de Engelsen de vloot naar de kelder hebben gejaagd, Sir Francis Drake, weet je?'

'Jij bent toch Engels...'

'Ik Engels? Man je moet me niet beledigen, anders smijt ik je subiet over boord', riep Bill verontwaardigd en lachend tegelijkertijd. 'Ik ben een Schot, dat is niet hetzelfde als een Engelsman. De Schotten zijn vrij en onafhankelijk.'

'O juist', zei Dirk en hij glimlachte. 'Maar toen de Hollanders honderd jaar later de Engelse oorlogen hebben gevoerd, toen waren jullie er toch wél bij en die hebben wij toch gewonnen, asjebliest.'

'Engelse oorlogen?' zei Bill verwonderd, 'honderd jaar later? Laat eens kijken, dat waren de *Hollandse* oorlogen, zo leren wij het op school, de Hollandse oorlogen en die heb jullie niet gewonnen, maar *wij*.'

'Wel nou nog mooier', zei Dirk, 'denk je soms, dat ze ons op school in Holland leugentjes zitten te vertellen? Wel eens gehoord van Admiraal Tromp? En van Michiel Adriaanszoon de Ruyter? Man, wat wil je, we zijn helemaal de Theems opgevaren, tot aan Londen toe. Hebben ze je dat op school ook geleerd?'

'Natuurlijk', zei Bill. 'Denk je, dat ze ons op school leugentjes voor-kauwen? De Hollanders konden de Theems en de Medway op-zeilen, omdat ze de Engelsen matrozen een hogere gage hadden beloofd. Het was geen heldenmoed, maar doodgewoon een zaak van centjes.'

En toen lachten ze allebei hartelijk en sloegen elkander vriendschappelijk op de schouder.

De Amerikanen in de andere boten hadden van het gesprek niets gehoord. Die zagen alleen, dat Dirk en Bill het best met elkaar konden vinden.

'Goed zo, jongens', riepen ze vanuit de verte, 'houdt er de moed maar in. De narigheid is nu gauw afgelopen.'

'De Amerikanen', zei Bill peinzend, 'met die hebben we ook oorlog

gevoerd. Amerika was vroeger een kolonie van ons... ze hebben zich bevrijd, we hebben bloedig met elkander gevochten en nou zijn we weer bondgenoten, het kan vreemd lopen in de wereld. Als je goed nadenkt is al die ruzie tussen landen grote onzin.'

'Ik zie een schip', riep één van de matrozen, die voorop op de uitkijk stond, en hij wees in de verte. Het was een groot koopvaardijschip. Toen ze dichterbij kwamen zagen ze, dat het een Amerikaans schip was, de 'City of Winston Salem'. Het zat gevaarlijk dicht bij de kust op de rotsen.

De Amerikaanse bemanning hing over de railing en verwelkomde de sloepen met schipbreukelingen met luid gejuich. Ze schenen hun positie helemaal niet ernstig te vinden.

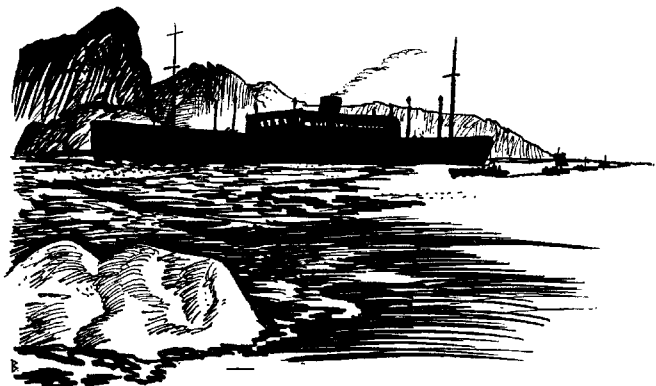
'We zitten vast, maar de platen van de scheepshuid hebben het gehouden en zolang er geen storm komt, voelen we ons veilig.'

'Hoe denken jullie eraf te komen?' werd er gevraagd.

'Er is een Russische schoener onderweg. Die komt ons van de rots af trekken en dan varen we verder.'

Met de Amerikaanse kapitein werd uitvoerig gepraat over de hulp, die hij de schipbreukelingen zou kunnen verlenen.

'Een eind naar het zuiden', zei de Amerikaanse kapitein, en hij wees de plek op de kaart aan, 'vinden jullie Muller Bay. Daar ligt een Engels schip. Ik denk, dat ze jullie daar wel zullen kunnen helpen. Van dat punt naar het Russische vliegveld is maar een katte-

sprongetje. De Engelsman heeft radio-verbinding met het vliegveld en als hij om hulp vraagt, zullen de Russen zeker wel vliegtuigen sturen om jullie op te halen. Hoe is het met de mondvoorraad gesteld?' vroeg hij.

'Meer dan beroerd', zei stuurman van der Mey. 'Kan je ons niet helpen?'

'Yes and no', zei de Amerikaanse kapitein, 'ik heb een lading bruine bonen. Jullie kunt zoveel bruine bonen overnemen als je kunt stouwen.'

De zieken lagen in de koesterende zon op het dek van de Amerikaan, terwijl de gezonde leden honderden balen bruine bonen uit de ruimen naar boven brachten en ze vervolgens in de sloepen overlaadden. Toen de mondvoorraad en de watervoorraad aldus weer enigermate op peil was gebracht, scheepten allen zich in de sloepen in. De zieken werden behoedzaam omlaag gebracht. Stuurman van der Mey droeg kapitein Sissingh, wiens toestand met de dag slechter werd.

De stemming was nu bepaald vrolijk. Over een paar uren zouden ze Muller Bay bereiken.

Sommige matrozen zetten een vrolijk lied in: 'Alle dagen bruine bonen, is ook zo lekker niet; alle dagen je verschonon, is ook zo lekker niet.'

Inderdaad, na enkele uren lagen ze dwars voor de Muller baai en praaiden ze het Engelse schip. Het was de 'Empire Tide', maar de Engelse kapitein had aanvankelijk wel bezwaar de opvarenden van de sloepen – die van de Paulus Potter en de Amerikaanse sloepen – aan boord te nemen.

'Plaats heb ik wel', zei hij, 'maar ik heb geen eten genoeg.'

'Dan gaan de sloepen terug om nog meer bruine bonen te halen', besliste stuurman van der Mey.

En zo gebeurde het ook. De Russische schoener sleepte hen naar Muller Bay.

Alle bruine bonen werden in één sloep overgeladen, die zwaar en diep in het water liggend achteraan de Empire Tide meegetrokken werd. De andere sloepen werden aan dek gehesen. Want al werd dit gedeelte van de zee tot aan Archangel toe door vliegtuigen van de Russische basis bewaakt, zodat geen vrees behoefde te worden gekoesterd voor Duitse aanvallen uit de lucht – de mogelijkheid, dat

zich Duitse duikboten op deze route zouden wagen, was in het geheel niet uitgesloten.

‘Als er iets gebeurt, wil ik voldoende sloepen aan boord hebben om iedereen te redden’, zei de kapitein van de ‘Empire Tide.’

Met het gezelschap Russen, dat een dag tevoren had besloten over land naar de vliegtuigbasis te vertrekken, had Dirk nauwelijks contact gehad. Ze zaten in een andere sloep dan hij. De Russen, die nu per vliegtuig naar de ‘Empire Tide’ kwamen om de gewonden te helpen, waren eigenlijk de eerste burgers van de Sowjet Unie, met wie hij in nauwere aanraking kwam. Het waren vliegeniers en dokters. Het vliegend personeel maakte een nogal boerse indruk vond hij, trouwens ook de gestalten van de artsen waren kort en gedrongen en neigden sterk naar het boerentype, maar hij vond, dat er toch wel een duidelijk verschil viel waar te nemen tussen de levenswijze van de ene groep en die van de andere.

De vliegeniers bleken een ruw soort mensen. Dirk wist uit zijn ervaringen in Engeland, dat het voortdurende levensgevaar, waarin vliegeniers gedurende de oorlogstijd verkeerden, deze mensen onverschillig en uiterlijk onbehouden maakte. Ook in Engeland waren de mannen van de R.A.F. niet bepaald het meest gedisciplineerde deel der bevolking als ze met verlof waren, maar wat de Russische piloten presteerden, toen ze aan boord van de ‘Empire Tide’ whiskey konden drinken, scheen Dirk aan het ongelooflijke te grenzen. ‘Dat zijn geen mensen, maar sponzen’, zei hij.

De artsen daarentegen toonden een gretige belangstelling voor de boeken en (stokoude) kranten, die ze aan boord konden bemachtigen. Deze mensen schenen door een ware leeshonger bezeten. En ook door een niet te verzadigen weetgierigheid omtrent apparaten op het schip, die voor de mensen uit het Westen de doodgewoonste dingen van de wereld waren, zoals warmwaterkranen, elektrische scheer-apparaten, ventilatoren en dergelijke.

Ze spraken allemaal een mondje Engels. Duits konden ze ook spreken, maar dat vertikten ze. Liever stotteren in elke andere taal dan verstaanbaar zijn in de taal van de vijand. Ze vroegen honderduit. Vooral omtrent de kansen van de oorlog wensten ze ingelicht te worden. Zou er spoedig een tweede front komen in West-Europa? Want dan zou de Duitse druk op het Russische front minder wor-

den. Daarna stelden ze vragen over Winston Churchill en over het parlement. Het werd gaandeweg een hele cursus, maar Dirk noch een van de andere Nederlanders hadden het gevoel, dat de Russen het fijne snaptten van de manier, waarop in de Westerse landen geheime verkiezingen worden gehouden en de regeringen onderworpen zijn aan de openbare controle door wettig gekozen volksvertegenwoordigers.

Het was Dirks eerste aanraking met een volk, dat hem in zeer veel opzichten volslagen vreemd was. Maar die eerste kennismaking duurde slechts kort, want spoedig vertrokken de Russen weer en ze namen zeven leden van de bemanning van de 'Paulus Potter' mee, die er zo ernstig aan toe waren, dat de artsen het niet verantwoord achtten deze mensen nog eens aan de vermoeiende reis van de Muller Bay naar Archangel bloot te stellen.

Dirk begon nu ook enig idee te krijgen van de enorme afstanden, die op de landkaart slechts korte stukjes schenen te zijn. Als je op de kaart je pink op Nova Zembla legde, kon je gemakkelijk met je duim de stad Archangel in het noorden van Rusland bedekken, maar toen hij stuurman van der Mey vroeg, hoe lang hij dacht, dat de reis zou duren, zei deze:

'Nou, als we het in tien dagen klaren, mogen we niet mopperen.' Die tien dagen waren voor de bemanning van de 'Paulus Potter' en ook voor die van de drie sloepen met Amerikanen een vreemde tijd. De bruine-bonen tijd. Ander eten was er niet; 's morgens aten ze bruine bonen met een mondje thee, 's middags kauwden ze bruine bonen met een mok koffie en 's avonds maalden hun tanden bruine bonen met waterige jus. Na een paar dagen konden ze geen bruine bonen meer zien, maar aangezien ze niet van honger wilden omkomen, zetten ze zich drie keer per dag met ware heldenmoed en lange tanden aan tafel.

De bemanning van de 'Empire Tide' had er een handje van de bruine-bonen-eters te plagen, dat het een lieve lust was.

'Ha, die bruine bonen', riepen ze, als ze een Nederlander zagen. Het was waar, de verzorging aan boord van de 'Empire Tide' was goed, en ze hadden nu weer behoorlijke slaappleatsen. Ze zaten niet meer in de kou en in een open boot. Hun veiligheid leek redelijk verzekerd; alles zou voortreffelijk geweest zijn, als er maar niet die bruine bonen geweest waren. Ze staken eerst de draak met zichzelf

en zongen een lied van Speenhoff: maandag bonen, dinsdag bonen, woensdag bonen. Daarna werden ze kwaad en balsturig. Kon die Engelse kapitein nou niet de aanwezige hoeveelheid voedsel over iedereen uitsmeren, dan kregen ze tenminste ook nog iets anders dan bruine bonen. Maar de Engelsman dacht er niet aan.

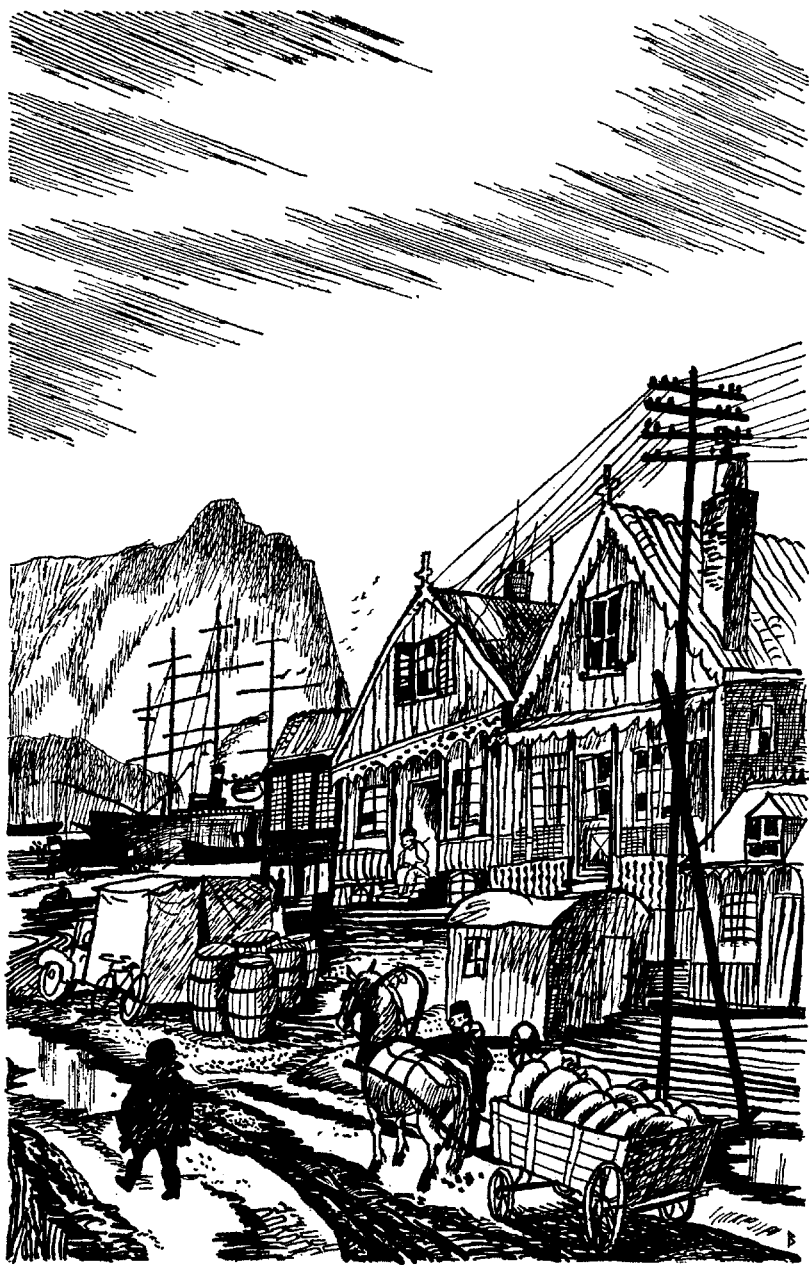
‘Man’, zei hij, als een Hollander kwam klagen, ‘wat wil je? Toen je in die open sloep op zee dobberde, heb je naar een warm maal verlangd. Nou krijg je drie keer per dag warme bruine bonen en nou is het weer niet goed.’

Dertig keer hadden ze met lange tanden een maaltijd bruine bonen gegeten, toen eindelijk Archangel in zicht kwam. De haven was ijsvrij, en het was erg warm weer. Van zee uit gezien maakte de stad een weinig florissante indruk, want zij was door bombardementen zwaar gehavend. Maar toen ze eenmaal op de kade stonden, zakte hun stemming helemaal beneden nulpunt. Een groot en onzegbaar vuil en verwaarloosd boerendorp.

Op 25 juli 1942, toen het een goede maand geleden was, dat ze uit Engeland waren vertrokken, zetten ze eindelijk in Rusland voet aan wal. Het was slecht, zeer somber nieuws dat ze daar hoorden.

De zeven mannen, die per vliegtuig naar het hospitaal waren gebracht, hadden een operatie moeten ondergaan. Van allen waren de onderste ledematen geamputeerd.

Even somber was het nieuws, dat ze vernamen omtrent het grote convooi, waartoe de ‘Paulus Potter’ had behoord. Met achtendertig trotse koopvaardijschepen was het uit IJsland vertrokken. En... slechts acht van deze schepen was het gelukt Archangel te bereiken. De andere dertig lagen op de bodem van de zee. Ongeveer zevenhonderd zeelieden waren bij deze ramp omgekomen. Meer dan twaalfhonderd schipbreukelingen waren in Archangel aan land gebracht. De stad was op deze invasie van vreemde vluchtelingen in het geheel niet voorbereid. Bovendien onttrok de oorlog aan het Duits-Russische front zeer veel mensen, die anders voor de verschillende diensten konden zorgen. De bevolking was zeer argwanend; de autoriteiten zagen in elke vreemdeling een spion; dat was te begrijpen. Uiteraard hadden de meeste schipbreukelingen geen papieren bij zich, want als een schip onder je voeten wordt weggetorpedeerd, heb je wel andere zorgen aan je hoofd dan je paspoort. Het ontbreken van papieren veroorzaakte eindeloze moeilijkheden

maar daaraan kwam op een gegeven ogenblik een einde. De mannen van de 'Paulus Potter' waren met vele andere schipbreukelingen in een hospitaal ondergebracht. Maar Archangel behoorde tot de steden, waar de Russische regering gewonde soldaten van het front heen stuurde om op hun verhaal te komen. Toen een groot transport met zulke stakkers in Archangel aankwam, moesten de schipbreukelingen het ziekenhuis ontruimen. Ze werden nu in een oude school ondergebracht. Al begrepen de schipbreukelingen maar al te goed, dat ze in de benarde omstandigheden, waarin Rusland verkeerde en gezien de eisen, die aan het stadsbestuur werden gesteld, met nood-oplossingen genoeg zouden moeten nemen, de huisvesting in die school was zó erbarmelijk, dat ze na een paar dagen te hoop liepen en bij de autoriteiten heftig protesteerden. Daarop werden ze naar een hotel gestuurd. Met zeven man op één kamer – het was niet bepaald ideaal, maar vergeleken met wat ze hadden beleefd scheen het een paradijs.

Het was echter een paradijs met veel meer bevolking dan ze hadden verwacht. Dat bleek 's avonds, toen ze zich ter ruste hadden gegeven. Na een paar minuten sprong iedereen weer uit de bedden, zich hevig krabbend.

'Als we niet uitkijken', zeiden de mannen tegen elkaar, 'staan onze ledikanten morgenochtend op de gang, want er zitten zoveel wandluizen in, dat die beesten de bedden gemakkelijk naar buiten kunnen dragen.'

Bij dit ongemak kwam nog een nieuw ongerief. Sinds ze weken geleden uit IJsland waren vertrokken, hadden ze geen schone kleren kunnen aantrekken. En nu ze wél tijd hadden om zich te verschonen was er voor hen geen schoon ondergoed beschikbaar. Het was geen onwil van de Russen, maar onmacht.

'Weet je wat we doen', zei stuurman van der Mey op een dag, 'we gaan naar de rivier. Daar wassen we onze kleren zo goed en zo kwaad als het gaat en terwijl ze drogen blijven we maar een beetje in de zon liggen, poedelnaakt, maar we zijn toch jongens onder elkaar, dus we hoeven ons niet zo erg te generen.'

Daar aan de rivier werd het een drukke wasserij. Erg schoon werd het goed niet, maar het friste in elk geval op.

'Hoe lang zullen we in dit oord moeten blijven?' vroegen de mannen zich af. Het leven werd elke dag primitiever, want de stad stond vrij-

wel elke nacht aan bombardementen bloot. De waterleiding was defect. Afvoer van vuil vond niet plaats. Soms gingen hele straten in vlammen op, als de Duitsers erin geslaagd waren een vracht brandbommen op de houten huizen te werpen.

Eindelijk, op 13 september konden ze zich weer inschepen op de 'Samalek', een schip dat deel uitmaakte van een convooi, bestaande uit 17 schepen, dat op het eerste deel van de reis door vliegtuigen werd beschermd. Maar bij Spitsbergen verliet het escorte de schepen. En toen begon de hel van de oorlog ter zee opnieuw. Duikboten en bommenwerpers teisterden het convooi. Van de 17 schepen gingen er weer acht verloren. Maar eindelijk kwam IJsland weer in zicht. Schepen voeren uit om de gewonden af te halen. Drie maanden had de lijdensweg geduurd.

Dirk Poldervaert stond op het voordek van de 'Samalek'. Het was midden september 1942, het weer was zacht en de zon scheen uit een bleekblauwe hemel. Naast hem stonden stuurman van der Mey en Bill Cameron. Het schip hakte zijn weg door de golven. Voor hen in het westen lag de Schotse kust. Met een goed uurtje zouden ze in Glasgow kunnen zijn.

'Good old bonny Scotland', zuchtte Bill.

Al is het dan geen Nederland, toch is het een soort thuiskomst dacht Dirk. Eens (dat wist hij zeker) zou hij de kust van het vaderland weer zien. Dan zou hij in vrijheid zich kunnen bewegen, hij zou kunnen gaan en staan waar hij wilde. Iedereen in Nederland zou weer vrij zijn. Zijn vader en moeder, Lien en al de vrienden, die hem zo vertrouwd waren geworden, zou hij gaan opzoeken. Dan zou hij vertellen van de barre tocht naar het ijzige Noorden, die hij nu achter de rug had. De hellevaart van de 'Paulus Potter', de verschrikkingen van de oorlog ter zee, de ontberingen van de poolnacht.

Neen, de kustlijn voor hem was niet die van Nederland. Voor hem lag Groot-Brittannie, de hoop van de wereld, die voor de vrijheid streed. Toen de wrede dictator in Berlijn vrijwel het gehele vaste land van Europa onder de voet had gelopen, en toen het scheen alsof hij de oorlog had gewonnen... toen hadden de Engelsen volgehouden. Hén kreeg Hitler niet op de knieën. Spoedig zou hij David Cohen en Willem weerzien. Die vochten ook door, maar

nooit zouden de strijders voor de vrijheid het gevecht kunnen volhouden, als de gewone mensen, de fabrieksarbeiders in Amerika en Engeland, de zeelieden, de mannen van de oorlogsmarine en van de luchtmacht hen in de steek zouden laten.

De oorlog is een totale oorlog, dacht Dirk, en ze wordt gevoerd te land, ter zee en in de lucht.

Hij voelde dat stuurman van der Mey en Bill Cameron hetzelfde dachten als hij.

'De vrijheid is op mars', zei hij plechtig tegen stuurman van der Mey, 'en niets kan haar tegenhouden.'

Hij vertaalde de woorden voor Bill Cameron.

'Ja', zei die, 'de vrijheid is op mars en wij marcheren mee. Maar waar gaan we naar toe? Ik zeg: naar een betere wereld, waar geen kind 's avonds meer huilend van de honger zal moeten gaan slapen.' Steeds dichterbij kwam het land. Nu was er nog slechts een ruimte van enkele meters tussen het schip en de vaste wal.

Ze lagen vast.

Ontroerd stapte Dirk op de kade.

Tegen stuurman van der Mey zei hij:

‘Het klinkt misschien gek, maar... ik zou de grond kunnen zoeken.’

‘Moet je vooral niet doen, jonkie’, zei de stuurman, ‘in de eerste plaats vinden de Engelsen zoiets gék. Bovendien is het niet erg hygienisch... kijk eens wat Mascotte staat te doen, dat beest vindt eindelijk weer eens een echte lantaarnpaal en jij wilt die zelfde grond een zoentje geven. Maar ik kan me wel voorstellen wat je voelt... om je de waarheid te zeggen voel ik hetzelfde als jij en nou ben ik nog wel een ijskoude helemaal niet sentimentele Amelander.’*

Dirk stond op de kade. Eindelijk weer eens vaste grond onder de voeten. Hij keek achter zich naar het schip. Aan boord van de ‘Samalek’ was ’t een druk en rommelig gedoe. De luiken waren al open. Het lossen kon beginnen. Haast, haast, haast! Elke dag in de oorlog telde mee. Elke dag, dat een koopvaarder de zeven zeeën kon bevaren, moest ten volle worden gebruikt. Aan de kade in Glasgow lagen nieuwe voorraden. Tanks, vliegtuigen, munitie – alles voor het Russische front. Koortsachtig werkten de fabrieken van Amerika en Engeland. Geen soldaat kan met succes vechten, als er niet achter hem honderden mensen in de fabrieken zwoegen om het materiaal te leveren, zonder hetwelk de moderne oorlog onmogelijk is.

Dank zij de berichten, die de scheepsradio gedurende de reis had opgevangen, was het de schepelingen enigermate mogelijk geweest het verdere verloop van de strijd te volgen. Nu Dirk de helse reis naar Rusland en terug had meegemaakt, en nu hij, zij het dan ook nog zo kort, in een klein stukje van dat reusachtige land had kunnen

* Het verhaal van de reis van de ‘Paulus Potter’ is goeddeels gebaseerd op mondelinge gegevens, die de schrijver verstrekt door stuurman F. A. van der Mey; de heer van der Mey heeft zich met de feitelijke weergave van de tocht van de ‘Paulus Potter’, zoals in dit boek oververteld, accoord verklaard. Tot de enkele imaginaire persoonlijkheden in deze weergave behoort *niet* het hondje Mascotte en zijn gewoonten.

De volgende onderscheidingen werden door Koningin Wilhelmina toegekend: Kapitein W. J. Sissingh, *het Bronzen Kruis met eervolle vermelding*

1e Stuurman F. A. van der Mey, hoofdmachinist J. Kluwer, 3e machinist K. D. van Olmen, de Britse marconist B. G. Brasford, bootsman H. Datema, de Britse timmerman J. Rostrom en de matrozen W. N. van den Berg en H. Smit elk *het Bronzen Kruis*.

De Britse regering verleende *het Distinguished Service Cross* aan de kapitein, de eerste stuurman en de hoofdmachinist. De bootsman en de beide matrozen verwierven de *Distinguished Service Medal*.

Admiralty,
Whitehall.

9th June, 1945.

Sir,

I am commanded by My Lords Commissioners of the Admiralty to inform you that they have learned with great pleasure that, on the recommendation of the First Lord, the King has approved the award to you of the Distinguished Service Cross, for courage and devotion to duty in the s.s. PAULUS POTTER when, in July 1942, she was attacked by enemy aircraft while sailing in an important convoy to North Russia, and sank after a fine and steady defence.

A copy of this letter has been sent to the Netherlands Shipping and Trading Committee.

I am, Sir,

Your obedient Servant,

H. V. Markham

Mr. F.A. Van der Mey, First Officer,
C/o Netherlands Shipping and
Trading Committee,
5/6 Crosby Square,
London, E.C.3.

rondkijken, kregen de berichten van het front voor hem nieuwe betekenis.

Het is net alsof ik alles *zie*, dacht hij, en dat ik veel minder dan vroeger op mijn fantasie moet vertrouwen.

Hij zag inderdaad het front, en hij zag de ontelbare schepen van de geallieerden, die overal ter wereld de zeeën bevoeren. De koopvaardischepen, met hun tot de rand volgeladen ruimen, de bemanningen, keihard en onverschrokken. Gevaren moet er worden. Varen voor de vrijheid.

En hij zag de oorlogsbodems, die de convooien beschermden. De zware kruisers, die drijvende forten van de zee, de logge vliegdekmoederschepen, en de torpedoboten, de windhonden, die de kudde bij elkaar houden en de wolven verjoegen; de fregatten, de kotters, de speedboten, heel die bonte verzameling oorlogsvaartuigen van velerlei nationaliteit, verschillende vlaggen aan de mast, maar allemaal varend onder één vlag: de vlag van de vrijheid.

En hij hoorde het machtige gebrom van vliegtuigen; honderden en honderden vliegtuigen, bemand met onverschrokken jonge kerels, die elke minuut de dood trotseerden, opdat miljoenen anderen in vrijheid zouden kunnen leven. Hij wist: aan het front in Rusland vielen de mensen bij duizenden onder het moordend vuur van het moderne geschut. Begin september was de dictator van Berlijn een aanval op Stalingrad begonnen. De val van die grote stad moest de Duitsers de zege brengen, had Hitler gesnoefd.

Maar het Rode Leger hield stand. In brede golven vielen de Duitse aanvallers op de stad aan. Vrijwel geen huis was er meer ongeschonden. De Russen verdedigden geen stad meer en ook geen ruimte, ze verdedigden heel Rusland – bij Stalingrad wisten de Russen van geen wijken, omdat ze begrepen: hier wordt de oorlog beslist. Volhouden totdat de Duitse aanvallen zwakker worden; volhouden, totdat de reserves van het Rode Leger gereed zouden zijn voor de beslissende tegenaanval, die de aanvallers terug zou jagen.

Dirk voelde diepe deernis met de mensen, die in de strijd tegen onrecht en slavernij waren gevallen en met de velen, die nog het offer van hun leven zouden moeten brengen.

‘De vrijheid is op mars’ had hij straks tegen Bill gezegd. Het was een mooie zin, maar hij kon de afschuwelijke werkelijkheid van de oorlog niet doen vergeten. Hij dacht aan de Duitse piloot, die hij levend

had zien verbranden... 'stumper' had Bill toen gezegd, dezelfde Bill, die de Duitser met zijn afweergeschut omlaag had gehaald. Wat had stuurman van der Mey ook weer tegen hem gezegd, toen hij die nacht op de 'Paulus Potter' niet kon slapen? In jouw binnenste vechten twee geboden tegen elkander. Het ene gebod: Gij zult niet doden! En het bevel: Dood de vijand. Wat had de stuurman er ook weer bij gezegd? Zolang er in de ziel van één mens nog deze strijd gestreden wordt, is de toekomst van de mensen niet hopeloos. Over die zin moet ik eens diep nadenken, dacht Dirk, eenmaal zou het gebod 'Gij zult niet doden', de hele wereld beheersen. Een groot gevoel van verhevenheid beving hem... als je het goed beschouwde was hij toch wel een bevoorrechte, dat hij dit grootste gebeuren in de geschiedenis persoonlijk en van zo dichtbij mocht meemaken.

